

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

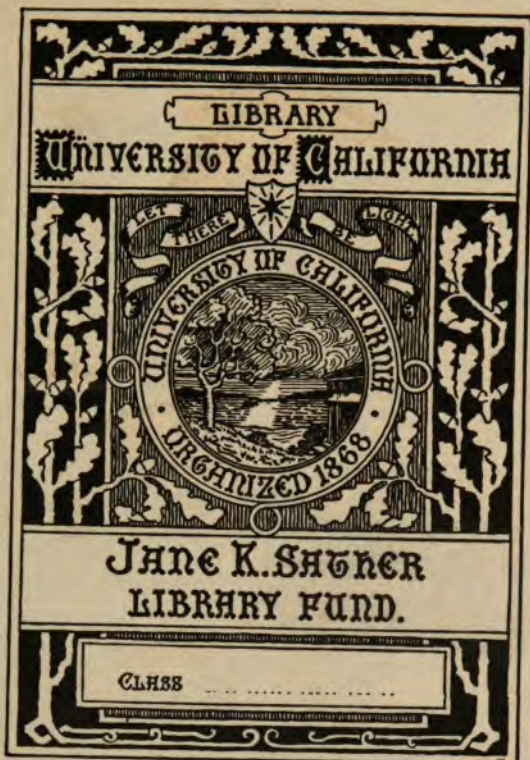
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

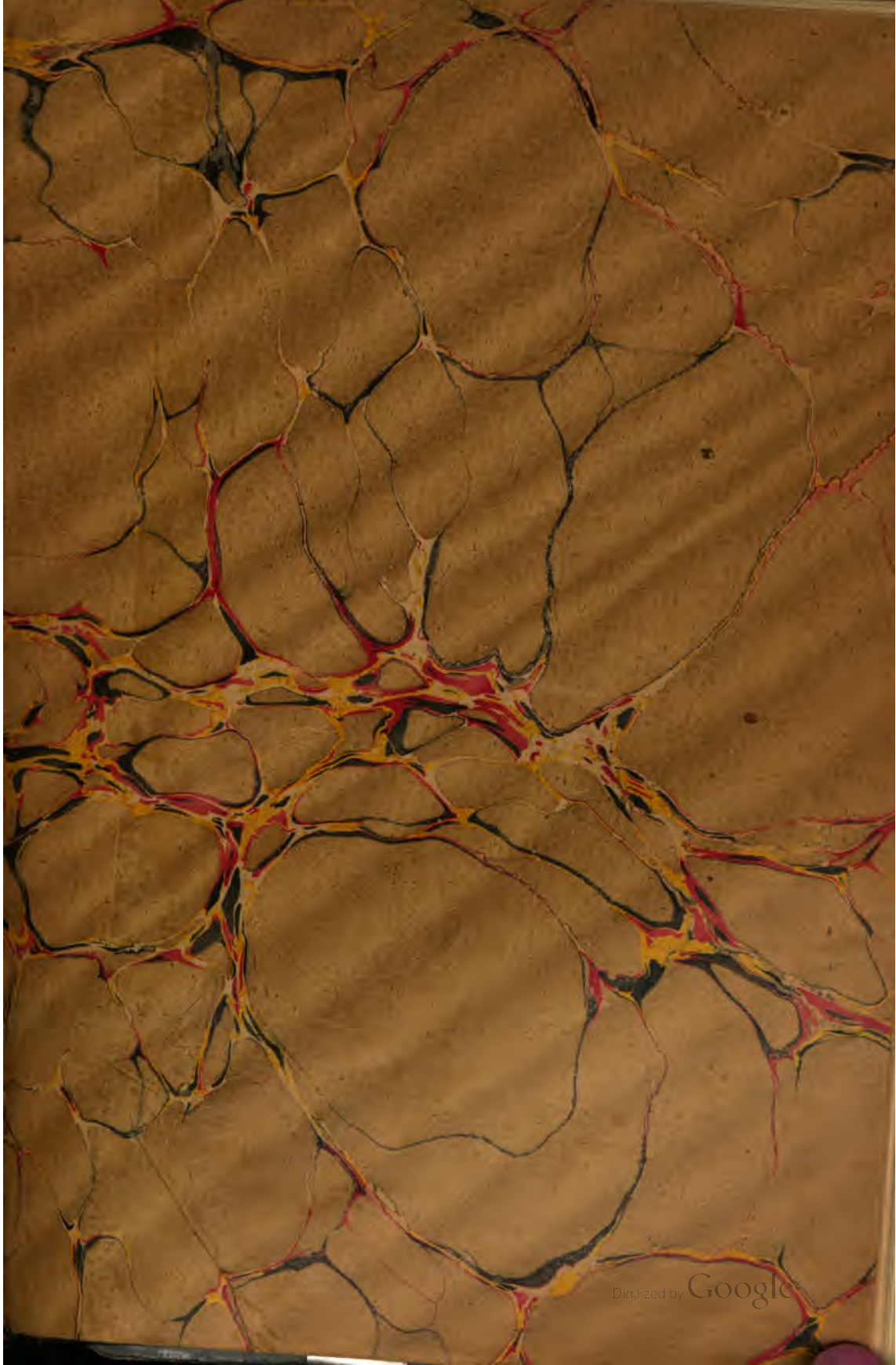
BR
1720
P28B5

UC-NRLF

\$B 108 965

116
UNIVERSITÉ DE GAND

RECUEIL DE TRAVAUX

PUBLIÉS PAR

LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE ET LETTRES

25me FASCICULE

DEUX VERSIONS GRECQUES INÉDITES

DE LA VIE

DE

PAUL DE THÈBES

PUBLIÉES AVEC UNE INTRODUCTION

PAR

J. BIDEZ

GAND

LIBRAIRIE H. ENGELCKE

21, RUE DES FOULONS, 21

BRUXELLES

H. LAMERTIN, LIBRAIRE

20, RUE DU MARCHÉ-AU-BOIS, 20

1900

31158

BERGEN OP ZOOMSCHÉ
BOEK-, COURANT- & HANDELSDRUKKERIJ
B 41, LIEVEVROUWESTRAAT, B 41
(NEDERLAND)

CH

BR1720
P28B5

DEUX VERSIONS GRECQUES INÉDITES

DE LA VIE

DE

PAUL DE THÈBES

191372

RECUEIL DE TRAVAUX
PUBLIÉS PAR
LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE ET LETTRES
DE L'UNIVERSITÉ DE GAND

EXTRAIT DU RÈGLEMENT.

Les travaux des professeurs et chargés de cours, anciens professeurs et anciens chargés de cours sont publiés sous la responsabilité personnelle de leurs auteurs.

Tous les autres le sont en vertu d'une décision de la Faculté.

Dans un article paru en 1897 (*Byzantinische Zeitschrift*, p. 357), nous avons annoncé M. Léon Parmentier et moi la publication de quelques vies de saints inédites, découvertes dans un manuscrit du couvent de Patmos. On trouvera ici l'une de ces vies, pour laquelle je dispose dès à présent de collations assez nombreuses. M. Parmentier m'a laissé le soin d'éditer seul ce document. Je n'ai mis son nom nulle part dans le cours du travail, parce qu'il m'eût été impossible de relever tout ce dont je suis redevable à un compagnon d'études et de voyage qui a été mon maître autant que mon ami.

M. l'abbé P. van den Ven avait entrepris de son côté de publier les versions grecques de la vie de Paul de Thèbes, d'après les manuscrits de Paris, de Leyde et de Rome, sans avoir remarqué la note de la *Byzantinische Zeitschrift* où nous en annonçons une édition. Avec une courtoisie dont je suis heureux de pouvoir le remercier publiquement, il a interrompu des recherches fort bien conduites et déjà très avancées, dès qu'il eût appris que je les faisais en même temps que lui. Je dois même à son désintéressement une série de renseignements précieux qui feront revenir son nom plus d'une fois dans le courant de l'introduction.

a

II

Un jeune docteur en philosophie et lettres de l'université de Liège qui s'est fait connaître par d'importantes publications, M. Kugener, a bien voulu mettre à ma disposition la connaissance approfondie qu'il a de la langue syriaque, et faire une traduction littérale d'un texte dont il m'était indispensable de connaître les variantes. On verra dans les notes de cet opuscule tout ce que m'a fourni son obligeante collaboration.

INTRODUCTION.

Les vies des moines ont eu beaucoup de vogue dès les débuts de la littérature hagiographique ¹⁾, et le nom de Paul de Thèbes, le premier des anachorètes chrétiens, a dû attirer tout particulièrement la curiosité. Sans doute aussi les lecteurs des monastères d'autrefois trouvèrent du charme aux aventures merveilleuses et aux impressions édifiantes du voyage que fit Antoine à travers le désert de la Thébaïde, pour arriver à l'ermitage de son devancier (car c'est là tout le sujet de la vie de Paul de Thèbes). Je ne pense pas qu'il faille chercher d'autres causes de succès pour rendre raison du nombre assez considérable des copies et des versions des deux narrations grecques que j'édite ici. Les bibliothèques en cachent plus d'une encore, sans doute, que je n'ai point connue, et il est possible qu'il en existe à mon insu, outre les versions copte et syriaque, des traductions dans l'un ou l'autre idiôme de l'Orient chrétien; mais je n'ai arrêté mes recherches qu'après avoir mis la main sur assez de données pour pouvoir résoudre les problèmes que l'examen de ces deux textes donne lieu de poser.

Il est une question dont toutes les autres dépendent, et dont l'importance n'échappera à personne. Ces deux

1) Voir l'étude de M. Ehrhard dans Krumbacher, *Byzantinische Literatur*, 2e éd., p. 180 s.

narrations de la vie de Paul de Thèbes, si simples, où il y a si peu de prétentions littéraires et de rhétorique, sont-elles des remaniements de la vie latine de saint Jérôme ¹⁾, destinés à un public peu lettré, ou bien au contraire pourraient-elles servir à donner une idée de quelque document primitif composé par un disciple de saint Antoine, et qui aurait inspiré l'écrivain latin? Jérôme est-il le seul témoin qui nous affirme l'existence du plus ancien des solitaires, et les prodiges qui le firent connaître au fondateur du monachisme — épisode de la vie de saint Antoine dont la biographie grecque attribuée à Athanase ne dit pas un mot —, ou bien possédons-nous la déposition, pour ainsi dire, d'un écrivain antérieur à Jérôme, qui tiendrait d'Antoine lui-même le récit de sa rencontre avec son devancier?

Cette question des rapports qu'ont entre elles les différentes versions de la vie de Paul le premier ermite, a fait déjà l'objet d'un long débat. Rosweyde estima que la narration grecque M (v. p. xxx) dérive de celle de saint Jérôme ²⁾, Bollandus affirma la thèse contraire ³⁾; il fut suivi par Lambecius ⁴⁾, par Fuhrmann ⁵⁾, et son opinion passa dans la plupart des grands ouvrages du siècle passé ⁶⁾. Tout récemment encore, M. Amélineau crut avoir retrouvé dans une vie copte de Paul de Thèbes, les traces d'un récit composé par un disciple de saint Antoine, et que saint Jérôme aurait utilisé ⁷⁾. Mais les uns et les autres

1) Voir ci-dessous page V s.

2) *Vitae Patrum*, Anvers 1628, p. 16.

3) *Acta Sanctorum*, Janvier, t. 1 p. 602—603. Cf. *Analecta Bollandiana* II 561.

4) Lambecius-Kollar, *Comment. de Bibl. Caes. Vindob.*, t. VIII p. 719 ss.

5) *Acta Sincera s. Pauli Thebaei*, Neostadii Austriae, 1760, p. 4 de la dissertation préliminaire, et *passim*.

6) Voir les autorités citées par Fuhrmann, *l.l.*, p. 5 et *passim*. — *Acta SS.*, Sept., IV, 148 s., etc., etc.

7) *Annales du Musée Guimet*, t. XXV, pages V—XVII.

disposaient de renseignements insuffisants, et Rosweyde est le seul qui ne se soit point trompé.

Dans ces dernières années, plusieurs savants ont vu que la thèse de M. Amélineau est insoutenable. J'aurai à citer plus loin les remarques judicieuses que MM. Butler et Ladeuze ont faites à ce propos ¹⁾, et M. Preuschen, en appréciant avec compétence et sagacité les publications renfermées dans le t. XXV des *Annales du Musée Guimet* ²⁾, a été bien près de deviner quels étaient les rapports des différentes versions de la vie de Paul de Thèbes. Toutefois une démonstration rigoureuse de la filiation de tous ces documents hagiographiques restait encore à établir, ainsi qu'un classement complet et méthodique des éléments d'une tradition manuscrite assez compliquée. C'est précisément ce que je vais essayer de faire ici.

Voici d'abord la liste des différentes narrations de la vie de Paul de Thèbes :

1 La vie latine composée par saint Jérôme, et imprimée dans toutes les éditions de ses œuvres complètes, dans celles d'Érasme, des Bénédictins de Saint-Maur, de Vallarsi, et dans Migne, *Patrologie latine*, XXIII (1845), col. 17—28 (= Hier.) ³⁾.

Hier.

L'authenticité de cet écrit de saint Jérôme nous est attestée par le témoignage de l'auteur lui-même ⁴⁾. Il fut

1) Voir p. XVI, n. 2. Dans une communication intéressante qu'il vient de faire à la société asiatique (à paraître dans le *Journal Asiatique*, séance du 19 Juin 1900), M. Nau émet l'opinion que saint Jérôme se serait contenté de paraphraser en latin un texte grec préexistant. C'est un peu avec l'espoir de le faire changer d'avis, que j'ai donné tant de place aux citations ci dessous dans le courant de l'argumentation (p. XVIII et suiv.).

2) *Deutsche Literaturzeitung*, 1896, col. 353 ss.

3) Voir aussi Rosweyde, *l.l.*, p. 17 à 26 — *Acta Sanctorum*, Janvier, t. I, p. 604—607 — Fuhrmann, *l.l.*, 83—162, etc.

4) *De viris illustribus*, § CXXXV (Patr. Lat., t. XXIII, col. 717 A):

composé, selon M. Bardenhewer, en 376 environ ¹⁾, selon d'autres, qui invoquent la date de la lettre à Paul de Concordia, en 374 ou 375 ²⁾. Les éditions imprimées de cette vie donnent un texte très mal établi. Les variantes des innombrables manuscrits qui la reproduisent sont assez considérables ³⁾, et nous sommes loin de les connaître au complet. Je citerai le texte de cette vie et les variantes des manuscrits d'après la *Patrologie Latine*, l. l.

II Une traduction grecque anonyme de la vie précédente: c'est le texte que je reproduis ci-dessous, pages a. 2 à 32 (= a).

Le traducteur suit le latin d'assez près, dès les premières lignes du morceau:

P.L., XXIII § 1, col. 17 A: Voir p. 2, l. 4: 'Εν πολλ-
Inter multos saepe dubitatum λοῖς πολλάκις ζήτησις ἐκινεῖτο
est etc. κτλ.

„Haec scripsi: vitam Pauli monachi..." — *Epist. ad Paulum Concordiensem* (*Ibid.*, t. XXII, col. 344): „Misimus interim te tibi, id est Paulo seni Paulum seniore; in quo propter simpliciores quosque, multum in deiciendo sermone laboravimus. Sed nescio quomodo, etiamsi aqua plena sit, tamen eundem odorem lagena servat, quo dum rudis esset, imbuta est." — *Chronic.*, ann. XIX Constantii (*ibid.*, t. XXVIII, 687—688): „Antonius monachus centesimo quinto aetatis anno in eremo moritur, solitus multis ad se venientibus de Paulo quodam Thebaeo mirae beatitudinis viro referre quamplura; cuius nos exitum brevi libello explicavimus." — Cf. les *testimonia* cités par Rosweyde, *Vitae Patrum* 1628, p. 13 — La fin du récit fournit d'ailleurs une indication qui ne peut guère donner lieu à équivoque (§ 28): „Obsecro quicumque haec legis, ut Hieronymi peccatoris memineris."

1) *Patrologie*, p. 434.

2) *Acta SS.*, Septembre t. VIII p. 445 s., et 678. — *Patrol. Lat.*, t. XXIII, 15—16. — Ebert, *Allgemeine Geschichte der Litt. des Mittelalters* I 192.

3) Érasme fait précéder le texte d'une note intéressante à cet égard (p. 217 de l'édition Froben, Bâle, 1558): „Tanta erat in exemplaribus varietas ut appareat Hieronymum saepius idem argumentum aliis tractasse verbis, aut aliud, exercendae copiae causa, hoc fecisse." Rosweyde proteste contre cette assertion, l.l., p. 21: „Ego verò tantam varietatem non invenio, nec in impressis, nec in manuscriptis exemplaribus." Cf. *Acta SS.*, Jan. I 602, § 5.

Le plus souvent, il rend l'original mot pour mot, par ex. :

Ibid., § 12, col. 26 B: *Stupefactus ergo Antonius, quod de Athanasio et pallio eius audierat, quasi Christum in Paulo videns, et in pectore eius Deum venerans, etc.*

p. 24, 11: Θαυμάσας τοι-
γαροῦν δ' Ἀντώνιος ὅτι περὶ
Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς
αὐτοῦ ἤκουσεν, ὥς χριστὸν
ἐν αὐτῷ ὄρων, καὶ ἐν τοῖς
στέρνοις αὐτοῦ τὸν κύριον
προσκυνῶν, κτλ.

Ibid., § 13, col. 26 C: *Ubi tamdiu moratus es, pater? respondit: Vae mihi peccatori, qui falsum monachi nomen fero. Vidi Eliam, vidi Ioannem in deserto, et vere vidi Paulum in paradiso.*

p. 24, 20: Ποῦ τοσοῦτον
χρόνον διήγες, πάτερ; ἀπε-
κρίνατο· Οὐαὶ μοι τῷ ἁμαρ-
τωλῷ, τῷ ἐπίπλαστον μο-
ναχοῦ ὄνομα ἐπικομιζομένῳ.
Εἶδον Ἡλίαν, εἶδον Ἰωάννην
ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀληθῶς ἐν
τῷ παραδείσῳ Παῦλον εἶδον.

Quand il s'en écarte, c'est par ignorance, par négligence ou par maladresse.

Le vocabulaire qu'il emploie est peu varié; par ex. *πειρασμοί* rend à la fois *insidiae* (4, 7) et quelques lignes plus loin (4, 11) *tempestas* — 6, 3 à 5: ἀπαλῶς τε (*mollī sibilo*) ὑποσυριζόντων τῶν φύλλων, ἐπὶ στρωμνῆς ἀπαλῆς ὕπτιον ἀπαλοῖς (*blandis*) καταδύσαντες δεσμοῖς — 16, 20 s.: πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ... πρὸς αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ ὅρου — voir encore p. 8, l. 6 et 10 — etc., etc.

Quand la traduction demanderait, pour rester exacte, quelque effort ou quelque habileté, elle devient fautive et s'écarte du texte. Les expressions pittoresques ou poétiques font place d'habitude aux mots les plus ternes. Les passages descriptifs de la narration latine ont souvent disparu. Mais j'aurai à reparler plus loin (p. xxv) des omissions, qui sont fréquentes dans toutes nos copies.

Notons enfin que le traducteur a conservé la finale si

caractéristique, où Jérôme signe son oeuvre pour ainsi dire ¹⁾. Deux manuscrits de la Vaticane font même figurer le nom de Jérôme dans le titre du morceau ²⁾.

Un ami de saint Jérôme, Sophronios, avait traduit en grec plusieurs de ses oeuvres, entre autres la vie de saint Hilarion ³⁾. Les éditions des *opera Hieronymi* reproduisent une traduction grecque du *De Viris illustribus* qui est attribuée à ce même Sophronios ⁴⁾. Enfin un certain nombre de manuscrits contiennent une vie grecque de Malchus traduite également du latin de saint Jérôme : celle-ci serait-elle aussi l'oeuvre du même traducteur, à qui il faudrait attribuer également notre vie grecque de Paul de Thèbes ? La question mériterait de faire l'objet de recherches sérieuses. Le témoignage que notre vie grecque apporte à l'appui de diverses variantes du texte latin ⁵⁾ gagnerait l'autorité d'une copie contemporaine de l'auteur. M. l'abbé van den Ven, qui se propose de publier bientôt la vie grecque de Malchus, examinera ce problème littéraire si intéressant, et, je n'en doute pas, il parviendra à le résoudre, si une solution est possible. Quant à moi, je me contenterai de noter ici que notre traduction grecque est antérieure à Eustratios, écrivain de la fin du VIe siècle ⁶⁾.

Il existe à ma connaissance neuf copies de cette traduction grecque (traduction que je désignerai par le sigle *g*).

1) Voir p. 32, 10 s.

2) Voir p. 2, l. 3, apparat critique.

3) Voir *De Viris illustribus* § 134 (PATROL. LAT., XXI, col. 716).

4) Sur cette traduction, dont l'attribution à Sophronios a été contestée, voir entre autres un travail récent de G. Wentzel, *Die griechische Uebersetzung der viri illustres des Hieronymus*, TEXTE UND UNTERSUCHUNGEN, XIII 3, Leipzig, Hinrichs, 1895, p. 1, et note.

5) Voir p. XLVII.

6) Voir p. XIV et suiv.

1. *Vossianus* 46, du Xe siècle, f. 115^v—120 (= L) ¹). L
J'ai pu collationner moi-même ce manuscrit, grâce à l'obligeance de M. F. van der Haeghen et de M. le bibliothécaire de l'université de Leyde, qui ont bien voulu, l'un demander, l'autre accorder l'envoi de ce manuscrit à Gand. De plus, M. van den Ven m'a communiqué une copie faite avec le plus grand soin, et qui m'a dispensé de revoir une seconde fois le manuscrit. Ce *Vossianus* donne un texte souvent meilleur que celui de tous les autres apograpes.

On en aura la preuve, si l'on veut bien rapprocher du texte de saint Jérôme les leçons de L aux passages suivants ²): 4, 3 — 6, 5 — 12, 11 — 14, 12 — 16, 8 — 24, 8 et 9 — 28, 2 et 17 — 32, 9; etc.

Cette copie a par contre un certain nombre de fautes spéciales: 6, 21 — 10, 16 — 14, 11 et 19, etc.; — des omissions, comme 4, 4 — 8, 16 — 10, 14 — 28, 7. Le texte de L porte des traces d'une révision, qui a introduit quelques remaniements et notamment plus d'une conjecture malheureuse, comme 4, 20 — 16, 17 — 18, 9 — 26, 10.

De toutes nos copies, c'est celle de L qui renferme le moins de fautes d'orthographe.

2. *Vaticanus* 866, du XIIe siècle, f. 224—226 (= U) ³) et U

3. *Vaticanus* 1589, du XIe siècle, f. 17—20 (= V) ⁴). V

Ces deux *Vaticani*, dont je connais le texte par des reproductions photographiques, donnent deux copies, indépendantes l'une de l'autre, d'une même tradition, caractérisée par un bon nombre de fautes communes:

1) Cf. *Catalogus librorum tam impress. quam manuscript. biblioth. publ. universitatis Lugduno-Batavae*. Leyde, 1716, p. 393.

2) Je dois bien me contenter de donner ces chiffres, sans citer les variantes tout au long, afin de ne pas surcharger démesurément l'introduction.

3) *Catal. cod. hag. gr. biblioth. Vaticanae*, p. 90.

4) *Ibid.*, p. 131.

2, 8 et 15 — 6, 4 et 5 — 8, 3 — 12, 18 — 18, 4 — 30, 3, etc., etc.

De plus, ces deux copies ont en commun un grand nombre de fautes d'orthographe, qu'il eût été trop long de relever et de citer dans l'apparat critique.

Cette tradition UV est altérée tantôt dans V (ex. 4, 20 et 21 — 12, 5, etc.), tantôt dans U (ex. 4, 17 — 8, 13, etc.).

C'est pourtant ce dernier manuscrit qui la reproduit de la manière la plus correcte.

- R 4. *Coislinianus* 282, du XIe siècle, f. 202—205 (=R)¹⁾, et
 T 5. *Taurinensis* 116 c. V. 7. (=B III 31), du XVIe siècle, f. 82^v—86^v (=T)²⁾. J'ai collationné moi même le *Coislinianus*, et M. O. Zuretti a bien voulu me faire une copie très soignée du texte du *Taurinensis*. Ces deux manuscrits reproduisent une version caractérisée par des fautes, par des interpolations et par d'assez nombreux remaniements; voir 4, 17 — 6, 1 — 8, 2, 4, 5 et 17 — 14, 2 — 16, 6 — 24, 2 et 8 etc., etc.

Des deux représentants de ce groupe RT, le *Coislinianus* R est le moins éloigné du texte primitif. T présente, outre les altérations communes, des remaniements très nombreux et très considérables. Il est inutile d'en citer ici des exemples; on en trouvera à n'importe quelle page, dans l'apparat critique. T est particulièrement prodigue d'épithètes comme *ἄγιος*, *μέγας*, *δοσιος*³⁾.

Il arrive toutefois que T a conservé une leçon meilleure que R, par ex. 2, 6 et 16 — 4, 3 et 4 — 12, 7 — 24, 10 — 26, 4 — 30, 5 — etc.

1) *Catal. cod. hag. gr. biblioth. nation. Paris.*, p. 307.

2) *Cod. manuscr. bibl. Taurin.*, ed. J. Pasinus. Turin, 1749 t. I, p. 219.

3) D'après les spécimens publiés par M. Krumbacher, *Studien zu den Legenden des hl. Theodosios* (*Sitzungsber. der Akad. zu München*, 1892, p. 247 s.), le texte de ce *Taurinensis* offre la même particularité dans un fragment de la vie de saint Théodose, qu'il donne f. 179.

T a notablement moins de fautes d'orthographe que son voisin. Enfin, en maint endroit, à la place du texte altéré de R, il a des leçons qui sont évidemment des conjectures, comme 24, 9, etc.

Le groupe RT a en commun avec UV un bon nombre de fautes caractéristiques comme 6, 5 — 12, 11 — 14, 12 — 16, 8 — 24, 8 — 28, 2 et 17, etc.

Mais il arrive aussi que RT ont des fautes de L, auxquelles UV ont échappé: par ex. 4, 20 — 8, 5 — 30, 20.

Enfin RT ont parfois une leçon qui paraît préférable à celle de LUV: 14, 13 — 16, 12 — 22, 8 et 11 ¹⁾.

Bref, pour reconstituer le texte de la traduction grecque de la vie de Paul de Thèbes, nous disposons de trois témoignages, L, RT et UV, dont les deux derniers, RT et UV, sont assez étroitement apparentés; le meilleur de ces témoignages est celui de L, le moins sûr est celui de RT; dans l'état actuel de nos connaissances, il faut les traiter tous trois comme indépendants les uns des autres, en les groupant de la manière suivante: L — RTUV ²⁾.

Outre ces manuscrits, il existe encore quelques copies de la traduction grecque de la vie de Paul de Thèbes, sur lesquelles M. van den Ven m'a fort obligeamment fourni d'utiles renseignements:

6. *Vaticanus* 1638, XIe siècle, f. 237—245 ³⁾:

1) Voir aussi, sur la valeur de ce groupe RT, ce que nous dirons ci dessous, p. XXVI.

2) Il faut mettre beaucoup de prudence dans les conclusions de ce travail de classement, car le texte latin de saint Jérôme est très mal établi. Lorsqu'on en aura une bonne édition critique, et que les variantes des manuscrits les plus anciens seront mieux connues, on pourra sans doute dresser un *stemma* des copies de notre traduction grecque avec la plus grande sécurité.

3) *Catal. cod. hag. gr. biblioth. Vaticanæ*, p. 145. La collation partielle qui m'a permis de me faire une idée de la valeur de ce *Vaticanus* et du

d'après les quelques spécimens dont je dispose, ce manuscrit donne un texte qui présente les altérations caractéristiques du groupe RT et plus spécialement les leçons de T, déjà dans le titre: *Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ Θηβαίου τοῦ πρὸ Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου ἀσκήσαντος* (cf. T, p. 2, notes, l. 3) — 2, 5 *οἰκεῖσθαι ἢ ἔρημος* = T — 2, 6 *ἡλιοῦ* = RT — 2, 12 *εἰ καὶ τὰ μ.* = RT — 2, 15 Ἀματὰς] ἄμα = T — καὶ οἱ μακάριοι μαθηταὶ = T — 2, 16 καὶ omis = T — 4, 3 *τοιγαροῦν*] *πρὸς τὸ παρὸν* = RT — 8, 4 *τί* omis = RT — ἀφελεστέρων ajouté comme dans RT — 8, 5 *οὐκ* omis = LRT — ἀναγκάζει] *παρασκευάζει* = RT — 8, 17 même interpolation que dans RT. — Ces exemples suffisent à montrer que la connaissance complète de cette copie n'eût rien donné d'important pour la constitution du texte. La tradition manuscrite du groupe RT, sera suffisamment représentée dans l'apparat critique par les variantes du *Coislinianus* et du *Taurinensis*.

7. *Vaticanus* 2022, XIIe—XIIIe siècle, f. 224—232^v: il reproduit les leçons du groupe UV, et assez souvent les fautes spéciales à V; le titre qu'il donne au morceau est à peu près le même que dans V: *Βίος Παύλου ἀσκητοῦ Θηβαίου συγγραφείς παρὰ Ἱερονύμου* — voir encore 4, 3 *τὸ παρὸν* = UV — 8, 5 *ἀθεμήτως οὐκ ἀναγκάζει* = UV — 8, 12 *ἔρημον* = V — 8, 18 *περιεργάζετο* = VT — etc. De plus ce manuscrit a des remaniements et des omissions qui en font un témoin de beaucoup plus mauvais que UV; par ex. le passage 2, 10 à 14 est omis — la fin est très altérée: *θέλω παῦλου τὸν χειτῶνα μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἢ τὴν ἀλουργίδα μετὰ καὶ τῆς βασιλείας αὐτῆς καὶ εἶναι ἐν ἀμαρτίαις. Ἐκοιμήθη δὲ ὁ μακάριος καὶ ἐν ἀγίοις ἀββᾶ παῦλος ἐν τῇ ἐρήμῳ μηνὶ ἰαννουαρίῳ 1ε' ἐν χριστῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν* (voir p. 32, 12).

suivant, m'a été communiquée par M. van den Ven, qui la devait lui-même à M. Mercati, le savant conservateur des manuscrits de la Vaticane.

8. *Cod.* 219 de la bibliothèque du patriarcat à Jérusalem, XIIe siècle, f. 126^v—130^v ¹⁾ et

9. *Cod.* 340 de la bibliothèque synodale à Moscou, écrit en l'an 1345 ²⁾.

Je n'ai pas pu me procurer une collation de ces deux dernières copies.

Je n'ai donc retenu pour l'apparat critique que les variantes des cinq manuscrits: LRTUV (voir le *stemma* plus loin, p. XLI).

Chaque fois que le choix entre les leçons était libre, j'ai suivi le témoignage soit de L + UV, soit de L + RT; quand il n'y avait pas de leçon commune à L et à une des familles du groupe RTUV, j'ai — puisqu'il fallait bien faire un choix — mis dans le texte la leçon de L, la copie en somme la moins fautive. Quelquefois, le texte de la seconde vie grecque m'a permis de corriger des fautes communes aux cinq manuscrits ³⁾. Je n'ai pas encombré l'apparat critique des nombreuses fautes d'orthographe des diverses copies (iotacismes, confusion de *αι* et *ε*, de *ο* et *ω*, consonnes répétées, fautes d'esprit ou d'accent), excepté pour les noms propres, et dans les cas où ces variantes peuvent donner lieu à quelque hésitation pour le rétablissement du texte.

Quant aux *ν* euphoniques, accents, et autres détails d'orthographe, j'ai suivi systématiquement, sauf indication contraire, les leçons de L ⁴⁾.

Bien qu'elles fussent très nombreuses et de peu

1) „Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, t. II p. 329” (van den Ven). Le titre est à peu près le même que dans le *Vaticanus* 1638 (voir p. XII), ce qui fait douter de sa valeur. Ce manuscrit et le suivant m'ont été signalés par M. van den Ven.

2) Vladimir, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque synodale de Moscou* (en russe), t. I, 1894, p. 500 (van den Ven).

3) Voir p. XXV et suiv.

4) Afin d'abrégier autant que possible l'apparat critique, j'ai employé les formules latines traditionnelles.

d'intérêt par elles-mêmes, j'ai reproduit toutes les variantes du *Taurinensis* T, à cause du rôle important que cette version a joué dans l'histoire de la tradition.

C'eût été surcharger considérablement un appareil critique déjà fort encombré, que d'y faire figurer le texte de saint Jérôme chaque fois que nos manuscrits sont en désaccord. J'avais d'ailleurs le droit de supposer que les lecteurs désireux d'étudier de près le texte de cette traduction grecque, se mettraient sous les yeux l'original latin. C'est donc dans des cas tout-à-fait exceptionnels que l'on trouvera la vie latine citée dans l'apparat critique.

III Il existe une deuxième vie inédite de Paul de Thèbes, qui est conservée dans une version grecque, dans une version copte, et dans une version syriaque.

La version grecque se trouve :

- 1) d'abord dans le *Patmiacus* 273, du XIe siècle, f. A 51^v—57 (= A)¹.
- 2) puis dans le *Parisinus* 914, du XIIe siècle, f. 271 P — 276 (= P)².
- 3) Eustratios, un disciple d'Eutychios († 582)³, cite Eustr. deux extraits de cette vie grecque (= Eustr.) dans son λόγος ἀνατρεπτικὸς πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ ἐνεργεῖν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς etc., imprimé en partie dans L. Allatius, *De utriusque ecclesiae . . . perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, Rome, 1655, p. 336 ss. Il introduit la première citation (p. 427) par les mots : Λέγει τοίνυν ὁ τὸν βλεν αὐτοῦ Παύλου συγγραφόμενος οὕτως⁴.

1) Voir la description de ce manuscrit que nous avons publiée M. L. Parmentier et moi dans la *Byzantinische Zeitschrift*, 1897 (t. VI) 357 s.

2) *Catalogus cod. hag. gr. bibl. nat. Paris.*, p. 51.

3) Krumbacher, *Geschichte der Byz. Litt.*³, p. 59.

4) Voir ci dessous, p. 11 et 27 du texte, en note. Ces citations si importantes pour l'histoire de la tradition, ont été relevées dans Fuhrmann, *l. l.*, p. 45 et suiv.

Cette version grecque coïncide avec la vie copte ¹⁾ que M. Amélineau a publiée, en même temps qu'une traduction française, dans les *Annales du Musée Guimet*, t. XXV, p. 1—14, d'après le *cod. vat. Copt. n° LXIV*, f. 31—39 ²⁾ (= K), datant du IXe ou du Xe, peut-être même du XIe siècle ³⁾. Il y a dans le texte une lacune d'un folio, peut-être même de deux feuillets ⁴⁾. K

Enfin l'orientaliste bien connu, le P. Bedjan, a édité une vie syriaque qui, sauf des détails sans importance, est identique aux versions grecque et copte que nous venons de mentionner; cette vie est publiée dans les *Acta Martyrum et Sanctorum*, t. V, Paris, 1895, p. 561—572 (Σ), d'après le manuscrit syriaque 317 (paraissant être du XVIIIe s.) de la Bibliothèque nationale de Paris ⁵⁾, et le manuscrit *add.* 12,173 du British Museum, que Wright attribue au VI—VIIe siècle ⁶⁾. M. Kugener a bien voulu me donner de ce texte syriaque une traduction française littérale, qui m'a permis d'en établir les variantes avec assez de certitude, et il m'a fait savoir que le manuscrit syr. *Or.* 5021, une acquisition récente Σ

1) M. van den Ven m'a fait savoir que ce texte est du dialecte bohirique.

2) *Annales du Musée Guimet*, XXV, p. 1, note.

3) *Ibidem*, p. XIV.

4) *Ibidem*, p. 3, note. — P. XIV—XV de son introduction, M. Amélineau donne la traduction d'une notice d'un „Synaxaire copte, 2 Emschir” sur s. Paul de Thèbes. M. Amélineau ne doute pas que ce morceau ne dérive d'une source autre que la vie de Jérôme. Mais les raisons sur lesquelles sa conviction s'appuie, me laissent fort hésitant. Je croirais plutôt que cette notice remonte, pour la plus grande partie du moins, à la même origine que la vie copte elle-même, avec laquelle elle coïncide le plus souvent. Cf. ci-dessous, p. XVI et suiv. — „Cf. Wüstenfeld, *Synaxarium das ist heiligen-kalender der Coptischen Christen aus dem Arabischen uebersetzt*. Gotha, 1879, p. VIII (van den Ven).”

5) J.-B. Chabot, *Notice sur les ms. syriaques de la Bibl. Nat. acquis depuis 1874*, *Journal Asiatique*, 9e série, t. VIII (1896), p. 264—265. — „Ce manuscrit n'a guère de valeur; la plupart de ses variantes doivent être considérées comme des fautes de copie (Kugener).”

6) Wright, *Catal. of the syriac ms. in the British Mus.* III, p. 1070.

du British Museum, contient la même vie de Paul de Thèbes que les manuscrits utilisés par le P. Bedjan ¹⁾.

Pour rendre l'argumentation plus rapide, je désignerai
b par le sigle b la rédaction que reproduisent ces quatre
a versions ainsi que les extraits d'Eustratios, et par a le
texte donné par les manuscrits LRTUV, tandis que le
texte primitif de la traduction grecque de S. Jérôme
sera désigné par la lettre g.

Il est certain que la source de b n'est autre que la
traduction grecque g²⁾: si l'on se reporte aux textes a
et b reproduits ci-dessous p. 1 à 33, et qu'on les compare
au latin de saint Jérôme, on verra que b est un remaniement très libre de g, donnant une narration plus simple, et mieux à la portée de lecteurs peu lettrés.

1) Outre le ms. syr. *add.* 12173, le British Museum en possède trois autres qui donnent une vie de Paul de Thèbes: les numéros *add.* 14653, 14780, et 14732. „L'*add.* 14653 et l'*add.* 14730 n'ont pas la phrase qui attribue la vie de Paul de Thèbes à saint Jérôme. Le texte donné par l'*add.* 14730 nous semble très fautif; il a dû être copié par un scribe très négligent” (Kugener).

2) Dans son excellente *Étude sur le cénobitisme Pakhomien*, Louvain, 1898, p. 45, note 3, M. Ladeuze a indiqué quelques arguments qui donnent à penser que le texte copte — et sa démonstration s'applique tout aussi bien à l'ensemble de la tradition b — dérive de saint Jérôme. On pourrait facilement multiplier le nombre des preuves. Contentons nous de citer ici deux passages: 11,9 après une digression manifestement écourtée, b conserve la transition *ἵνα οὖν ἐπαναλαβὼν* ... qui serait surprenante, si la source d'où il dérive n'avait pas eu les détails que Jérôme donne sur les austérités des moines de Syrie; 17,1 s. écourtée comme elle l'est dans b, l'apostrophe à la ville d'Alexandrie n'a plus de raison d'être, etc. — Notons aussi que dom C. Butler, *The lausiic history of Palladius* (*Texts and Studies ed. by Armitage Robinson*, vol. VI n° 1), Cambridge, University press, 1898, p. 285 s., ainsi que M. E. Preuschen, dans un très intéressant compte-rendu, *Deutsche Literaturzeitung*, 1896, n° 12, avaient montré sommairement, contre M. Amélineau, que le texte copte ne provient pas d'un document antérieur à saint Jérôme. J'irai plus loin qu'eux, en essayant de prouver que la version b dérive de g. Voir ce qui a été dit ci dessus (p. V, note 2) d'une thèse tout opposée, avancée récemment par M. Nau.

Les périodes sont divisées ou amputées (par exemple 7,1 à 9,5 — 11,1 à 4 — 25,9 à 13 — 31,1 s.), le discours direct remplace souvent le discours indirect (voir par ex. 15,8 — 23,20 et suiv. — 29,4 et 14 etc., etc.), les mots ou les tournures les plus ordinaires sont substitués aux expressions choisies par le traducteur de saint Jérôme (voir 23,1 *ἐδιπλασίασεν τὸ σιτηρέσιον*] *ἀπέστειλεν ἡμῖν . . . διπλὴν τροφὴν* b — 25,3 *εἰ τοῦτο ἀνεπαχθές*] *εἰ οὐκ ἔστιν σοι βαρὺν* b — 27,19 *εὐθέως*] *ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ* b), notamment les noms abstraits sont plus d'une fois évités, par ex.: 25,5 *πρὸς ἐντυλιγμὸν τοῦ σώματος μου*] *ἵνα μου περιβάλλῃς τὸ σῶμα* — cf. *ibid.*, 7 et suiv., etc., etc.

Souvent les derniers restes de la rhétorique de saint Jérôme, déjà fort entamée par a, disparaissent sans laisser la moindre trace. On a écourté ou supprimé comme inutiles plus d'un de ses développements (par ex. 15,11 — 25,2 — 27,12 — 29 en haut — 31,12, etc., etc.), on a sacrifié notamment les dissertations qui veulent rendre acceptables les épisodes miraculeux du récit (11,8 et 17,3 s.), ainsi que des digressions historiques comme 5,8 et 25,13.

Enfin b introduit dans le texte un grand nombre de vulgarismes.

Quand l'auteur de ce remaniement ajoute au texte grec qu'il utilise, c'est une amplification verbuse ou quelque détail sans importance: par ex. 3,5 — 13,8 — 19,7 s., etc. Il ne devait pas être très attentif ni très minutieux. Du moins il lui arrive souvent de s'écarter de l'original: 3,11 — 9,11 s. et 18 — 13,16 s. — 15,3 s. — 19,3 — *ibid.*, 6, dans *προσκρούσας λίθῳ τινὶ*, il voit un datif d'instrument et il interprète: *λαβὼν μικρὸν λίθον ἔκρουσεν εἰς τὴν θύραν*; etc.

On se demande même si l'auteur de b a toujours gardé le texte de g sous les yeux en composant son récit.

Quoi qu'il en soit, voici une série de rapprochements qui, dans leur ensemble, ne s'expliquent que par l'hypothèse d'une source commune *g* pour *a* et pour *b*. Vu l'importance et la difficulté du problème qu'il s'agit de résoudre ici, je citerai les textes latins et grecs tout au long.

On remarquera notamment en plus d'un endroit que le contre sens de *b* s'explique par l'intermédiaire de la traduction grecque *g*, et aussi que le manuscrit dont s'est servi l'auteur de *b* devait appartenir au groupe RT ¹).

1) Voir page X.

§ 1 (Patrol. Lat., XXIII, col. 17 A): *Inter multos saepe dubitatum est a quo potissimum monachorum eremus habitari coepit.*

2, 4: 'Εν πολλοῖς (πατρῷσι add. T) πολλὰκις ζήτησις ἐκινεῖτο παρὰ τίνος πρώτως ἡ ἐρημος οἰκεῖσθαι ἤξεστο.

3, 4¹): Πολλὰκις κεκίνηται ζήτησις ἐν τοῖς ἀρχαίοις μονάζουσιν τοῖς γενομένοις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων τὸ τίς ἄρα πρώτος κατώκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Quidam enim altius repetentes, a beato Elia et Joanne sumpserunt principium: ...

Τινὲς γὰρ (μὲν T) τῶν ἀρχαιοτέρων μνημονεύοντες, ἐκ τοῦ μακαρίου 'Ηλία (ἡλιοῦ RT) καὶ 'Ιωάννου ἀρχὴν εἰληφέναι τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγὴν λέγουσιν. . . .

Τινὲς μὲν ἐμνήσθησαν τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀγίων, λέγοντες ὅτι ἀρχὴ τοῦ οἰκεῖν ἐν ἐρήμῳ γέγονεν ὑπὸ τοῦ μακαρίου 'Ηλιοῦ καὶ 'Ιωάννου . . .

Alii autem, in quam opinionem vulgus omne consentit, asserunt Antonium hujus propositi caput, ...

'Ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν τῶν πλειόνων δόξαν διαβεβαιοῦνται 'Αντώνιον τοῦτο τοῦ ἐπαγγέλματος ἀρχηγὸν γεγενῆσθαι . . .

'Ἐνιοι δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν πληροφορίαν διαβεβαιοῦνται τὸν μακάριον 'Αντώνιον ἀρχηγὸν γεγενῆσθαι τοῦ κατορθώματος . . .

1) Pour représenter b, je prends le texte grec reconstitué au moyen des divers témoignages, APKS et Eustratios; quant aux variantes des manuscrits, je ne les cite qu'exceptionnellement; on les trouvera, pour a, pour b et pour Hier., soit plus loin dans l'apparat critique, soit dans les notes de Migne, *Patrol. Lat.*, XXIII, col. 17 à 28.

Amathas vero et Macarius, discipuli Antonii, e quibus superior magistri corpus sepelivit, etiam nunc affirmant Paulum quemdam Thebaeum principem istius rei fuisse, non nominis: quam opinionem nos quoque probamus...

§ 4, col. 20 A: *annorum circiter sexdecim, litteris tam Graecis quam Aegyptiacis apprime eruditus, mansueti animi, Deum valde amans.*

Hier.

Ibid., col. 20 B: Verum quid pectora humana diabolus non cogit auri sacra fames (Virg., En., III 56)?

Ἀματὰς (Αμα Τ) τοιγαροῦν καὶ Μακάριος (οἱ μακάριοι Τ) μαθηταὶ Ἀντωνίου, ὅφ' ὧν καὶ ἐτάφη, ἔτι καὶ σήμερον διαβιβαιοῦνται Παῦλόν τινα Θεβαίων τοῦ πράγματος τούτου ἔξερχον γεγενῆσθαι. Καὶ ἡμεῖς (δὲ RTUV) περὶ τούτου πεπληροφορήμεθα.

6, 21: ἑτῶν περίπου δέκα ἔξ, γράμμασί τε Ἑλληνικοῖς καὶ Αἰγυπτιακοῖς ἄκρας παιδευθείς, τῇ ψυχῇ πρᾶος (ὑπῆρχεν add. RT), ὑπερβαλλόντως τὸν θεὸν ἀγαπῶν (ἀγαπῶν τὸν θεὸν RTUV) ...

a

8, 4: Ἀλλὰ τί τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων ἡ πλεονεξία πρᾶττειν ἀθέμιτα οὐκ ἀναγκάζει;

RT

Ibid.: Ἀλλὰ τὰς διανοίας τῶν ἀφελεστέρων ἡ πλεονεξία ἀνθρώπων πρᾶττειν (καὶ) πρᾶττειν Τ) ἀθέμιτα παρασκευάζει.

b

9, 6: Ἡ δὲ πλεονεξία ἐκβιάζεται τὴν διάνοιαν ἀνθρώπων κακοεργεῖν.

Συντετυχήκαμεν γὰρ τοῖς μαθηταῖς¹⁾ τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, τοῖς καὶ θάψασιν αὐτόν· οἱ καὶ ἐδήλωσαν ἡμῖν Παῦλόν τινα Θεβαίων τὸν προκαταρξάμενον ταύτης τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς. Καὶ ἡμεῖς δὲ μᾶλλον ἐν τούτῳ ἐπιστάθημεν.

7, 3: ἦν δὲ ὁ Παῦλος ὡς ἑτῶν δέκα ἔξ, παιδευόμενος Ἑλληνικοῖς τε καὶ Αἰγυπτιακοῖς γράμμασιν, πρᾶυς ὑπάρχων τῇ ψυχῇ καὶ ἀγαπῶν τὸν θεὸν σφόδρα ...

1) C'est donc la disparition des noms d'Amathas et de Macaire dans la version b [et dans la rédaction Φ, cf. p. XXXV], et non leur présence dans la vie latine [hypothèse ingénieuse de M. Nau, article cité p. V, n. 2] qui serait le résultat d'une faute de lecture.

§ 7, col. 22 B: Quo viso, salutaris impressione signi armati frontem: *Et heus tu, inquit, quam in parte hic servus Dei habitat? At ille barbarum nescio quid infrendens, et frangens potius verba quam proloquens, inter horrentia ora setis, blandum quaequivit alloquium. Et dexterae protensione manus cupitum indicat iter, et sic patentes campos volucris transmittens fuga, haec utrum diabolus ad terrendum eum simulaverit, an (ut solet) eremus monastrosorum animalium ferax, istam quoque gignat desertiam, incertum habemus.*

a

12, 11: Πρὸς δὲ ἔφη· „Σὺ λέγω, ἐν ποίῳ μέρει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ κατοικεῖ <ᾧδε>,”

Ἀπεκρίνατο καὶ εἶπεν· βάρβαρικῇ τινι (†) Φωνῇ ἐπικλῶν μάλλον τὰ ῥήματα ἢ περ αὐτὰ σαφηνίζων, ἐκ στόματος τε Φρικώδους κολακεύειν Φαινόμενος ἐπειρᾶτο προσμιλεῖν· καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα προτείνας, τὴν ποδομένην ἐδείκνυ δδόν. Οὕτω τε τὸ πλατὺ πεδὸν διατρέχων, ἐκ τῶν ὀρθαλμῶν θαυμάζοντος τοῦ Ἀντωνίου ἀφανὸς ἐγένετο. Ἀλλὰ τοῦτο εἶτε ὁ διάβολος πρὸς ἐκπληξιν αὐτοῦ ὑπεκρίνατο, εἶτε κατὰ τὸ εἰσὸς ἢ ἔρημος τερωτῶδες ζῶον εἰδείκνυ, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν.

b

13, 13: Ἐκάλεσεν οὖν αὐτὸν ὁ ᾧγιος Ἀντώνιος καὶ εἶπεν· „Σὺ λέγω, ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐν ποίῳ μέρει ἐστὶν ᾧδε;”

Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ἐκείνος ἐν βαρβαρικῇ διαλέκτῳ ἐν λόγοις ἀσήμοις, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ φόβον ἀπέβαλλεν.

XXI

Καὶ περιεπάτει ὁ μακάριος γέρον ἐξηχρυσέν καὶ ζητῶν τὴν δδόν. Θαυμάσαντος δὲ τοῦ Ἀντωνίου, ἀπέδρα τὸ θηρίον ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὥς εἰς ἀγρὸν εὐρύχωρον. Οὕτω δὲ ἐσχημάτισεν αὐτὸν ὁ διάβολος καθ' ὑπόκρισιν.

§ 9, col. 24 A: *Jam altera effluuerat dies. Restabat unum, ut deserui se a Christo non posse confideret. Pernos secundas in oratione exegit tenebras: et dubia adhuc luce, haud procul intrinsetur lupam sitiis ardoribus anhelantem, ad radicem montis irrepere. Quam secutus oculis, et iuxta speluncam, cum fera abiuisset, accedens, intro coepit aspicere: nihil curiositate proficiente, tenebris arcentibus visum. Verum, ut Scriptura ait, perfecta dilectio foras mittit timorem (I Iohan., IV 18), suspensus gradu et anhelu temperato, ac calidus explorator ingressus, ac paulatim progrediens, saepiusque subsistens, sonum aure captabat. Tandem per caecae noctis horro-*

16, 17: ἡδη παρφυκηκυίας ἡμέρας ἐτέρας ἐνθυμούμενος, τοῦτο πρὸ θφαλαμῶν εἶχεν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ὑπὸ χριστοῦ ἐγκαταλειφθῆναι. Δευτέρᾳ νυκτὶ τῇ προσευχῇ προσκαρτερῶν, πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, λυκαίναν (ὑαίναν RT) ὁρᾷ πρὸς αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ ὄρους, μετὰ πολλοῦ τοῦ ἁσμάματος ἀνερχομένην. Ἦν περ ἀκολουθήσας καὶ πλησίον τοῦ σπηλαίου γενόμενος, τοῦ θηρίου εἰσιόντος, προσελθὼν ἤρξατο ἐνορᾶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἢ τελεείδτης τῆς ἀγάπης τὸν φόβον ἀπωθεῖται. Καὶ μόλις ἐνδοτάτω φῶς θεασάμενος, ὥς ἀκορέστως προσήει, προσκρούσας λίθῳ τινί, ἐκ τούτου ψόφον ἀπετέλεσεν· οὗ κτυπηθέν-

17, 17: παρελθούσης τῆς ἡμέρας καθ' ἑαυτὸν ἐλογίζετο, πρὸ θφαλαμῶν ἔχων ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ἐγκαταλειφθῆναι ὑπὸ τοῦ χριστοῦ. Καὶ ἐπορεύετο ἐν τῇ νυκτὶ προσκαρτερῶν τῇ προσευχῇ. Ἠμέρας δὲ γεναμένης, εἶδεν ὑαίναν μεγάλην τρέχουσαν καὶ νηχομένην (? sic P) σφιδρῶς, ἀνερχομένην ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους. Καὶ ἡκολούθησεν αὐτήν. Ἐγγὺς δὲ γενόμενος τοῦ σπηλαίου, εἶδεν τὸ θηρίον εἰσεληλυθὸς ἐκεῖ· καὶ ἐμβλέψας ἔσω, εἶδεν τὴν τελείαν ἀγάπην, τουτέστιν τὸν μακάριον γέροντα Παῦλον. Καὶ ἀποβαλὼν τὸν φόβον ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀτενίσας εἶδεν φῶς ἐν τῷ σπηλαίῳ. Καὶ προσελθὼν τῇ θύρᾳ μετὰ χαρᾶς,

*rem procul lumen intuitus, dum
avidius properat, offenso in la-
pidem pede, strepitum concitavit:
post cujus sonitum beatus Paulus
ostium quod patebat occultens,
sera obfirmavit.*

τοις, ὁ μακάριος Παῦλος τὴν εἰσ-
δὸν ἀνεργμένην οὖσαν ἀπέκλεισεν.

λαβὼν μικρὸν λίθον, ἐκρου-
σεν εἰς τὴν θύραν. Ἀκούσας
δὲ ὁ μακάριος γέρον τὸν ἤχον,
ἐπικυλίσας λίθον ἐπὶ τῆς θύρας,
ἀπέφραξεν τὴν εἰσόδον.

Mais il est inutile de multiplier ces rapprochements; le lecteur peut les faire d'ailleurs assez aisément pour chaque page, en comparant au texte de saint Jérôme les deux versions publiées ci-dessous. Il constatera que les rapports sont les mêmes à peu près partout. Signalons-lui spécialement encore p. 15, 12 à 17, 3 — 19, 12 à 15 — 21, 10 à 12 — 23, 10 s., etc., et citons le § 18, pour montrer que les ressemblances entre a et b dans leur manière de rendre l'original, persistent jusqu'aux dernières lignes du morceau :

§ 18; col. 28 C: *Obsecro, qui-
cumque haec legis, ut Hieronymi
peccatoris memineris: cui si Do-
minus optionem daret, multo magis
eligeret tunicam Pauli cum meri-
tis ejus, quam regum purpuras
cum poenis* (ALII COD.: *meritis,
ALII: regnis*) suis.

32, 10: Ἰκετεύω τοιγαροῦν ἄπαν-
τα τὸν ἀμαρτωλὸν ἐν μνήμας ἔχειν,
ὃς θεοῦ βουλῇσει βούλομαι τὸν
χιτῶνα Παύλου μετὰ τῆς
πίστεως αὐτοῦ ἥπερ (εἴπερ
RTUV) τῶν βασιλείων τὴν πορφύ-
ραν μετὰ τῆς δέξιας αὐτῶν.

33, 12: Ἐγὼ ἱερώνυμος ἀμαρ-
τωλὸς δέομαι πάντων τῶν ἀναγι-
νωσκόντων ἵνα μου μνημονεύετε.
Θέλω οὖν τὸ ἱμάτιον τοῦ μα-
καρίου Παύλου καὶ τὴν πίστιν
αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν πορφύρα τῶν
βασιλείων καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν
δόξαν αὐτῶν.

Pour achever la démonstration, et pour rendre indiscutable chacune des conclusions que nous aurons à en tirer, je dois bien allonger encore la série déjà si longue de ces rapprochements :

19, 18: *nemo cum lacrymis calumniam* (ou *iniuriam*) *facit* Hier.: οὐδεὶς μετὰ δακρύων κατηγορεῖ α; οὐδεὶς κλαίει κατηγορῶν b — *ibid.*: *sic arriūdens Paulus patefecit ingressum* Hier.: οὕτως χαριεντιζόμενος τὴν εἴσοδον αὐτῷ ἀνέφξεν α: ὁμιλήσας δὲ αὐτῷ χαριεστέροις λόγοις, ἤνοιξε αὐτῷ τὴν θύραν b — 21, 19: *Dominus nobis prandium misit, vere pius, vere misericors* Hier.: ὁ κύριος ἡμῖν τὸ ἄριστον ἀπέστειλεν ἀληθῶς ἐλεήμων καὶ Φιλάνθρωπος α: ἐπ' ἀληθείας ὁ κύριος ἡμῶν ὁ ἐλεήμων καὶ Φιλάνθρωπος ἀπέστειλεν ἡμῖν τὸ ἄριστον b. Le latin *vere pius, vere misericors* ne pouvait donner lieu à équivoque; le grec ἀπέστειλεν ἀληθῶς ἐλεήμων se prêtait à deux interprétations; b a choisi justement celle qui s'écartait de l'original, en traduisant comme s'il fallait ponctuer: ἀπέστειλεν ἀληθῶς, ἐλεήμων καὶ ... — 23, 4: *Hic vero quis frangeret panem oborta contentio, pene diem duxit in. vesperum* Hier.: Ἐνταῦθα τίς πρῶτος κλάσει τὸν ἄρτον ἐφιλονεῖκουν· καὶ λοιπὸν κατέληφεν (sic T) ἐκ τῆς φιλονεικίας αὐτῶν ἡ νύξ α: καὶ ἐφιλονεῖκουν μετ' ἀλλήλων τίς πρῶτος κλάσει τὸν ἄρτον· καὶ ἡ νύξ λοιπὸν παρήρχετο φιλονεικούντων αὐτῶν b — 25, 13 *regrediebatur* Hier.: ἐπήχθη LR: ἠπήχθη U: ἐπέλχθη σπουδῇ T: ἐτάχυνεν τοῦ δραμεῖν εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ b; même constatation 27, 11 — 27, 1 *falsum* Hier.: ἐπίπλαστον α b — 27, 8 *tempus tacendi et tempus loquendi* (= Eccl. III 7: *καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ καιρὸς τοῦ λαλεῖν*) Hier.: καιρὸς τοῦ λέγειν καὶ καιρὸς τοῦ σιωπᾶν α: καιρὸς ἐστὶν τοῦ λαλεῖν καὶ καιρὸς τοῦ σιωπᾶν b: le déplacement des mots est donc le même dans α et dans b — 27, 15 *et trium horarum spatium iter remaneret* Hier.: περὶ τρίτην ὥραν α: τρίτῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας b — 29, 2 *genuibus complicatis* Hier.: ἐπὶ γόνατα α:

ἐπὶ τὰ γόνατα b — 29, 17 *bellator* est rendu par οἰκέτης dans a et par ὑπηρέτης dans b — 31, 18 *quod muta quoque animalia deum esse sentirent* Hier. (voir les variantes citées dans Migne, *ibid.*, col. 27, note g) : ὅτι περ καὶ ἡ ἄλλος φύσις τὰ βέλτιστα ἐννοεῖ a : ὅτι πῶς καὶ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις νοεῖ τοὺς καλοὺς καὶ ἐκλεγετοὺς τοῦ θεοῦ b — 33, 4 *ne quid prius heres* etc. Hier. : ὡς νόμιμος κληρονόμος a : ὡς κληρονόμος ἀληθῶς b.

Ailleurs, il y a des additions communes à a et à b, par ex. : 27, 15 a ajoute κατὰ τὴν ὁδὸν ; b tire de là (εἶδεν τάγματα ἀγγέλων = a) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ — 29, 18 *ecce duo leones ... currentes* Hier. : ἰδοὺ δύο λέοντες ... ἐπὶ τὸ αὐτὸ τρέχοντες RTUVb — 31, 8 a b ajoutent dans les mêmes termes ἐπὶ τῇ ἀναλύσει τοῦ μακαρίου Παύλου.

Enfin, et ceci seul suffirait pour écarter tous les doutes, les omissions de a se retrouvent régulièrement dans b ; que l'on compare par exemple au texte de saint Jérôme nos deux versions grecques aux passages suivants : 5, 2 et 5 s. — 9, 19 — 15, 7 s. et 10 s. — 15, 13 s. — 19, 3 s. — 33, 12 (§ 17 omis), etc., etc.

Nous ne pouvons d'ailleurs décider si toutes ces omissions sont le fait de l'auteur de la traduction grecque g, ou si elles proviennent, en tout ou en partie, de quelque copiste.

Si b a les mêmes lacunes que a, il n'a par contre aucun détail du récit de saint Jérôme que la traduction grecque n'ait conservé ¹⁾. Seulement, dans quelques endroits, b a gardé mieux que LRTUV la trace des leçons de g : 13, 14 *hic* Hier. : ὧδε b : om. LRTUV — 17, 6 *quo verteret gradum* Hier. : καὶ ποῦ πορευθῇ b : om. LRTUV — 19, 11 *nostri* Hier. : οἷδας b : om. LRTUV — 19, 16 ἐμμεΐναντος de b est plus près du latin que διαβεβαιουμέ-

1) Voir p. XVII ce que nous avons dit des interpolations de b.

νου a — 23, 12 *te conservum* Hier.: σε σύνδουλον b: σε omis LRTUV.

Comme nous l'avons dit déjà p. xviii, la copie de g dont b dérive, semble être très voisine de RT ¹⁾. Aux coïncidences caractéristiques que nous avons déjà relevées, on peut ajouter encore 2, 9 γεννηθῆναι RT: γεννηθῆναι b — 12, 4 ὑποστηρίζων R (omis T): ἐπεστηρίχθη b — 14, 19 τούτων R: αὐτῶν T: τῶν θηρίων ἐκείνων b. Voir encore 20, 5 — 24, 8 — 26, 19.

Le témoignage de b vient donc s'ajouter utilement à celui de RT pour nous faire connaître la version de ce groupe, et il nous montre qu'en maint passage l'archétype de ce groupe avait dû conserver des leçons excellentes, qui ont disparu dans RT.

Il est donc indiscutable que le point de départ de la version commune à APΣK (= b) est une copie de g (= c; voir le *stemma* p. xli) appartenant assez vraisemblablement au groupe RT. Mais le remaniement b lui-même a-t-il été composé en grec, ou en copte, ou en syriaque?

Je ne pense pas que l'on pourrait faire valoir un argument sérieux de nature à rendre vraisemblable que b ait été un texte copte ou syriaque. Par exemple on ne voit pas que AP aient les fautes caractéristiques soit de la version copte, soit de la version syriaque. Par contre, plus d'un indice donne à penser — et c'est d'ailleurs l'hypothèse qui se présente la première à l'esprit — que b était une rédaction grecque de la vie de Paul de Thèbes. S'il n'en était pas ainsi, il semblerait plus étonnant qu'en tant d'endroits l'auteur de la version grecque AP

1) M. Preuschen n'était donc pas loin de la vérité, en estimant que les vies copte et syriaque dériveraient d'un texte grec très voisin de celui que les Bollandistes ont édité dans les *Analecta Boll.*, II p. 561 s. (Voir article cité, *Deutsche Literaturzeitung*, 1896, p. 355). En effet, comme nous le montrerons plus loin, p. XXXI, ce texte appartient lui aussi au groupe RT.

eût retrouvé, à travers son original copte ou syriaque, les expressions mêmes du traducteur grec de saint Jérôme ¹). De plus, les deux versions copte et syriaque ont souvent, tantôt l'une, tantôt l'autre, aux mêmes endroits que AP, des expressions grecques caractéristiques du remaniement b ²): l'explication la plus simple de ces coïncidences, est évidemment fournie par l'hypothèse que b était une version grecque ³).

Aucune des deux copies grecques de b n'est très fidèle. Celle du *Patmiacus* A a des omissions (3, 4 à 9 — 13, 2 — 27, 18 — 29, 7 etc., etc.), des passages écourtés ou fortement remaniés (9, 3 à 12 — 13, 8 s. — etc.); A semble même aller plus loin que b dans la recherche des mots et des constructions ordinaires et faciles, et dans l'emploi des vulgarismes.

P est encore beaucoup plus éloigné du texte primitif: les passages remaniés ou écourtés y sont plus nombreux que dans A (ex. 11, 12 s. — 17, 4 s. et 8 — 19, 3 et 12 — 21, 13 s. — 25, 1 et 14 s.).

La version copte contient, elle aussi, des fautes et des altérations. Malheureusement je ne puis la citer que d'après

1) Voir les nombreux rapprochements des pages précédentes.

2) Pour le texte copte, la constatation a été faite par M. van den Ven, et par M. Kugener pour la version syriaque. Cf. les conclusions de M. Kugener p. XXVIII, note 1. Quant au copte, voici quelques remarques intéressantes formulées par M. van den Ven: „1°) On constate dans K des changements stylistiques qui trahissent le traducteur. 2°) Il y a dans K plusieurs passages qui sont manifestement des traductions fautives de passages grecs correspondants. 3°) On trouve dans K des constructions plus ou moins anormales au point de vue grammatical, dont l'irrégularité s'explique par la servilité du traducteur vis à vis de b: elles ne sont en effet qu'un décalque du texte grec correspondant.” Notons enfin que M. Nau (*article cité* p. V, n. 2) est arrivé de son côté à l'opinion que le copte et le syriaque sont des traductions d'une rédaction grecque très voisine du texte du *Parisinus* 914.

3) Sur les vies de saints traduites du grec en syriaque, consulter R. Duval, *La littérature syriaque*, Paris, 1900, p. 157—158.

une traduction fort libre, et un passage où elle est eût été particulièrement précieuse a disparu (voir p. 9, note à la l. 2).

Grâce à M. Kugener la version publiée par le P. Bedjan m'est beaucoup mieux connue ¹⁾. Cette version renferme beaucoup de fautes, d'omissions et de remaniements (ex. 9, 6, 14 et 17 etc., etc.). Mais en maint endroit, elle corrobore utilement la leçon de A.

C'est naturellement le texte grec de b, source commune de APKΣ, que j'ai tenté de refaire ci-dessous, p. 3 à 33. Il eût été puéril de suivre systématiquement A, et à plus forte raison P, dans maint passage où leurs fautes sautent aux yeux et sont, grâce au témoignage concordant des trois autres versions, faciles à corriger. La légitimité de la méthode que j'ai adoptée, est d'ailleurs établie à toute évidence dans les deux passages dont Eustratios nous a conservé une citation: on y voit que le texte primitif devait être ce que les quatre versions combinées et rapprochées du texte de a, permettent de reconstituer (voir p. 11 et 27).

Dans les cas absolument douteux, j'ai suivi la majorité

1) Voici les conclusions auxquelles M. Kugener est arrivé, après avoir fait un examen très approfondi de toutes les leçons spéciales au texte syriaque: „Ce texte est une traduction, semble-t-il, de la rédaction abrégée (= b) de la vie grecque de Paul de Thèbes, traduction faite d'après une copie grecque qui serait très voisine de celle du *Patmiacus* A. Les variantes de la version syriaque sont dues:

1°) à la connaissance médiocre que l'hagiographe syrien avait du grec; il a fait plus d'un contre-sens, et il a ignoré la signification de certains mots grecs.

2°) à la légèreté et à la négligence avec laquelle il a fait sa traduction; il semble avoir travaillé avec une grande rapidité.

3°) aux remaniements que le traducteur a fait subir par endroits au texte grec, pour l'amplifier ou l'orner.

4°) à la tournure libre, syriaque, qu'il a donnée à son oeuvre.

Le texte grec permettra de donner une édition meilleure de la vie syriaque, et de classer les nombreux manuscrits qui la contiennent."

des témoignages, et, si chaque version avait une leçon spéciale, c'est le texte de A qui a été préféré.

Pour la composition de l'apparat critique, la méthode a été la même que pour la version grecque a¹⁾; seulement, ici, c'est l'orthographe de A que j'ai reproduite systématiquement et, à son défaut, naturellement celle de P. Pour le copte, les incertitudes de la traduction française dont je disposais, m'ont rendu forcément très circonspect. Quant à la vie syriaque, j'ai dû renoncer à citer dans l'apparat critique toutes les fautes (omissions, interpolations, syriacismes, remaniements, contre-sens) qui lui sont spéciales: de cette profusion de variantes, je n'ai retenu que quelques spécimens, en même temps que toutes les leçons qui peuvent contribuer à fixer le texte de b, ou bien aider au classement des différentes versions. Chaque fois que P et A diffèrent, le syriaque et le copte sont cités, à moins qu'ils ne coïncident avec la leçon admise dans le texte. Je n'ai plus à répéter que toutes les variantes de Σ ont été déterminées par M. Kugener.

IV Rosweyde avait eu une copie d'une vie grecque de Paul de Thèbes, contenue dans un *ms. gr. Bavaricus*. Bollandus la traduisit en latin, édita cette traduction dans les *Acta Sanctorum* (Janvier, t. I, p. 603—604)²⁾, et, contrairement à Rosweyde³⁾, il émit l'avis que cette vie grecque devait être indépendante de la vie latine de saint Jérôme⁴⁾. Les Bollandistes, au tome II de leurs

1) Voir p. XIII.

2) Cette traduction fut réimprimée par Fuhrmann, *Acta Sincera Pauli Thebaci*, Neostadii Austriae, 1760, p. 1—5.

3) *Vitae Patrum*, Antverpiae, 1628, p. 16: „Nam etsi in Bavarica bibliotheca quaedam graece exsistent, quae cum Hieronymianis conveniunt, paucis exceptis, quae Hieronymus intermixta habet, ea tamen existimarim ex Latino Hieronymi textu post translata.”

4) *Acta Sanct.*, loco laud., p. 602, § 6: „Verum Rosweydo hic assentiri non possumus, cum graecae illius vitae scriptor, ab Antonio accepisse se quae de Paulo scribit testetur. Ita enim habet: ἐν ἀράβῃ δὲ ἐρήμῳ ὁ Ἀν-

Analecta, p. 561—563, publièrent le texte grec même M (= M), mais sans la fin, la dernière feuille de la copie de Rosweyde ayant disparu.

Ce *ms. graecus Bavaricus* n'est peut-être que le *Monacensis* 276, du XIIe siècle, qui donne aux f. 94—97, un récit intitulé d'après Hardt διήγησις τοῦ ὁσίου παύλου τοῦ θυβαίου καὶ ἀντωνίου τοῦ ἀγιοτάτου ἀναχωρητοῦ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ ἐρήμῳ, et ayant le même incipit (οὗτος ὁ μακάριος παῦλος ἦν ἐν τοῖς χρόνοις) que la vie traduite par Bollandus ¹⁾.

Il ne serait plus possible, à présent que le texte de la traduction grecque de saint Jérôme est connu, de contester que M en dérive. Quelques rapprochements feront voir que cette filiation est absolument certaine:

a

M

P. 4, l. 10 s.: . . . πολλοὺς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι ἢ ἐκκλησία πειρασμοὺς ὑπήνεγκεν. Καὶ πᾶς Χριστιανὸς (sic T) ἐσπούδαζεν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ ξίφει ἀναιρεθῆναι . . .

Anal. Boll., II 561, l. 6 sq.: πολλοὺς πυρασμοὺς ὑπήνεγκεν, καὶ πᾶς Χριστιανὸς ἐσπούδαζεν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ξίφει ἀναιρεθῆναι.

P. 6, l. 18 s. . . . ὁ μακάριος Παῦλος μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς ἥδη συναφθείσης ἀνδρί, ἀμφοτέρων τῶν πατέρων τελευτήσαντων, καὶ ἐν εὐπορωτάτῃ κληρονομίᾳ ὁ Παῦλος καταλειφθείς, ἐτῶν περίπου

Τότε ὁ μακάριος Παῦλος ἦν μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς ἥδη συναφθείσης ἀνδρί. Τελευτήσαντος οὖν τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐν εὐπορωτάτῃ κληρονομίᾳ ὁ Παῦλος καταληφθείς, ἐξκαι-

τῶνιος διέτριβεν· ἐνθυμηθεὶς οὖν, ὡς αὐτός μοι διηγέσαστο, μὴ εἶναι ἕτερον εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς ἐρήμου, etc. — Les Bollandistes, *Anal. Bolland.*, II 561, lui donnent raison.

1) Hardt, *Catalogus cod. gr. bibl. reg. Bavar.*, t. III p. 155.

δέκα ἕξ, γράμμασί τε Ἑλλη-
νικοῖς καὶ Αἰγυπτιακοῖς ἀκρως
παιδευθεῖς, τῇ ψυχῇ πρῶτος
(ὕπῃρχεν RT) . . .

δέκατον ἔτος ἔχων, γράμ-
μασί τε Ἑλληνικοῖς καὶ Αἰ-
γυπτιακοῖς ἀκριβῶς παιδευ-
θεῖς τῇ ψυχῇ πρῶτος ὑπῆρχε.

Et la ressemblance reste tout aussi frappante jusqu'aux dernières lignes du fragment publié par les Bollandistes:

P. 24, l. 18 sq.: Καὶ δὴ
παραγενομένου αὐτοῦ, οἱ δύο
μαθηταὶ . . . ἀπαντήσαντες
ἔφασκον· „Ποῦ τοσοῦτον χρό-
νον διήγες, πάτερ;” (Αὐτὸς
δὲ RT) ἀπεκρίνατο· „Οὐαί
μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, τῷ ἐπί-
πλαστον μοναχοῦ ὄνομα ἐπι-
κομιζομένῳ. Εἶδον Ἡλίαν, εἶ-
δον Ἰωάννην ἐν τῇ ἐρήμῳ,
καὶ ἀληθῶς ἐν τῷ παραδείσῳ
Παῦλον εἶδον (Παῦλον placé
devant ἐν dans TUV).”

P. 563, l. 25 sq.: Καὶ δὴ
παραγενομένου αὐτοῦ, οἱ δύο
μαθηταὶ ἀπαντήσαντες αὐτῷ
ἔφασκον· „Ποῦ σου τὸν χρό-
νον διέτριβες, πάτερ;” Αὐτὸς
δὲ ἀπεκρίνατο· „Οὐαί μοι τῷ
ἁμαρτωλῷ, τῷ ἐπίπλαστον
μοναχοῦ ὄνομα ἐπικομιζομένῳ
(sic)· Ἰδον Ἡλίαν, Ἰδον Ἰωάν-
νην ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀληθῶς
Παῦλον Ἰδον ἐν τῷ παρα-
δείσῳ.”

Comme on vient de le remarquer déjà sans doute, le manuscrit dont s'est servi l'auteur de la version M devait donner un texte assez voisin de la rédaction altérée et interpolée du *Taurinensis* T: 561, 13 εἰς τὸ καταχᾶν (?) τὴν κληρονομίαν = l'interpolation de RT 8, 6 — 561, 17 ὥς ἐν ἀδύτοις ἦν ἀναπαυόμενος καὶ = RT 8, 17 — 562, 7 ὑποστηρίζων = R (omis T) 12, 4 — 562, 19 ἔχαιρεν = RT 14, 17 — *ibid.*, 23 τῇ δὲ ἐξῆς = T 16, 19 — *ibid.*, 24 ὕαιναν = RT 16, 20 — *ibid.*, 29 M fait parler Paul au lieu d'Antoine, comme T 18, 9¹), etc.

Quant à l'addition μοι (ὥς αὐτός μοι διηγῆσατο 562, 4,

1) Comme l'apparat critique reproduit toutes les variantes de T, celui que ces citations ne convaincraient pas, pourra facilement y ajouter d'autres rapprochements tout aussi probants.

cf. a 10, 16) dont Bollandus avait tiré ses conclusions, elle perd toute valeur. Il est assez intéressant de noter que *δ* ajoute *ἡμῖν* au même endroit.

Pour ne pas encombrer l'apparat critique, M étant d'ailleurs publié dans un recueil assez répandu, je me suis dispensé de citer les variantes de ce manuscrit.

M. van den Ven m'a obligeamment communiqué une copie de la notice consacrée à Paul de Thèbes, à la date du 15 Janvier, dans le synaxaire de Sirmond ¹). Il est évident que cette notice dérive d'un manuscrit très voisin du *Bavaricus*; le début suffit à le montrer: *Οὗτος ἦν ἐν τοῖς χρόνοις Δεκίου καὶ Οὐαλλεριανοῦ τῶν διωκτῶν, δρμώμενος ἐξ Αἰγύπτου τῆς κάτω Θηβαΐδος*. ... C'est la même phrase qui sert d'introduction au récit dans le *Bavaricus* ²).

V Dans ses *Acta sincera sancti Pauli Thebaei, Neostadii Austriae*, 1760 ³), Fuhrmann, avec la collaboration du P. Khell, publia d'après le *Vindobonensis histor. gr.* XXXVIII, f. 237^v—247 ⁴), une vie grecque de Paul de Thèbes (Φ) qui commence par les mots (p. 6): *Καὶ ζωγράφους τῶν ἀρχετύπων ἐκεῖνα πρὸς μίμησιν* ... et qui finit (p. 31): *ὁ δὲ καὶ Παῦλον Φημι καὶ Ἀντώνιον οὕτω λάμψαι διὰ βίου καταξιώσας αὐτὸς καὶ ἡμῖν παράσχοι* ... *αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν* ⁵). Le même texte se trouve dans

1) Voir sur ce synaxaire *Analecta Bollandiana*, t. XIV p. 407 et s.

2) Il m'est impossible de citer et de classer ici toutes les vies abrégées des ménologes et des synaxaires grecs. J'en ai vu un certain nombre et je me suis assuré qu'aucune ne donne ou ne suggère des leçons meilleures que celles de nos manuscrits.

3) Les PP. Bollandistes m'ont rendu le service de me prêter l'exemplaire de cette monographie qu'ils possèdent dans leur bibliothèque.

4) Voir de Nessel, *Catalogus*, V, n° 38, p. 69. Ce *codex* paraît être le même que le n° 31 de Lambecius-Kollar (voir t. VIII, p. 682—784, où sont cités plusieurs extraits de la vie de Paul de Thèbes).

5) Comme nous l'avons vu déjà p. IV, Fuhrmann pensait que cette vie était antérieure à celle dont saint Jérôme est l'auteur. Mais son opinion n'a rien de sérieux.

de nombreux manuscrits hagiographiques ¹⁾ et Nicéphore Kallistos Xanthopoulos doit l'avoir connu et utilisé dans son *Histoire ecclésiastique* ²⁾.

D'après le P. Delehaye aussi bien que d'après M. A. Ehrhard, cette vie aurait fait partie du recueil constitué par Syméon Métaphraste ³⁾.

Quoi qu'en ait pensé le premier éditeur de ce texte Φ, il dérive certainement de la vie latine composée par saint Jérôme, et, qui plus est, il en dérive par l'intermédiaire de la traduction grecque γ ⁴⁾. L'auteur de ce remaniement n'a point, semble-t-il, voulu faire oeuvre personnelle, mais simplement rédiger une sorte de paraphrase; du moins il a conservé, avec α, des passages qui ne pouvaient demeurer que dans une vie donnée pour l'oeuvre d'un contemporain de Jérôme, si pas de Jérôme lui-même: par exemple (p. 7 Fuhrmann, § 2): 'Αντωνίου γὰρ ἔτι καὶ σήμερον οἱ φοιτηταὶ περιόντες ὑφ' ὧν ἐκεῖνος καὶ τάφου ἔτυχεν, αὐτοὶ βεβαιούσι . . . — cf. plus loin, p. 13, § 9: Ἵνα μὴδενὶ τὸ λεχθὲν ἀπίστον δοῖται, καὶ μεῖζον ἢ κατὰ

1) Outre ceux de Rome et de Paris, je citerai ici pour mémoire et sans prétendre aucunement à être complet: le *Chisianus* R VII 49, le *Baroccianus* 183 (voir E. Rolland, *Une copie de la vie de saint Théodose*, Gand, 1898), le *Monacensis* 226, enfin un manuscrit de Halki (bibliothèque de l'école commerciale grecque de Chalcé) qui nous a été signalé par M. Boyens (n°. 17, f. 68).

2) Livre VII, chap. 18 (Migne, *Patrol. Gr.*, t. 145, col. 1232 C), Nicéphore donne une reproduction très libre d'un épisode emprunté à la vie grecque de Paul de Thèbes (voir ci-dessous p. 6). C'est par l'intermédiaire du texte de Fuhrmann qu'il le connaît; comparer par exemple *ibid.* C: καὶ ἰκανῶς αὐτὴν διαμασσησάμενος avec le passage correspondant de Fuhrmann (p. 10, l. 25) et de la traduction grecque (ci dessous p. 6, l. 14 et suiv.).

3) Voir A. Ehrhard, *Die Legendensammlung des Symeon Metaphrastes und ihr ursprünglicher Bestand*, Festschrift zum 1100JÄHRIGEN JUBILAEUM DES DEUTSCHEN CAMPO SANTO IN ROM, Fribourg en Br., 1897, p. 62, et Delehaye, *Les ménologes grecs*, ANAL. BOLLAND., XVI, p. 320. Cf. encore A. Ehrhard, *Hagiographische Forschungen*, et *Symeon Metaphrastes*, dans la RÖMISCHE QUARTALSCHRIFT, t. XI, p. 88 s et 531 s.

4) Voir p. VIII.

ἀνθρωπίνην δύναμιν, καὶ ἕτερόν τι μὴδὲν ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον, ὅπερ ὀφθαλμοῖς ἐγὼ τοῖς ἐμοῖς εἶδον, ἐρῶ . . . etc.; cf. *Hier.* § 6 (ci-dessous, p. 10, 4 du texte) — etc.

Toutefois il supprime le nom de Jérôme dans la dernière tirade du morceau (p. 31): οὕτω δὲ τὸν Παῦλον Ἀντώνιος διὰ τιμῆς ἤγε etc.

Φ omet tout ce que a retranche au récit de Jérôme; et chaque fois que a s'écarte du texte latin soit par une variante, soit par quelque altération due à l'inhabileté du traducteur, Φ s'en écarte de la même manière.

Là où Φ semble ajouter à la narration a, on trouve des tirades qui ne coïncident nullement avec la vie latine originale, mais qui sont fournies ou bien par des réminiscences littéraires, ou bien par une faconde verbeuse, ou bien encore par le désir d'éviter une contradiction apparente ¹⁾. Il lui arrive quelquefois aussi de remplacer des expressions obscures par d'autres, plus claires ou plus faciles, et même le cas échéant par d'intéressantes conjectures ²⁾.

Nous pouvons faire un pas de plus dans la découverte des sources de Φ: c'est d'une copie étroitement apparentée avec la source de T que cette vie dérive. Les rappo-

1) Cf., par exemple, a p. 10, l. 2 s.: πάντα τὸν καιρὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διήγαγεν, τροφὴν καὶ ἔνδυσιν ἐκ τῶν φοινίκων ἔχων et p. 20, l. 16: Ἐξήκοντα λοιπὸν ἔτη εἰσὶν ἐν οἷς ἡμίσεως ἔρτου κλάσματος μετεῖχον; Φ essaie de faire disparaître jusqu'à l'apparence d'un désaccord entre ces deux passages (p. 22): Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν ὅτε τοῦ κόσμου διέσθησα ἐμαυτὸν, ἐπὶ ὅλα τριάκοντα ἔτη, φοίνικες ἦσαν ἐμοὶ ἡ τροφή, ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν, οὗτός μοι ὁ ὕμνος διάκονος τῆς ἐκ θεοῦ πεμπομένης μοι τροφῆς γίνεταί. Vers la fin, p. 30, il ajoute tout un détail: Antoine veut voir si le miracle du corbeau continuera à se produire après la mort du saint anachorète: ἔγνω μίαν καταμεῖναι ἡμέραν (cf. μεθ' ἡμέραν a, 32, 4), ἵνα καὶ τὸ περὶ τὸν κόρακα θαῦμα καλῶς διαγνῇ. Ὡς δὲ οὐκ ἔτι οὐδὲ ἐκείνος ἦκεν ὁ τὴν συνήθη κομίζων τροφὴν, οἷα τῇ μεταθέσει τοῦ Παύλου καὶ αὐτὸς τῆς λειτουργίας ἀπολυθεῖς, τότε καὶ ὁ θεὸς Ἀντώνιος etc.

2) Voir par exemple ci dessous, p. 28, 7: ἀνηπαμένεας cod.: ἀναπεπταμένεας Φ (p. 27, l. 7 Fuhrmann).

chements suivants établiront cette filiation. J'ai bien dû les multiplier, afin d'offrir une démonstration tout-à-fait irréfutable. S'il restait malgré tout quelque doute dans l'esprit du lecteur, qu'il recoure à la vie elle-même, il verra que j'aurais pu la citer ici tout entière.

Titre dans T: Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν παύλου τοῦ Θηβαίου, τοῦ πρὸ Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου ἀσκήσαντος ἐν τῇ ἐρήμῳ: dans tous les autres manuscrits, les titres sont très différents (voir p. 2, notes); dans Φ: Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν παύλου τοῦ Θηβαίου.

Comme nous l'avons déjà fait remarquer p. xx, note 1, les noms des deux disciples d'Antoine manquent (p. 2, l. 15) dans T, dont la leçon est évidemment fautive: Ἄμα τοιγαροῦν καὶ οἱ μακάριοι μαθηταὶ Ἀντωνίου, ὕφ' ὧν ἐτάφη, ἔτι καὶ σήμερον διαβεβαιοῦνται Παῦλόν τινα τῷ γένει Θηβαῖον τούτου τοῦ πράγματος ἔξαρχον γεγενῆσθαι. Ces noms manquent également dans Φ, p. 7, l. 20: Ἀντωνίου γὰρ ἔτι καὶ σήμερον οἱ φοιτηταὶ περιόντες, ὕφ' ὧν ἐκεῖνος καὶ τάφου ἔτυχεν, αὐτοὶ βεβαιοῦσι Παῦλόν τινα Θηβαῖον τοῦ πράγματός γε ἄρξαι.

Si l'on compare ensuite au passage correspondant de saint Jérôme, § 3, le texte de a avec les variantes de l'apparat critique p. 4 et suiv., ainsi que la version de Φ (p. 9), on verra que celle-ci — qui est considérablement amplifiée — renferme le même contre-sens que T, et que ce contre-sens provient de l'omission des mots ἔτερον νεανίαν.

Hier.	a	τ	φ
§ 3 (col. 20 A): <i>quid querē</i> ...	6, 11: τί ἔδει ... διαπραττεσθαι	<i>Ibid.</i> : τί οὖν ἔδει ... διαπραττεσθαι.	P. 10, l. 14: τί οὖν ἔδει ποιεῖν ...
<i>Ibid.</i> : <i>linguam</i> ...	6, 14: τὴν γλῶτταν	<i>Ibid.</i> : τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν	P. 10, l. 24: τὴν ἑαυ- τοῦ γλῶτταν
§ 4 (col. 20 B): <i>soro- ris maritus coepit pro- dere velle, quem celare debuerat</i> .	8, 5: τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ τοῦτον προ- δοῦναι ἐσπούδαζεν, ὃν διαφυλάττειν ὤφειλεν.	<i>Ibid.</i> : τῆς γὰρ ἀδελ- φῆς αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ τοῦτον προδοῦναι ἐσπούδαζεν, βουλόμενος τὴν κληρο- μίαν αὐτοῦ κατασχεῖν, ὃν διαφυλάττειν ὤφειλεν.	P. 12, l. 21: Ὁρμησθεῖς (εἰς) γὰρ ἐκείθεν ὁ ἐπ’ ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῖς τε κτήμασιν αὐτοῦ καὶ λοι- πῷ πλοῦτῳ βασκήνας καὶ δεινὸν ἡγιστάμενος εἰ μὴ πάντων αὐτὸς κύριος κα- ταστῇ, οὐδ’ ἐκεῖ γενό- μενον χωρὶς ἀφῆκε πραγ- μάτων, ἀλλ’ ἐσπευθεν αὐτὸν πάντα λῆθον κινῶν τῷ τυράννῳ προδοῦναι, μὴ συγγενείας δεσμῶ, μὴ γυναικὸς δάκρυα, μὴ αὐ-
<i>Non illum uxoris la- crymae, non communio sanguinis, non spectans</i>	Καὶ δὴ οὐ τῆς γυναικὸς τὰ δάκρυα, οὐ τῆς συγ- γενείας ὁ θρασυμῶς, οὐχ	Καὶ γὰρ οὐ τῆς γυναικὸς τὰ δάκρυα, οὐ τῆς συγ- γενείας ὁ θρασυμῶς, οὐχ	

*cuncta ex alto deus ab
scelere revocavit. Aderat,
instabat, crudelitate quasi
pietate utebatur.*

ὁ θεὸς ὁ πάντα ἐφορῶν
ἀπὸ τῆς ἀθемίτου δια-
βολας τοῦτον ἀνεκαλεῖτο,
ἀλλ' ἐπέμενε, τὴν ὠμό-
τητα ἀντὶ εὐσεβείας ἐπι-
τελεῖν σπουδάζων.

ὁ θεὸς ὁ πάντα ἐφορῶν
ἀπὸ τῆς ἀθемίτου δια-
βολας τοῦτον ἀνεκαλεῖτο,
ἀλλ' ἐπέμενε, τὴν ὠμό-
τητα καὶ ἀπανθρωπείαν
ἀντ' εὐσεβείας ἐπιτελεῖν
σπουδάζων.

τὸν τὸν πάντα ἐφορῶντα
θεόν, μὴ ἄλλο μὴδὲν πρὸ
τοῦ κέρδους ὁ μισαρὸς θέ-
μενος.

Ce passage est caractéristique: l'addition de RT a servi de point de départ à l'amplification du rédacteur du texte Φ.

§ 6 (col. 21 B): *et vi-
disse me monachos, et vi-
dere, e quibus unus ...*

10, 7: ἐωρακέναι με
μοναχοὺς ἐν οἷς εἰς ...

Ibid.: ἐωρακέναι με
δύο μοναχοὺς· ἐν οἷς ὁ
μὲν εἰς ...

p. 13, l. 26: δύο τινὰς
ἐώρακα μοναχοὺς, ὧν
ἄλλος μὲν ...

§ 7 (col. 22 A): *Sed
ut ad id redeam unde
digressus sum ...*

10, 13: Ἄλλ' ἵνα εἰς
αὐτὸ ἐπανέλθω ὅθεν καὶ
ἤρξάμην, ...

Ibid.: Ἄλλ' ἵνα εἰς
αὐτὸν πάλιν τὸν θεσπέ-
σιον Παῦλον ἀνέλθω ὅθεν
καὶ ἤρξάμην. ...

p. 14: Ἡμῖν δὲ καὶ
αὐθις ἐπὶ τὸν μακάριον
Παῦλον ἵτέον, ὅρμηξ γὰρ
ἡμῶν ἡ γλῶσσα, ὥσπερ
ἐκείνου διεξίεναι, ὥσπερ
οἴμαι καὶ τὴν ὑμετέρην
ἀκοὴν ἐργηέσθαι πρὸς τὴν
ἀκρόασιν ...

Deo
§ 8 (col. 23 B): *pro*

16,2: ἀντὶ τοῦ θεοῦ

Ibid.: අන්තර් ඵෙව් දිව්-
තො

Ζώντος
p. 17, l. 28: ἀντὶ θεοῦ

§ 9 (col. 24 B): et
dubia adhuc luce, hand
procul intuetur lupam,
sitis ardoribus anhelan-
tem, ad radicem montis
irrepere.

16, 20: πρὸς ἀντὶ τῆς
ἡμέρας λυκαίναν ὀρεῖ πρὸς
ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὄρου
μετὰ πολλοῦ τοῦ δεισμά-
τος ἀνερχομένην.

Idem.: ὁρᾷ θηρίον ὕεναν λεγόμενον πρὸς αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ ὕρου μετὰ πολλοῦ δόσθματος ἀνερχομένην.

p. 18, l. 28: ἐπὶ τῇ
 τοῦς δ' ὀφθαλμοῦς καὶ ἰδοῦν
 θηρίον ὕαινα πρὸς αὐτὴν
 τοῦ ἔρους τὴν κορυφὴν
 μετὰ πολλοῦ τοῦ τᾶχος
 καὶ τοῦ ἄσθματος ἀνι-
 οῦσα ...

§ 9 (col. 25 A): *Tunc vero Antonius pro foribus corrueus, usque ad eccliam et eo amplius horum adiutum precabatur dicens: Qui sim, unde, cur venierim, nostri. Scio me non mereri conspectum tuum ...*

18, 8: Τότε δὴ Ἀντώνιος πρὸ τῆς θύρας πεσὼν, ἄχαρις ἔκπτης ἡ πλειονος ὥρας τὴν εἴσοδον ἤξιου, „τίς εἰμι, λέγων, πῶθεν καὶ διὰ τί ἐκλήλυθα <οἷδας>. Οἷδα ἐμαυτὸν ἀνδέειον τῆς θέας σου...

*Παύλ. Ὁ τόπος μακάριος
Ἄ. πρὸ τῆς θύρας πε-
σών, ἄχρις ἔκτης ἡ καὶ
πλεονος ὥρας τὴν εἴσο-
δον ἤξiou. Ὁ δὲ τίς εἶη,
λέγων, καὶ πόθεν, καὶ
διὰ τί ἐλήλυθας; Ἐφῃ
δὲ δ' Ἄ. ἄγχι τοῦ θεοῦ, ἐγὼ
μὲν ἐμειντὸν οἶδα ἀνάξιον
τῆς θέας σου ...*

p. 19, l. 19: ... πρὸς
τῷ εἰσδῶ ἐαυτὸν τῷ γ' ὡς
καταβάλλει· καὶ ἦν οὗτος
ὁ θεὸς ἀνὴρ κεῖμενος ἀκρι-
βέως ἡμέρας ἡ καὶ ἡδὴ
κλινοῦσης, τὴν εἰσοδὸν
ἀνφορῇ καὶ μετριοπαθῶς
αἰτούμενος. Ταῦτα τοι
καὶ ὁ μακάριος Παῦλος
πεπράν τινα προσάγειν
ἐθέλων, ἡρώτα τί εἴη·

καὶ πῶθεν καὶ τοῦ χέ-
ριν ἐνταῦθα, Φησὶν, ἐλή-
λυθας; Τοῦ δὲ αὐτοῦ τε
διασαφίσαντος καὶ προσ-
θέντος ὅτι περ' οἶδα μὲν
ἐμαυτὸν, ἄνθρωπε τοῦ
θεοῦ, τῆς σῆς ἀνάξιον
ἀπεργνῶς καὶ θέας καὶ
ὀμιλίας.

Encore une fois, les amplifications de Φ ont pour point de départ les leçons fautives de l'arché-
type de T.

§ 10 (25 B): <i>auspicium</i>	20, 11: ὁρῶσιν ὄρνεν	<i>Ibid.</i> : ὁρῶσιν ὄρνεν	p. 21, l. 25: κόραξ
<i>alitem corvum in ramo</i>	κόρακα ἐν κλάδῳ φυτοῦ	κόρακα λεγόμενον ἐν	ὄρνις αὐτοῖς ἐπιφαίνεται,
<i>arboris consuevisse</i> ...	καθεζόμενον ...	κλάδῳ φυτοῦ καθεζόμε- νον καὶ ἄρτον ἐπὶ στο- ματος φέροντα ...	κλάδῳ μὲν φυτοῦ τινος ἐπικαθεζόμενος, ἄρτον δὲ ὕγιᾶ καὶ δόκλῃρον ἐπὶ στόματός φέρων.

Ici, c'est une interpolation de T que nous retrouvons dans Φ.

§ 11 (25 D): *olim te, frater, in istis regionibus habitare sciebam.*

22, 9: πάλαι σε, ἀδελφέ, ἐν ταύτῃ τῇ περιχώρῳ κατοικεῖν ᾔδειν.

Ibid.: πάλαι σε, ἀδελφέ, ἐν ταύτῃ τῇ περιχώρῳ κατοικεῖν ἔδει.

p. 23, l. 12: πάλαι, λέγων, ὃ θαυμάστέ' Ἀντώνιε, ἐν ταύτῃ σε τῇ περιχώρῳ κατοικεῖν ἔδει.

§ 12 (26 A): *expedit tibi, sarcina carnis abiecta, agnum sequi: sed et caeteris expedit fratribus, ut tuo adhuc insituantur exemplo.*

24, 2: συμφέρει γάρ σοι τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι· ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς οὐ συμφέρει ἀδελφοῖς, ἵνα σου μιμηταὶ γένωνται.

Ibid.: οὐ συμφέρει γάρ σοι τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι, ἀλλὰ συμφέρει σοι ἵνα οἱ λοιποὶ σου ἀδελφοὶ μιμηταὶ σου γένωνται.

p. 23, l. 36: οὐκ ἔστιν οὖν συμφέρον σε νῦν τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι, ἀλλὰ στηριχθῆναι δεῖ καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἀδελφῶν διὰ σοῦ, ὥστε ἐφαιμίλλους σοὶ καὶ αὐτοὺς καὶ Ἰσοὺς τὴν ἄρετὴν γενέσθαι· τοῦτο γὰρ τὸ ἀγαπῆσαι τὸν πλησίον ὡς ἐαυτόν.

XI

§ 12 (26 B): *quod postea a Saracenis occupatum est ...*

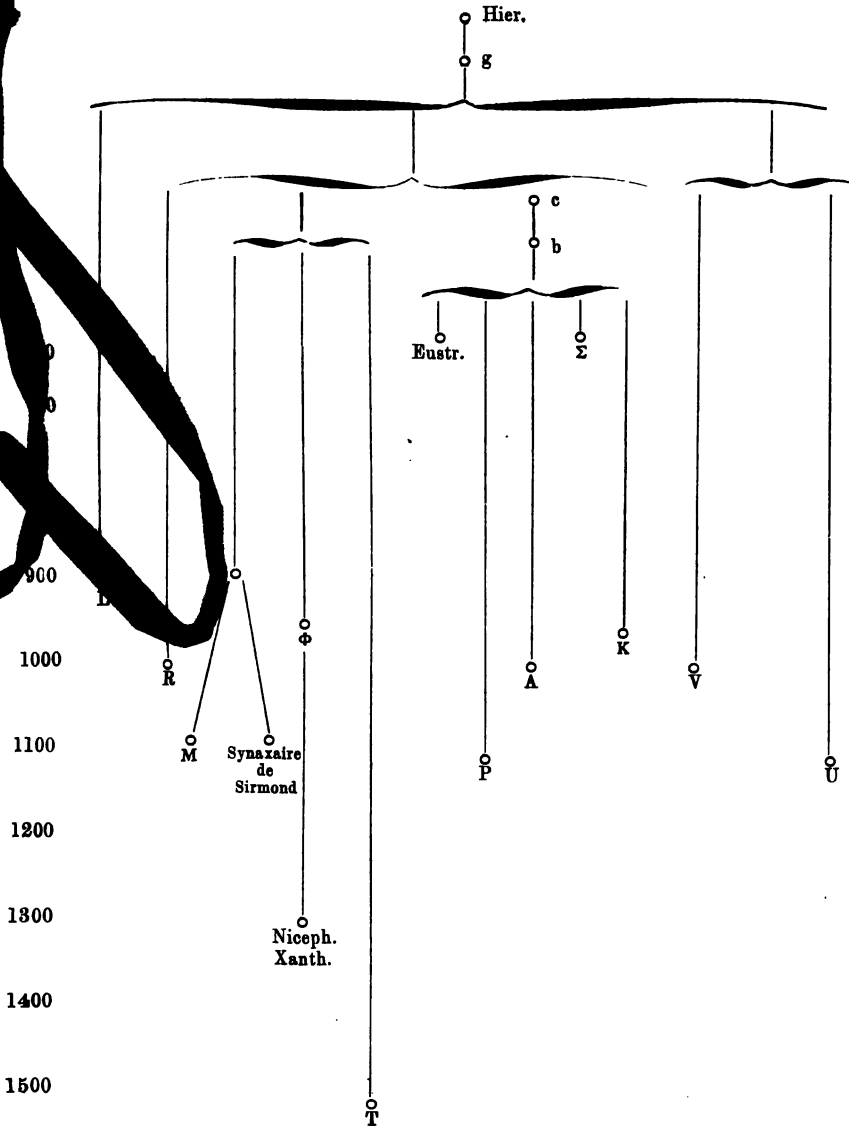
24, 16: ὅπερ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν διηρπάσθη.

Ibid.: om. T.

p. 24, l. 27: om. Φ.

etc., etc.

C'est un *stemma* qui résumera le mieux les résultats de ces longues recherches, en faisant voir par quels intermédiaires toutes les vies de Paul de Thèbes remontent jusqu'à l'oeuvre de saint Jérôme.

De même que, pour Antoine, le vrai fondateur du monachisme, la première place dans toute la littérature hagiographique que nous possédons revient à la vie d'Athanase, écrite en 357 ou 365 ¹⁾, et presque immédiatement traduite en latin par Évagrius d'Antioche (+ 393) ²⁾, de même, pour Paul de Thèbes, Jérôme a composé la première vie, celle dont dérivent toutes les autres ³⁾. Et ce qui le poussa à composer ce récit, ce fut sans doute l'exemple et le succès de l'évêque d'Alexandrie ⁴⁾.

Jérôme composa cette vie surtout à l'usage des humbles et des simples ⁵⁾: c'était d'ailleurs au milieu d'humbles et de simples qu'il vivait alors, dans les solitudes du désert de Chalcis, la Thébàide de la Syrie, et il ne devait pas imposer à ses pensées un violent effort, pour les mettre d'accord avec celles du public d'ascètes, „pauvres d'esprit”, auxquels il destinait son oeuvre. Et pourtant le rhéteur, l'ancien élève du grammairien Donat, ne sut pas oublier ses réminiscences classiques. Il emploie des vers de Virgile pour nous faire voir Antoine arrêté

1) Bardenhewer, *Patrologie*, p. 288; — cf. Pauly-Wissowa, au mot *Athanasios*, I, (vol. II 2, col. 1988). — Zöckler, *Askese und Mönchtum*, 1897 (ouvrage que je n'ai pu consulter). Butler, *The lausiac history of Palladius*, p. 226.

2) Cf. *De viris illustribus*, s. v. Evagrius (§ CXXV): *Evagrius, Antiochiae episcopus, ... vitam quoque beati Antonii de graeco Athanasii in sermonem nostrum transtulit.* — Cf. le prologue de cette traduction latine, *Athanasii opera*, Paris, 1698, I 792.

3) Cf. *Vita Pauli Thebaei* § 1 (Patr. Lat. XXIII, 18 A): „... magis quia res omissa erat, quam fretus ingenio.”

4) Cf. *Vita Pauli Thebaei* § 1 (PL XXIII, 18 A): „Igitur quia de Antonio tam graeco quam romano stylo diligenter memoriae traditum est ...” — Jérôme imite plus d'une fois le récit de son devancier (voir les rapprochements notés dans le commentaire de Fuhrmann, *l. l.*, p. 63 s.). L'épilogue de Jérôme ressemble un peu, pour la forme, à celui du traducteur latin de la vie d'Antoine (*Athanasii opera*, Paris, 1698, I 866): „itaque prudentes, qui legere voluerint hanc scripturam, obsecramus ut dent veniam ...” Cf. Jérôme, *l. l.*, § 18.

5) Voir le texte cité ci-dessous, p. XLIII.

devant la caverne dont Paul l'ermite lui refuse l'entrée, et les démons qui apparaissent dans ce récit ont la forme de satyres et de centaures. Il est vrai, Jérôme se rappelle ce qu'il doit à l'ignorance de ses lecteurs : il explique que l'hippocentaure tient de l'homme et du cheval, et, en décrivant le satyre, il ne néglige pas de dire qu'il a des cornes sur le front et des pieds de chèvre.

Jérôme se rendit compte lui-même de tout ce qu'il avait laissé de littérature dans un écrit fait pour des illettrés ²⁾. Poursuivi jusque dans ses rêves par la crainte d'être un Cicéronien plutôt qu'un Chrétien ³⁾, il était loin de s'abuser sur son impuissance à échapper à ses hantises littéraires, et à propos de la vie même de Paul de Thèbes, il en fait spirituellement l'aveu, en termes empruntés à Horace, dans une lettre qu'il écrivit à son ami Paul de Concordia pour lui offrir un exemplaire de cet opuscule :

„Misimus interim te tibi, id est Paulo seni Paulum seniore, in quo propter simpliciores quosque multum in deificando sermone laboravimus. Sed, nescio quomodo, etiamsi aqua plena sit, tamen eundem odorem lagena servat, quo, dum rudis esset, imbuta est ⁴⁾.”

C'est peut-être du vivant de saint Jérôme déjà qu'un traducteur (Sophronios?) mit le récit en grec, de façon qu'il pût se répandre, et répandre avec lui le goût du monachisme, aussi bien en Orient qu'en Occident, à l'exemple de la vie de saint Antoine, dont il était pour

1) § 9 (col. 25 A) et *En.* II 650 et VI 672. — Cf. encore § 4 (*ibid.*, col. 20 B), et *En.*, III 56.

2) Cf. encore § 4, à la fin : *aderat, instabat*, etc. ... et Florus, III chap. 5 — § 11 à la fin : *imo terrae terram reddas* et Cicéron, *Tusculanes*, III 25 (d'après Euripide, fr. 757, v. 5).

3) Cf. *Patrol. lat.*, t. XXII, col. 416, le récit de la vision fameuse où Jérôme se vit flageller pour avoir préféré Cicéron à la bible.

4) *Ibid.*, col. 344. Cf. Horace, *Épîtres*, I, 2, v. 69—70 : *„Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.”*

ainsi dire la contre partie. Nous avons vu avec quel soin la traduction fut faite et jusqu'à quel point elle est fidèle ¹⁾).

L'état de la tradition manuscrite ne nous permet pas de décider si les coupes pratiquées dans les fleurs de la rhétorique de saint Jérôme, sont dues à ce premier traducteur (g), ou bien à l'auteur d'une des copies. Dans tous les cas, déjà dans l'archétype le plus ancien dont nous pouvons reconstituer le texte, la plupart des ornements de la prose latine, avec les réminiscences de Virgile ou de Florus, avaient disparu ²⁾).

Cette vie grecque de Paul de Thèbes n'eut pas dès le début, semble-t-il, le même succès que beaucoup d'autres. Elle paraît ignorée des historiens de l'Église, qui par contre connaissent et mentionnent l'émule de Paul, saint Antoine. Nous apprenons même par les premières lignes de la vie d'Hilarion, qu'il y eut des sceptiques parmi les lecteurs de la vie latine de saint Jérôme ³⁾. Toutefois la traduction grecque ne dut point tarder beaucoup à se répandre. Ce fut sans doute avant le VIe siècle déjà que se formèrent la plupart des versions grecque, copte et syriaque dont des copies nous sont conservées ⁴⁾.

Comme nous avons eu déjà l'occasion de le faire remarquer, les enjolivements littéraires de la narration ne furent point ce que tous les lecteurs préférèrent. Dans une partie considérable de la tradition manuscrite, les ornements du récit s'éliminèrent de plus en plus, à mesure que le texte passait d'un copiste à un autre. Celui qui

1) Voir pag. VI et suiv.

2) Voir p. XXV ce que nous avons dit de ces omissions.

3) *Patrol. Lat.*, XXIII, 29 B: "... ut qui semper latuit, non fuisse ... existimetur."

4) Un des manuscrits syriaques est du VI—VIIe siècle (voir p. XV). Eustratios cite déjà la version b (voir p. XIV). Or cette version paraît dériver de l'archétype du groupe RT (voir p. XXVI).

fit l'édition (b) dont dérivent les vies écrites en copte et en syriaque, alla même très loin dans son travail d'adaptation, ou, si l'on veut, de vulgarisation à l'usage du public des monastères, morcelant les longues périodes en phrases courtes et faciles, multipliant le discours direct, évitant les mots pompeux et les pensées compliquées, écartant les tirades destinées à convaincre les incrédules, parce qu'elles étaient superflues pour ses lecteurs, enfin donnant à son récit par d'assez nombreux vulgarismes, la forme même d'une narration populaire. Enfin, le manuscrit de Patmos (A) et le *Parisinus* 914 (P) représentent une phase encore plus avancée de ce travail de simplification ¹⁾.

Le résultat de ce remaniement est un récit dont la naïveté et le charme ont séduit certains lecteurs modernes. „En fait de beauté littéraire et de composition, dit M. Amélineau, il faudrait placer l'oeuvre copte avant son original latin ²⁾.” Voilà donc une production très intéressante, que le goût de plus d'une époque a préférée à la composition de Jérôme, et qui n'est guère que le résidu d'éliminations successives, opérées par quelques scribes anonymes, et imposées par les exigences d'un public plus obscur encore. Si de telles constatations pouvaient devenir fréquentes, il serait presque aisé d'écrire une histoire des littératures en mettant à l'arrière plan le rôle des littérateurs.

A côté de ces remaniements très libres, il nous est resté une famille nombreuse de manuscrits, où le texte

1) D'après le P. Sicard, qui possédait au commencement du XVIIIe siècle encore, au couvent de Paul de Thèbes, fondé sur l'emplacement de la grotte du premier anachorète, et qui aurait existé déjà en 400 (Butler, *l. l.*, p. 282), une tradition sur le miracle des deux *tigres* (au lieu des lions de Jérôme), creusant la fosse du saint; l'épisode était même représenté sur les murs de la chapelle (Voir Fuhrmann, p. 220 et 230).

2) *Annales du Musée Guimet*, t. XXV, p. V.

de la traduction grecque primitive a été plus exactement conservé. Le *Vossianus* L d'une part, les deux *Vaticani* UV de l'autre nous montrent que cette traduction fut encore copiée, presque sans modifications, jusqu'au XIIe siècle.

Toutefois, même dans cette famille, il s'est produit une version altérée, celle du groupe RT. Seulement ici, au lieu d'écourter le texte, on l'a plutôt augmenté, tantôt d'un développement oiseux, le plus souvent d'épithètes édifiantes. R nous représente une première phase de ce travail d'amplification, T une seconde. Le texte édité par Fuhrmann est le remaniement le plus libre, presque une paraphrase. Il rend au centuple à la vie du solitaire, tout ce que les premiers copistes lui avaient enlevé de rhétorique, et l'oeuvre ne fait d'ailleurs que perdre au change. Ce morceau est digne de Métaphraste ¹⁾, c'est dire s'il peut soutenir la comparaison avec le récit de saint Jérôme. La narration s'enrichit en même temps de quelques détails nouveaux, déjà signalés ²⁾.

A part ces quelques inventions sans importance, il n'est d'ailleurs aucun élément de la légende de Paul de Thèbes qui ne remonte jusqu'à saint Jérôme lui-même.

D'autre part, cette même famille RT a donné naissance à une version abrégée (M), et — coïncidence intéressante — les omissions sont justement les mêmes, ou à peu près, que dans le récit populaire du manuscrit copte et du *codex Patmiacus*. De plus, cette version M a donné lieu à la même méprise: comme M. Amélineau, Bollandus ³⁾ crut avoir trouvé une narration antérieure à saint Jérôme lui-même.

Bien que ces vies de Paul de Thèbes dérivent toutes

1) Voir sur les remaniements de Métaphraste une page très intéressante de M. Ehrhard, dans l'article déjà cité (*Festschrift* etc., voir p. XXXIII, n. 8), p. 80 s.

2) Voir p. XXXIV.

3) Voir page XXI X.

d'un texte connu, j'ai cru rendre service en les publiant avec les leçons des principales copies. D'abord l'éditeur futur de la *vita Pauli Thebaci* aura grand intérêt à connaître le témoignage d'une traduction qui a été faite peut-être du vivant même de saint Jérôme. Elle pourra l'aider à juger de la valeur de ses manuscrits et à classer les variantes, qui sont nombreuses et d'un choix souvent embarrassant. Voici à titre d'exemples quelles étaient probablement, dans quelques passages caractéristiques, les leçons, souvent excellentes, du manuscrit latin dont l'auteur de *g* s'est servi ¹⁾: § 1, col. 17, note c = p. 2, 8 du texte grec: *propheta* omis — § 3, col. 19, note g = 6, 11 et 12: *nesciebat* omis — § 4, col. 20, note j = 8, 3: διῆγεν = *habitat* ou *manebat*(?) — *ibid.*, note k = 8, 7 *ut assolet* manque — § 6, col. 21, note f = 10, 9 et 11: *vivit . . . sustentatur* — § 7, col. 22, note i = 10, 18: *perfectum* omis — *ibid.*: *monachorum* — *ibid.* = 12, 2: *properare* — *ibid.*, note j = 12, 8: *servum suum* — § 8, l. 18 = 14, 13: *quem in* omis — *ibid.*, col. 24, note e = 16, 5 *et tu pro deo portenta veneraris* omis — § 10, col. 25, note d = 20, 12 *qui inde leniter subvolans integrum* — § 13, col. 26, note j = 24, 19: *qui ei longo iam tempore* — § 15, l. 4 = 28, 5: *videt* — § 16, l. 7 = 28, 18: *quatruidi* — col. 27, note e = 28, 19: *moriar et ego* — *ibid.*, note g = 30, 7: *ut ille animadverteret*, etc., etc.

L'historien de la langue grecque aura maint renseignement à tirer de cette traduction littérale d'un texte latin, composée peut être vers la fin de IVème siècle, ainsi que des divers remaniements que lui ont fait subir des copistes peu lettrés.

1) Je renvoie pour chaque passage aux notes de la *Patrologie latine*, t. XXIII, col. 17 ss., où les variantes des manuscrits sont indiquées sommairement. Il va de soi d'ailleurs que cette liste n'est qu'un relevé provisoire et sujet à caution, les données dont je dispose pour connaître les variantes du latin de Jérôme étant elles mêmes peu sûres.

Enfin, la connaissance du syriaque ¹⁾, à coup sûr aussi celle du copte — à en juger par les hésitations fréquentes d'un spécialiste des plus compétents ²⁾ — pourront gagner beaucoup grâce à la publication de ces textes. On verra qu'en plus d'un endroit, en se servant de la version b comme guide, il sera possible d'améliorer le premier projet de traduction française, proposé dans le tome XXV des *Annales du Musée Guimet*.

1) Voir les conclusions de M. Kugener, p. XXVIII, note 1.

2) Voir par ex. *Annales du Musée Guimet*, XXV: p. 5, note 3, il y a un contre sens que le texte grec 15, 12 ἐπορεύθη τὴν ὁδὸν αὐτοῦ (= τὴν ὁδοιπορίαν διανύων a) eût fait éviter; p. 12, note 6: M. Amélineau eût été peut-être moins embarrassé, s'il avait connu la version grecque (p. 29, l. 13): δίκελλαν ἢ πέλεκυν; — etc.

ΒΙΟΣ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΠΑΤΛΟΥ
ΤΟΥ ΘΗΒΑΙΟΥ

ΒΙΟΣ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΠΑΤΛΟΥ ΤΟΥ ΘΗΒΑΙΟΥ
ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΗΜΟΝ

1. — 'Εν πολλοῖς πολλάκις ζήτησις ἐκινεῖτο παρὰ τίνος
5 πρώτως ἢ ἔρημος οἰκεῖσθαι ἤρξατο. Τινὲς γὰρ τῶν ἀρχαιο-
τέρων μνημονεύοντες, ἐκ τοῦ μακαρίου 'Ηλίας καὶ 'Ιωάννου
ἀρχὴν εἰληφέναι τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγὴν λέγουσιν. 'Αλλ'
ἡμῖν 'Ηλίας μείζων καταφαίνεται γενόμενος ἥπερ μοναχός,
καὶ 'Ιωάννης πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἤρξατο προφητεύειν.
- 10 'Ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν τῶν πλείονων δόξαν διαβεβαιοῦνται
'Αντώνιον τούτου τοῦ ἐπαγγέλματος ἀρχηγὸν γεγενῆσθαι.
Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοῦτον ἔχει μερικῶς τὸν τρόπον,
οὐκ αὐτὸς μὲν πρὸ πάντων γέγονεν, ὅπ' αὐτοῦ δὲ πλείστοι
εἰς τοῦτον τὸν τῆς θεοσεβείας ζῆλον προέκλινται.
- 15 'Αματὰς τοιγαροῦν καὶ Μακάριος μαθηταὶ 'Αντωνίου,
ὅφ' ὧν καὶ ἐτάφη, ἔτι καὶ σήμερον διαβεβαιοῦνται Παῦλον

1 βίος καὶ πολιτεία T — 2 τοῦ ... ἡμῶν om. V — δόξου] ἀγίου U: ἐν
ἀγίοις R — πατρὸς ἡμῶν om. U — ἀσκητοῦ ante τοῦ add. V —
8] τοῦ πρὸ ἀντωνίου τοῦ μεγάλου ἀσκήσαντος ἐν τῇ ἐρήμῳ T: συγγραφεῖς
παρὰ 'Ιερωνύμου μοναχοῦ UV: om. R — εὐλόγησον πάτερ add. RT —
4 πατράσι post πολλοῖς add. T — ζήτησις ... τίνος om. T — ζήτησις]
κίνησις V — παρὰ τίνος cod. — 5 ἐν τίνι ante πρώτως add. L — πρῶτον RTUV
— οἰκεῖσθαι ἢ ἔρημος T — τινὲς γὰρ] καὶ τινὲς μὲν T — ἐκ ante τῶν add. V
— 6 πατέρων post ἀρχ. add. T — τῶν μακαρίων R — ἡλίου RT — 8 ἡλίας RT
— μείζων] μεῖζον R: μὴ ὧν UV — εἴπερ cod.: correxi — 9 καὶ ἰωάννης
δὲ T — 8ς ante πρὸ add. RUV — γεννηθῆναι RT — 11 γεγενῆσθαι ἀρ-
χηγὸν T — 12 καὶ εἰ καὶ τὰ] καὶ εἴτα L: εἰ καὶ τὰ RT — 13 οὐχ
αὐτὸς RUV — 14 τοῦτον om. T — προσέκλινται RTUV — 15 ἀμα-
τὰς L: ματὰς UV: ἅμα T — Μακάριος] οἱ μακάριοι T — 16 ἀφ'
ὧν RUV — prius καὶ om. T — καὶ σήμερον om. R

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΛΟΥ
ΤΟΥ ΘΗΒΑΙΟΥ

1. — Πολλάκις κεκίνηται ζήτησις ἐν τοῖς ἀρχαίοις μονάζουσιν τοῖς γενομένοις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων τὸ τίς ἄρα πρῶτος κατόκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τινὲς μὲν ἐμνήσθησαν τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀγίων, λέγοντες ὅτι ἀρχὴ τοῦ οἰκεῖν ἐν ἐρήμῳ γέγονεν ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἑλίου καὶ Ἰωάννου. Ἀλλὰ Φανερὸν ἐστίν ὅτι Ἑλίας ὑπερβέβηκεν τὸ μέτρον τῶν μοναζόντων. Ἰωάννης δὲ καὶ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι προεφῆτευσεν. 10

Ἐνιοὶ δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν πληροφορίαν διαβεβαιοῦνται τὸν μακάριον Ἀντώνιον ἀρχηγὸν γεγονέναι τούτου τοῦ κατορθώματος. Ἐὰν οὖν ἀκριβῶς τοῦτο ζητήσωμεν, γνωσόμεθα ὅτι οὐκ ἔστιν Ἀντώνιος πρῶτος ὁ προελθὼν κατὰ τὴν ἔρημον, ἀλλ' ὁ μακάριος Παῦλος. 15

Συντετυχάμεν γὰρ τοῖς μαθηταῖς τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, τοῖς καὶ θάψασιν αὐτόν· οἱ καὶ ἐδήλωσαν ἡμῖν

1—8] Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις ἀββᾶ Παύλου τοῦ ἀναχωρητοῦ P: *Histoire de Mar Paul le chef des solitaires, l'ermite* Σ: *la vie de l'abbé Paul, le saint anachorète* K — 4 ... 9 μοναζόντων] ὁ λόγος τοῦ τὰ πάντα κτίσαντος θεοῦ ἀλήθεια, ὁ γενόμενος πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν ἀβραὰμ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεστίσεως (initium vitae s. Pachomii; cf. *Acta Sanctorum Maii* t. III 25*) A — 4 ... 5] *Au sujet de l'abbé Paul un jour il y eut des questions parmi les solitaires et les moines qui furent dans le pays d'Égypte* Σ — 4 ἀρχαίοις] saints K — 6 le premier de tous Σ — 8 de la part des saints Élie le prophète etc. Σ — Jean Baptiste KΣ — 10 ἰωάννης δὲ] οὗτος οὖν ὁ μακάριος A — 11 ἔνιοι δὲ] ἐνὶ A — διέβαινε οὖν τῷ A: disaient K; cf. Σ: *Mais il y en avait beaucoup qui disaient selon leur pensée et affirmaient* ... — 14 ὁ προελθὼν τῇ κατὰ τὴν ἔρημον ἀναχωρήσει P: *est le premier qui habita dans le désert* Σ: *qui a trouvé d'abord le commencement du désert* K] — 16 συντετυχάμεν A: *J'ai vu* Σ

τινα Θηβαῖον τοῦ πράγματος τούτου ἔαρχον γεγενῆσθαι.
Καὶ ἡμεῖς περὶ τούτου πεπληροφορήμεθα.

Τοιγαροῦν ἐπειδὴ Ἀντωνίῳ οὐ μόνον ἡ Ἑλληνικὴ ἀλλὰ
καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ Φωνὴ μεμαρτύρηκεν, βραχέα τινα Παύλου
5 τῆς τε ἀρχῆς ἕνεκα καὶ τοῦ τέλους γράψαι ἐσπούδασα·
ὅπως ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ ἐβίωσεν, ἢ τίνας ὑπὸ τοῦ διαβόλου
ὑπήνεγκεν πειρασμούς, λανθάνει τοὺς πλείονας.

2. — Ἐπὶ Δεκίου καὶ Βαλλεριανοῦ τῶν διωκτῶν, ἐν ᾧ
καίρῳ Κορνήλιος ἐν Ῥώμῃ, Κυπριανὸς ἐν Καρταγένῃ μακα-
10 ρίως ἐτελειοῦντο, πολλοὺς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι ἡ
ἐκκλησία πειρασμούς ὑπήνεγκεν. Καὶ πᾶς Χριστιανῶν ἐσπού-
δαζεν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ χριστοῦ ξίφει ἀναιρεθῆναι.
Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας οὐ τὰ σώματα ἀλλὰ τὰς
ψυχὰς ἀναιρεῖν ἐβούλετο.

15 3. — Τοιγαροῦν ἐπιμένοντος ἐν τῇ πίστει ἀγίου τινὸς
μάρτυρος, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ξύλῳ καὶ ταῖς βασάνοις νικῶν-
τος, προσετάρτετο μέλιτι περιχρισθεὶς δι' ὅλου τοῦ σώματος,
ἐν αὐτῷ τῷ διακαεῖ ἡλίῳ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν νῶτον δεδεμέ-
νων ἀποκεῖσθαι· δηλαδὴ ὅπως τῶν μυῶν τοῖς κέντροις εἴξῃ
20 ὃς πεπτωμένοις τηγάνοις οὐχ ἡττᾶται.

Ἔτερον νεανίαν ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀνθοῦντα,

1 τινα τῷ γένει θηβαῖον τούτου τοῦ T — τούτου] του V — 2 καὶ ἡμεῖς
δὲ RTUV — τοῦτο L — 3 τοιγαροῦν] τὸ παρὸν UV: πρὸς τὸ παρὸν RT, —
ἐπειδὴπερ RTUV — ἀλλὰ et 4 ἡ om. R — 4 φωνὴ om. L — διὰ τοῦτο
μικρά τινα καὶ βραχέα περὶ Παύλου τοῦ μακαρίου T — 5 ἐσπούδασα T
— 6 ὅπως γὰρ RTUV — 7 λανθάνειν R — 8 καὶ] γὰρ καὶ L: τοίνυν
καὶ T — βαλλεριανὸς UV — τῶν διωκτῶν τῆς εὐσεβείας T — 9 καὶ
κυπριανὸς T — καρταγένει L: καρθαγένει T: χαρταγέννη RUV —
10 θηβαΐδι UR — 11 χριστιανὸς T — 12 τοῦ κυρίου ἰησοῦ ξίφει T —
13 ἀλλὰ] μᾶλλον ἢ T — 14 ἐβούλετο R — 15 ἐν τῇ πίστει om. RT —
17 προσειγάγετο U — μέλι T — περιχρισθῆναι RT — δίολου cod. —
18 καὶ ἐν T — 19 βαλλόμενος post κέντροις add. T — ἔξῃ L: εἴξει V:
ἔξει RTU — 20 ὅς] ὥς L: ὁδὸς ὥς T: ὥσπερ R — τηγάνοις οὐχ]
βέλεισι τιτρωσκόμενος οὐδ' ὅλως T — τηγάνοις om. V — post τηγάνοις
add. ὁδὸς L, add. καὶ R — οὐκ R — ἡττήται UV: ἡττήθη RT —
21 ἕτερον νεανίαν om. T — αὐτῇ τῇ om. V

Παῦλόν τινα Θηβαῖον τὸν προκαταρξάμενον ταύτης τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς. Καὶ ἡμεῖς δὲ μᾶλλον ἐν τούτῳ ἐπιστώθημεν.

Ἐπειδὴ δὲ τινες τὸν Ἀντώνιον πρῶτον εἶναί φασιν, καὶ γὰρ σπουδὴν ἐθέμην ὀλίγα διηγήσασθαι περὶ τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ἀναχωρητοῦ, ὅτι πῶς ἀρξάμενος ἐτελείωσεν. 5

Ἐγένετο ἐν τῷ καιρῷ Δεκίου τοῦ διώκτου καὶ Οὐαλλε-
ριανοῦ· ὁ Κορνίλιος ἐτελείωσεν τὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου ἐν
Ῥώμῃ ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ.

1 *que l'abbé Paul, l'homme du midi* K — 2 *καὶ ... 3 φασιν*] *et nous, en cela nous avons cru, que ce n'est pas le bienheureux Antoine qui est le premier, comme le disent quelques uns, mais Paul: c'est pourquoi etc.* Σ — 3 *τινες τὸν Ἀντώνιον*] *διαντώνιον* A — *πρῶτον* om. P — 4 *περὶ τοῦ ἁγίου ἀναχωρητοῦ Παύλου* P: *au sujet du solitaire Paul* Σ — 5 *τελείωσεν* A — 6 *ἐγένετο οὖν* A: *or il arriva* K

ἐν κήτῃ λαμπρόμενῳ προσέταττεν ἄγεσθαι. Κάκεισε μεταξὺ
 τῆς λαμπρότητος τῶν κρίνων τοῦ τε ἄνθους τῶν ῥόδων,
 ἡσύχως παραρρέοντος ὕδατος, ἀπαλῶς τε ὑποσυρίζοντων τῶν
 φύλλων, ἐπὶ στρωμνῆς ἀπαλῆς ὑπτιον ἀπαλοῖς καταδήσαν-
 5 τες δεσμοῖς κατέλιπον. Ἀπάντων τε ἀναχωρούντων, πόρνη
 τις εὐειδῆς ἔλθοῦσα ἤρξατο ἀπαλῶς περιλαμβάνειν τὸν
 τράχηλον καί, ὅπερ λέγειν ἐστὶν μῦθος, ταῖς χερσὶ τὰ
 τοῦ ἀνδρὸς κεκρυμμένα κρατεῖν, ἵνα τοῦ σώματος εἰς
 ἡδυπαθεῖαν κινηθέντος νίκην ἑαυτῇ περιποιήσεται ἢ ἀναίσχυν-
 10 τος ἀσέμνως παρελθοῦσα.

Τί ἔδει τὸν στρατιώτην χριστοῦ διαπράττεσθαι; τί δὲ
 ἐνθυμίσθαι τὸν ὑπὸ βασάνων μὴ νικηθέντα, καὶ μέλλοντα
 νικᾶσθαι ὑπὸ ἡδυπαθείας; Καὶ δὴ οὐρανόθεν ἐμπνευσθεῖς,
 δῆγματι τὴν γλῶτταν ἐκκόψας ἀντὶ Φιλήματος τῇ ὄψει
 15 ταύτης προσέπτυσεν, καὶ οὕτως τῆς ἡδυπαθείας τὴν ἐπιθυ-
 μίαν ἐξέκοπτεν διὰ τοῦ περὶ τὸν πόνον μεγέθους.

4. — Κατὰ τὸν αὐτὸν τοιγαροῦν καιρὸν ἐν ᾧ τοιαῦτα
 διεπράττοντο, εἰς τὴν κατωτέρω Θηβαΐδα ὁ μακάριος
 Παῦλος μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς ἡδὴ συναφθείσης ἀνδρί,
 20 ἀμφοτέρων τῶν πατέρων τελευτησάντων, καὶ ἐν εὐπορωτάτῃ
 κληρονομίᾳ ὁ Παῦλος καταλείφθεις, ἐτῶν περίπου δέκα ἕξ,

1 ὅθεν μετὰ ταῦτα ante ἐν add. T — αὐτὸν ante ἄγεσθαι add. T —
 μεταξὺ om. RT — 2 τῆς τῶν κρίνων λαμπρότητος T — 3 ἡσύχως τε T
 — 4 ἐπὶ om. UV — καταδήσαντας U: καταδεσμήσαντας T — 5 κατέ-
 λειπον RT: καταλειπὼν UV — ἀπάντων δὲ ἀναχωρησάντων οἴκαδε T —
 πόρνη] πονηρά RTUV — 6 καὶ ἀκόλαστος γυνὴ ante εὐειδῆς add. T —
 ἀπαλῶς καὶ θαυπευτικῶς προσέρχεσθαι T — περιλαμβάνουσα RTUV —
 7 καὶ ... μῦθος] αὐτοῦ καὶ καταφιλοῦσα πυκνῶς (πυκνῶς?). τὸ δὲ τελευ-
 ταῖον ὅπερ καὶ λέγειν μῦθος ἐστὶν T — 8 κρατοῦσα cod.; correxi —
 κρ. μέλη ἵνα τοῦ πάθους εἰς T — 9 ποιήσεται UV — 10 προσελθοῦσα
 RTUV — post προσελθοῦσα add. ἐδράττετο καὶ κατεφίλη T — 11 τί
 εἶν T — τοῦ χριστοῦ T: κυρίου L — τί δὲ ... 12 νικηθέντα om. T —
 13 ὑπὸ ἡδυπαθείας νικᾶσθαι RT — καὶ δὴ om. T — 14 τὴν γλῶσσαν L:
 τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν T — 15 αὐτῆς RTUV — προσέπτυσεν ... τῆς om. T
 — τὴν ἐπιθυμίαν] πάθος T — 16 προσέκοπτεν RUV: προσέκοψε T —
 17 τοιγαροῦν] τοίνυν T — τοιαῦτα καὶ χεῖρονα τούτων ἐπράττοντο T —
 18 κατωτέρα T: κατωτέρων RUV — 20 πατέρων] γονέων V — 21 ὁ
 μέγας Παῦλος T — δέκα καὶ ἕξ U: εἴκοσι L

Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἦν συνοικῶν τῇ ὁμογενεσίᾳ ἀδελφῶν,
οὔσης αὐτῆς ὑπάρχου, τετελευτηκότων ἤδη τῶν γονέων αὐ-
τῶν καὶ καταλειψάντων αὐτοῖς πλοῦτον πολύν. Ἦν δὲ ὁ

1 συνοικῶν ... ἀδελφῶν] ἐν οἴκῳ τινὸς ὁμοζύγου ἀδελφῆς A — ὁμογεν-
εσίᾳ deest in ΚΣ — 2 ἤδη deest in Σ — 3 αὐτοῖς] αὐτῶν A

γράφμασί τε Ἑλληνικοῖς καὶ Αἰγυπτιακοῖς ἄκρως παιδεύ-
 θείς, τῇ ψυχῇ πρῶτος, ὑπερβαλλόντως τὸν θεὸν ἀγαπῶν,
 ἀκμάζοντος τοῦ διωγμοῦ, ἐν ἰδιάζοντι χωρίῳ διήγεν.

Ἄλλὰ τί τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων ἡ πλεονεξία πρᾶτ-
 5 τειν ἀθέμιτα οὐκ ἀναγκάζει; Τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ
 τοῦτον προδοῦναι ἐσπούδαζεν, ὃν διαφυλάττειν ὤφειλεν. Καὶ
 δὴ οὐ τῆς γυναικὸς τὰ δάκρυα, οὐ τῆς συγγενείας ὁ θεσμός,
 οὐχ ὁ θεὸς ὁ πάντα ἐφορῶν ἀπὸ τῆς ἀθεμίτου διανοίας
 τοῦτον ἀνεκαλεῖτο, ἀλλ' ἐπέμενε, τὴν ὁμότητα αὐτῇ εὐ-
 10 σεβείας ἐπιτελεῖν σπουδάζων.

5. — Καὶ δὴ τῇ ἐνέδρᾳ αὐτοῦ ὁ συνετὸς νεανίας προσ-
 σχῶν, εἰς ἐρήμους ὁρέων τόπους καταφεύγων, ὡς τοῦ
 διωγμοῦ τὸ πέρας προσεδέχετο, τὴν ἀνάγκην εἰς προαίρεσιν
 μετέηγεν.

15 Καὶ καταβραχὺ προκόπτων, εὗρεν πετρῶδες ὄρος, ἐν ᾧ
 σπήλαιον ἦν βραχυτάτῳ λίθῳ περικλειόμενον· ὃν ἀποκυλίσας
 κατὰ τὸ περιεργὸν τῶν ἀνθρώπων ἀκορέστως τὰ ἐνδοτάτω
 περιεργάζετο. Καὶ δὴ ὁρᾷ ἔνδον πηγὴν καθαρωτάτην
 σφόδρα.

2 ὑπῆρχεν post πρῶτος add. RT — ἀγαπῶν τὸν θεὸν RTUV —
 3 ἀκμάζοντος UV — οὐν τοῦ R: δὲ τοῦ T — χωρίῳ] χρόνῳ UV —
 4 τί om. RT — ἀφελεστέρων post τῶν add. RT — διαπράττειν V: καὶ
 πρᾶττειν T — 5 ἀθεμίτως UV — οὐκ om. LRT — ἀναγκάζει] παρα-
 σκευάζει RT — γὰρ add. post τῆς LRT — 6 βουλόμενος τὴν κληρονο-
 μίαν αὐτοῦ κατασχεῖν post ἐσπούδαζεν add. RT — 7 δὴ] γὰρ T:
 om. L — θεσμούς V — 9 καὶ ἀπανθρωπίαν post ὁμότητα add. T —
 αὐτ' εὖς. T — 10 σπουδάζων ἐπιτελεῖν U — 11 τὰ ἔνδρα L —
 τῇ πονηρᾷ αὐτοῦ ἐνέδρᾳ T — προσχῶν LUV: προσέχων RT; correxi —
 12 ἔρημον V: ἐρήμων RTU — καταφυγὼν LRT — ὡς] ὃς UV: om. LRT;
 correxi — 13 καὶ ante τὴν add. L — ἀνάγκην] ἀχμὴν U — 14 μετέ-
 γων RT — 16 ὃν om. L — τοίνυν post ἀποκυλίσας add. L —
 17 κατὰ] κατὰ τὸ γεγραμμένον ὡς ἐν ἀδύτοις ἦν ἐπαναπαυόμενος καὶ
 κατὰ RT — ἀκορέστως T — ἐνδοτάτῳ L: ἐνδοτάτα T — 18 πε-
 ριεργάζετο RU: περιεργάζετο TV — ἔνδον ὁρᾷ L

Παῦλος ὡς ἐτῶν δέκα ἕξ, παιδευόμενος Ἑλληνικοῖς τε καὶ Αἰγυπτιακοῖς γράμμασιν, πρᾶϋς ὑπάρχων τῇ ψυχῇ καὶ ἀγαπῶν τὸν θεὸν σφόδρα. Τοῦ δὲ διωγμοῦ ἰσχύσαντος, καταμόνας διέτριβεν ἐν τινι τόπῳ, προσέχων ἑαυτῷ ἐπιμελῶς.

5

Ἡ δὲ πλεονεξία ἐκβιάζεται τὴν διάνοιαν ἀνθρώπων κακοεργεῖν. Ὁ γὰρ ἀνὴρ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ σκέπειν αὐτόν, ἠγωνίζετο τοῦ παραδοῦναι αὐτόν· τῶν δακρύων τῆς γυναικὸς αὐτοῦ μὴ φροντίσας καὶ τὸ κρίμα τοῦ πάντα ἐφορῶντος θεοῦ παραλογισάμενος, οὐκ ἀπέστη τῆς ἀδικίας ταύτης, ἀλλ' ἐπέμενεν τοῦ θανατῶσαι αὐτόν διὰ τὴν θεοσέβειαν αὐτοῦ.

10

Ἰδὼν δὲ ὁ συνेतὸς νεώτερος τὴν ἐνέδραν ἐκείνου, κατέδραμεν εἰς ὄρος ὑψηλόν, τὴν ἐπήρειαν σκοπῶν, ἀντικαταλλάξας τῇ ἰδίᾳ προθέσει τοῦ διωγμοῦ τὴν ἀνάγκην.

15

Κατ' ὀλίγον δὲ προκόψας, εὗρεν πέτραν ἐν τῷ ὄρει ἔχουσαν τρυκαλίαν πεφραγμένην λίθῳ. Καὶ κυλίσας αὐτόν, ἐνέβλεπεν ἐν ἐπιθυμίᾳ πολλῇ. Καὶ ἐρευνῶν εἶδεν καθαρὸν τὸ ἔδαφος.

1 ὡς om. A, et, ut vid., KΣ — 2 πρᾶϋς ... 11, 12 ἐν ἐτέρᾳ ἐρήμῳ deest in K („lacune d'un folio; je crois qu'il y avait plus d'un feuillet" Amélineau) — 3 τοῦ δὲ διωγμοῦ ... 7 κακοεργεῖν] ἐν τούτοις οὖν διαιτόμενος ὁ Παῦλος A — 6 ἐκβιάζεται] ἐκάζεται, βι super κά scripto P: cf.: mais la cupidité, qui force le genre humain à faire le mal, ne le laisse pas tranquille Σ — 7 ὁ γὰρ ἀνὴρ ... 12 αὐτοῦ] ἡβουλήθη ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἀγάγει αὐτόν εἰς γάμον· τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ παῦλος, μᾶλλον δὲ καὶ φρίξας τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος θεοῦ, παραλογισάμενος τὴν ἀδικίαν ταύτην, ἐπυνθάνετο τί ἐν εἴῃ ταῦτα A — 10 πάντα ἐφορῶντος deest in Σ — 11 ... 12] mais il persévère dans son envie, cherchant à le livrer parce qu'il était chrétien Σ — 13 ἐκείνης A — 14 ἐπείριαν P: ἐπήρειαν A; correxi — 14 ... 15] et il alla à une montagne élevée qu'il trouva contre (ou selon) sa volonté, et il changea de lieu à cause de la nécessité de la persécution Σ — σκοπῶν cod.: σκοπῶν conieci — 17 λίθῳ] ἐν λίθῳ A — αὐτὴν ἐνέβλεψεν A — 17 sq.] et ayant enlevé la pierre, il trouva à l'intérieur une tranquillité grande, et il regarda etc. Σ

6. — Τοιγαροῦν ἐπιποθήσας τὸν τόπον ὡς ὑπὸ θεοῦ
 δεδομένον αὐτῷ πρὸς κατοικήσιν, πάντα τὸν καιρὸν αὐτοῦ
 τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διήγαγεν, τροφὴν καὶ ἔνδυσιν ἐκ
 τῶν Φοινίκων ἔχων. Ὅπερ ἵνα μηδενὶ ἀδύνατον εἶναι νο-
 5 μισθῇ, Ἰησοῦν διαμαρτύρομαι καὶ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους,
 ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τῆς ἐρήμου τῷ ἐγγυὲς τῆς Συρίας ὑπάρ-
 χοντι πλησιάζοντί τε τοῖς μέρεσι τῶν Σαρακηνῶν, ἐωρακέ-
 ναι με μοναχοὺς ἐν οἷς εἷς ἐν ὅλοις τριάκοντα ἔτεσι ἐγκα-
 10 τάκλειστος κριθίνῳ ἄρτῳ καὶ τεθολωμένῳ ὕδατι τρέφεται,
 ἕτερος ἐν λάκκῳ τινὶ παλαιῷ, ὅνπερ οἱ Ἕλληνες γουββαν
 καλοῦσιν, πέντε ἰσχᾶσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν συκρατεῖται.
 Ταῦτα ἄπιστα φαίνεται τοῖς μὴ πιστεύουσιν.

7. — Ἄλλ' ἵνα εἰς αὐτὸ ἀπανέλθω ὅθεν καὶ ἤρξάμην,
 ὡς λοιπὸν ἑκατοστοῦ καὶ τρισκαίδεκάτου ἔτους ὁ μακάριος
 15 ὑπῆρχε Παῦλος οὐράνιον βίον διάγων ἐπὶ γῆς, καὶ ἐνενηκοστού-
 της ἐν ἄλλῃ ἐρήμῳ Ἀντώνιος διέτριβεν, ὡς αὐτὸς διηγεῖσθαι
 εἰώθει, ἐν τῇ ἐνθυμῇ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπῆλθεν εἰ οὐ-
 δεις ἕτερος ἐνδοτάτῳ τῆς ἐρήμου τῶν μοναχῶν διάγει. Ὡς
 διὰ τῆς νυκτὸς ἡσυχάζοντι ἀπεκαλύφθη εἶναι ἕτερον ἐνδο-

2 δεδορημένον R — τὸν καιρὸν om. RTUV — αὐτῷ T — 3 τῆς ζωῆς]
 τῆς ζωῆς ἔτη V: τῆς ζωῆς τοὺς χρόνους R: τὸν τῆς ζωῆς χρόνον T —
 διήγεν RTV — ἔνδυμα U: ἔνδημα V — 4 μηδεν U — 6 alterum τῷ]
 τοὺς L — ὑπάρχοντι T: ὑπάρχοντας L — 7 πλησιάζοντες L — τε] δὲ RT:
 om. L — σαρακηνῶν L — 8 με om. R — δύο ante μοναχοὺς add. T —
 εἷς] εἷς γε L: ὁ μὲν εἷς T — κατάκλειστος RUV: κατάκλειστος ὢν T —
 9 ἐτρέφετο TUV — 10 ὁ ἕτερος δὲ T — γουββαν L: τοῦμβαν R:
 τοῦβαν T — 11 ἰσχάδας T — συνεκρατεῖτο T: συκρατεῖ με L —
 12 φαίνονται T — πιστεύσασιν R: ποιῶσιν ἢ πιστεύουσιν· τοῖς δὲ
 πιστεύουσιν ἐν θεῷ καὶ ποιῶσιν πάντα ἀληθῆ καὶ τίμια T — 13 αὐτῷ]
 αὐτὸν πάλιν τὸν θεσπέσιον παῦλον T — ἀνέλθω T — 14 ὡς λοιπὸν
 om. L — ἑκατοστὸν τρισκαίδεκάτου V: ἑκατοστῷ τρισκαίδεκάτου U —
 καὶ om. RT — 15 ὑπῆρχεν ὁ μακάριος R — παῦλος ὑπῆρχεν οὐράνιον
 καὶ ἀγγελικὸν βίον T — τῆς γῆς RTU — ἐνενηκοστούτης LT:
 ἐνενηκοστούτης RUV: corr. ἐνενηκοντούτης? — 16 ἐρήμου L — καὶ
 ante ὡς add. L — 17 ὡς ante ἐν add. R — ὑπῆρχεν V: διήλθεν U —
 εἰ om. V — οὐδεις ἕτερος] καὶ ἕτερός τις T — 18 et 19 corrigo: ἐνδο-
 τέρῳ? cf. AP

Καὶ ἀγαπήσας τὸν τόπον ἐδόξασεν τὸν θεὸν ὡς χαρισά-
μενον αὐτῷ κατοικητήριον. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐρήμῳ διῆξεν
ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἡ τροφή αὐτοῦ καὶ τὸ ἐνδυμα
αὐτοῦ ἐκ τῶν Φοινίκων τῶν ὄντων ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ. Ἵνα δὲ
μή τις εἴπῃ ὡς τούτου ἀδυνάτου ὄντος, μάρτυρα ἔχω τὸν 5
χριστὸν ἰησοῦν καὶ τοὺς ἀγίους αὐτοῦ ἀγγέλους ὅτι εἶδον
μοναχοὺς ἐν πολλοῖς τόποις οὕτω τελειωθέντας καὶ μὴ δει-
λανδρήσαντας ἀπὸ τοῦ διαβόλου.

Ἵνα οὖν ἐπαναλαβὼν τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου διηγήσω-
μαι, ἐποίησεν ἑκατὸν δεκάτρια ἔτη ὁ Φιλόχριστος ἐκεῖνος 10
ἐπὶ τῆς γῆς ζῶν βίον οὐράνιον, τοῦ δὲ ἀββᾶ Ἀντωνίου
οἰκοῦντος ἐν ἐτέρᾳ ἐρήμῳ ἐνενηκονταετοῦς ὄντος. Ἀπήγγει-
λεν δὲ ἡμῖν ποτε ὅτι ἐλογισάμην ἐν ἑαυτῷ ὅτι οὐδεὶς ἄρα
τῶν μοναχῶν ᾤκησεν ἐσώτερον τῆς ἐρήμου ταύτης. Καὶ
τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, ἔτι αὐτοῦ ἐνθυμουμένου, ἀπεκαλύφθη 15

1 ἐκεῖνον post τόπον add. P. — 3 ὅλον ... prius αὐτοῦ] toutes les
années ou tous les jours de sa vie Σ — 4 αὐτοῦ om. A — 5 ἀδυνάτου
ὄντος] ἀδυνατεύοντος A — 6 ἰησοῦν om. A — 8 ὑπὸ P — 9 ... 12 ὄν-
τος laudantur apud Eustr., p. 427 (cf. introd.) — 9 Ἵνα οὖν ἐπ.] ἐπ.
τοίνυν Eustr. — διηγῆσομαι P Eustr.: διηγίσομαι A — 10 δεκάτρια]
δέκα Eustr. — 11 δὲ om. Eustr. — 12 ἐνενηκονταετοῦς ... 13 ἑαυτῷ]
καὶ καθ' ἑαυτὸν λογιζομένου P — ἡμῖν deest in Σ — ποτε] τότε A:
om. ex K: il nous dit une fois; cf. Σ: Antoine racontait que „j'ai pensé
un jour en moi-même” — ὅτι ... ἄρα] ὡς ὅτι οὐδέποτε τις A — ἄρα
deest in Σ — 14 ἐσώτερον] ἐνδότερόν μου P: plus à l'intérieur que moi Σ;
cf. K — ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ P: dans le désert Σ — κατ' ἐκείνην δὲ
τὴν νύκτα P

τάτω πολλῷ αὐτοῦ βελτίονα, πρὸς ὃν καὶ ὀφείλει συντυ-
χίας χάριν σπουδάσαι.

Εὐθέως οὖν ἡμέρας ἐπιγενομένης, ὁ μακάριος γέρων
βακτηρίᾳ ἐαυτὸν ὑποβαστάζων ἤρξατο τὴν ὁδοποιρίαν δια-
5 νύειν, ἀγνοῶν τὴν ὁδόν. Ἦδη δὲ μεσημβρίας ἐπιγενομένης,
τοῦ ἡλίου ἅπαντα ἐκपुरακτοῦντος, οὐκ ἐπανήγετο ἐκ τῆς
προκειμένης ὁδοῦ λέγων· „Πιστεύω τῷ θεῷ μου, ὅτι τὸν
δοῦλον αὐτοῦ ὃν μοι ἐπηγγείλατο δείξει.”

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶδεν ἄνθρωπον ἱππῷ μεμιγμένον, ὃν ἡ
10 δόξα τῶν ποιητῶν ἱπποκένταυρον κέκληκεν.

Πρὸς ὃν ἔφη· „Σὺ λέγω, ἐν ποίῳ μέρει ὁ δοῦλος τοῦ
θεοῦ κατοικεῖ <ᾧδε>;”

Ἀπεκρίνατο ἀκκεῖνος βαρβαρικῇ τινι φωνῇ ἐπικλῶν
μᾶλλον τὰ ῥήματα ἢ περ αὐτὰ σαφηνίζων, ἐκ στόματός τε
15 Φρικώδους κολακεύειν Φαινόμενος ἐπειρᾶτο προσομιλεῖν· καὶ
τὴν δεξιὰν χεῖρα προτείνας, τὴν ποθουμένην ἐδείκνυ ὁδόν.

Οὕτω τε τὸ πλατὺ πεδίον διατρέχων, ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν
θαυμάζοντος τοῦ Ἀντωνίου ἀφανῆς ἐγένετο.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶτε ὁ διάβολος πρὸς ἐκπληξιν αὐτοῦ ὑπε-
20 κρίνατο, εἶτε κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ ἔρημος τερατῶδες ζῶον
ἐδείκνυ, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν.

1 αὐτοῦ ἐνδοτάτω RT — πολλὰ UV — μοναχὸν πολλῷ μᾶλλον β.
αὐ. T — ὀφείλεις R — 2 σπουδάσαι καὶ ἐλθεῖν T — 3 γέρων Ἀντά-
νιος T — 4 ὑποστηρίζων R: om. T — ἤρξατο τὴν om. T — 5 ἀγνοῶν
τὴν ὁδὸν om. V — δὲ om. V — 7 προσκειμένης R — 8 ὃν ἐπ. μοι
δείξει ἐν τάχει T — δεῖξαι in δεῖξει corr. L: δεῖξη RUW — 9 καὶ
ante ἐν add. L — οὖν ante εἶδεν add. RT — 11 ἔφη σὺ λέγων]
ἔφησε λέγων V: ἔφησεν λέγων RTU — εἰπέ μοι ante ἐν add. T —
μέρει] ὕρει RTU: ὕρη V — 12 ᾧδε supplēvi: cf. AP et Hier. —
13 ἀκκεῖνος] οὖν ἐκείνος RT — τινι] τῇ sed in marg. add. νι U: τῇ TV:
om. L: 1. τῷ? — 14 εἰπερ cod.: correxi — αὐτῷ R: om. T — σαφι-
νιάζων R — τε] γὰρ T — 16 ἐκτείνας L — ἐδείκνυσεν RTUV —
17 οὕτως R: οὕτως LT — τὸ om. RTUV — 18 θαυμάζων UV —
19 ἐκίπληξιν T — 20 ὕψος RT — 21 ἐδείκνυσεν RT

αὐτῷ παρὰ τοῦ θεοῦ ὅτι ἐστὶν τις ἐσώτερός σου καὶ βελτίων σου ὃ ὀφείλεις συντυχεῖν μετὰ πάσης χαρᾶς.

Ἡμέρας δὲ γενομένης, ὁ μακάριος γέρων Ἀντώνιος λαβὼν τὴν βαῖνην ῥάβδον, ἐπεστηρίχθη ἐπ' αὐτὴν καὶ ἤρξατο περιπατεῖν τῷ ἰδίῳ λογισμῷ, μὴ εἰδὼς τὴν ὁδόν. Μεσημ- 5
βρίας δὲ γεναμένης, τοῦ ἡλίου ἰσχύσαντος καὶ τὰ πάντα καίοντος, οὐκ ἐξέκλινεν ὁ μακάριος γέρων τῆς ὁδοῦ λέγων· „Πιστεύω τῷ θεῷ ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψει με, ἀλλὰ δείξει μοι τὸν δούλον αὐτοῦ ὃν ἐπηγγείλατο.”

Ἐτι αὐτοῦ λογιζομένου, εἶδεν ἄνθρωπον διφυῆ ἐξ ἴππου 10 καὶ ἀνθρώπου συγκείμενον, ὃν οἱ ποιεῖται τῶν Ἑλλήνων καλοῦσιν ἵπποκένταυρον.

Ἐκάλεσεν οὖν αὐτὸν ὁ ἅγιος Ἀντώνιος καὶ εἶπεν· „Σὺ λέγω, ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐν ποίῳ μέρει ἐστὶν ὧδε;”

Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ἐκεῖνος ἐν βαρβαρικῇ διαλέκτῳ ἐν 15 λόγοις ἀσήμοις, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ φόβον ἀπέβαλλεν.

Καὶ περιεπάτει ὁ μακάριος γέρων ἐξιχνεύων καὶ ζητῶν τὴν ὁδόν. Θυμασάσας δὲ τοῦ Ἀντωνίου, ἀπέδρα τὸ θηρίον ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὡς εἰς ἀγρὸν εὐρύχωρον.

Οὕτω δὲ ἐσχημάτισεν ἑαυτὸν ὁ διάβολος καθ' ὑπόκρισιν. 20

1 αὐτῷ] à moi Σ et, ut vid., K — ἐνδότερόν σου P — 2 μετὰ πάσης χαρᾶς om. A — 3 γέρων] ἀββᾶ P — 4 ἐπεστηρίχθη ... καὶ om. P — 5 ἐν τῇ ἐρήμῳ ante τῷ add. ΡΣ — τῷ ἰδίῳ λογισμῷ om. P — τὴν ὁδόν] ποῦ ἀπέλθῃ P: ne sachant dans quel endroit il marchait ni quel était le lieu du saint. K — 6 γεναμένης] καταλαβούσης P — τοῦ ... 7 καίοντος] καὶ τοῦ καύσονος σφοδροῦ ὄντος P: cf.: lorsqu'il fut midi et que le soleil eut pris de la force, la chaleur devint forte aussi K, et: et après que fut arrivé midi et la chaleur, et que le soleil fut devenu violent et brûlant Σ — 8 τῷ θεῷ om. A — με] μοι P: με ὁ θεὸς πόποτε A — δείξῃ AP — 9 ἐπηγγείλατο] ἐπιποθῶ A — 10 εἶδεν] il vit tout à coup Σ — 13 εἶπεν] λέγει αὐτῷ A — 14 ἐν ποίῳ μέρει ἐστὶν ὁ ἄ. τ. θ. ὧδε P — ἐν λ. ἀ. deest in K — 16 ἀσήμοις] immondes Σ — et sa bouche était remplie de crainte Σ — 17 περιεπάτησεν A — ἀνιχνεύον P — 18 Ἀντωνίου] ἀγίου P — 19 ἀ. π. αὐ.] ἀπ' αὐτοῦ P — 20 αὐτὸν A — καθ' ὑπόκρισιν] pour le bienheureux comme pour la terrorisation (= πρὸς ἑκπληξιν;) Σ: en la manière d'un hippocentaure K

ἐν κήπῳ διηνησμένῳ προσέταττεν ἄγεσθαι. Κακέϊσε μεταξὺ
 τῆς λαμπρότητος τῶν κρίνων τοῦ τε ἄνθους τῶν ῥόδων,
 ἡσύχως παραρρέοντος ὕδατος, ἀπαλῶς τε ὑποσυριζόντων τῶν
 Φύλλων, ἐπὶ στρωμνῆς ἀπαλῆς ὕπτιον ἀπαλοῖς καταδήσαν-
 5 τες δεσμοῖς κατέλιπον. Ἀπάντων τε ἀναχωρούντων, πόρνη
 τις εὐειδῆς ἐλθοῦσα ἤρξατο ἀπαλῶς περιλαμβάνειν τὸν
 τράχηλον καί, ὅπερ λέγειν ἐστὶν μῦθος, ταῖς χερσὶ τὰ
 τοῦ ἀνδρὸς κεκρυμμένα κρατεῖν, ἵνα τοῦ σώματος εἰς
 ἡδυπαθεῖαν κινήθεντος νίκην ἑαυτῇ περιποιήσεται ἢ ἀναίσχυν-
 10 τος ἀσέμνως παρελθοῦσα.

Τί ἔδει τὸν στρατιώτην χριστοῦ διαπράττεσθαι; τί δὲ
 ἐνθυμεῖσθαι τὸν ὑπὸ βασάνων μὴ νικηθέντα, καὶ μέλλοντα
 νικᾶσθαι ὑπὸ ἡδυπαθείας; Καὶ δὴ οὐρανόθεν ἐμπνευσθεῖς,
 δῆγματι τὴν γλῶτταν ἐκκόψας ἀντὶ Φιλήματος τῇ ὤφει
 15 ταύτης προσέπτυσεν, καὶ οὕτως τῆς ἡδυπαθείας τὴν ἐπιθυ-
 μίαν ἐξέκοπτεν διὰ τοῦ περὶ τὸν πόνον μεγέθους.

4. — Κατὰ τὸν αὐτὸν τοιγαροῦν καιρὸν ἐν ᾧ τοιαῦτα
 διεπράττοντο, εἰς τὴν κατωτέρω Θηβαΐδα ὁ μακάριος
 Παῦλος μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς ἤδη συναφθείσης ἀνδρὶ,
 20 ἀμφοτέρων τῶν πατέρων τελευτησάντων, καὶ ἐν εὐπωρωτάτῃ
 κληρονομίᾳ ὁ Παῦλος καταλειφθεὶς, ἐτῶν περίπου δέκα ἕξ,

1 ὅθεν μετὰ ταῦτα ante ἐν add. T — αὐτὸν ante ἄγεσθαι add. T —
 μεταξὺ om. RT — 2 τῆς τῶν κρίνων λαμπρότητος T — 3 ἡσύχως τε T
 — 4 ἐπὶ om. UV — καταδήσαντας U: καταδεσμήσαντες T — 5 κατέ-
 λειπον RT: καταλειπὼν UV — ἀπάντων δὲ ἀναχωρησάντων δέκαδε T —
 πόρνη] πονηρά RTUV — 6 καὶ ἀκόλαστος γυνὴ ante εὐειδῆς add. T —
 ἀπαλῶς καὶ θαυπευτικῶς προσέρχεσθαι T — περιλαμβάνουσα RTUV —
 7 καὶ ... μῦθος] αὐτοῦ καὶ καταφιλοῦσα πυκνῶς (πυκνῶς?). τὸ δὲ τελευ-
 ταῖον ὅπερ καὶ λέγειν μῦθος ἐστὶν T — 8 κρατοῦσα cod.; correxi —
 κρ. μέλη ἵνα τοῦ πάθους εἰς T — 9 ποιήσεται UV — 10 προσελθοῦσα
 RTUV — post προσελθοῦσα add. ἐδράττετο καὶ κατεφίλη T — 11 τί
 οὖν T — τοῦ χριστοῦ T: κυρίου L — τί δὲ ... 12 νικηθέντα om. T —
 13 ὑπὸ ἡδυπαθείας νικᾶσθαι RT — καὶ δὴ om. T — 14 τὴν γλῶσσαν L:
 τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν T — 15 αὐτῆς RTUV — προσέπτυσεν ... τῆς om. T
 — τὴν ἐπιθυμίαν] πάθος T — 16 προσέκοπτεν RUV: προσέκοψε T —
 17 τοιγαροῦν] τοίνυν T — τοιαῦτα καὶ χεῖρονα τούτων ἐπράττοντο T —
 18 κατωτέρα T: κατωτέρων RUV — 20 πατέρων] γονέων V — 21 ὁ
 μέγας Παῦλος T — δέκα καὶ ἕξ U: εἴκοσι L

Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἦν συνοικῶν τῇ ὁμογενεσίᾳ ἀδελφῶν,
οὔσης αὐτῆς ὑπάρχου, τετελευτηκότων ἤδη τῶν γονέων αὐ-
τῶν καὶ καταλειψάντων αὐτοῖς πλοῦτον πολύν. Ἦν δὲ ὁ

1 συνοικῶν ... ἀδελφῶν] ἐν οἴκῳ τινὸς ὁμοζύγου ἀδελφῆς A — ὁμογεν-
εσίᾳ deest in KΣ — 2 ἤδη deest in Σ — 3 αὐτοῖς] αὐτῶν A

γράμμασι τε Ἑλληνικοῖς καὶ Αἰγυπτιακοῖς ἄκρως παιδευ-
θεῖς, τῇ ψυχῇ πρῶτος, ὑπερβαλλόντως τὸν θεὸν ἀγαπῶν,
ἀκμάζοντος τοῦ διωγμοῦ, ἐν ἰδιάζοντι χωρίῳ διήγεν.

Ἄλλα τί τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων ἡ πλεονεξία πράτ-
5 τειν ἀθέμιτα οὐκ ἀναγκάζει; Τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ
τοῦτον προδοῦναι ἐσπούδαζεν, ὃν διαφυλάττειν ὤφειλεν. Καὶ
δὴ οὐ τῆς γυναικὸς τὰ δάκρυα, οὐ τῆς συγγενείας ὁ θεσμός,
οὐχ ὁ θεὸς ὁ πάντα ἐφορῶν ἀπὸ τῆς ἀθεμίτου διανοίας
τοῦτον ἀνεκαλεῖτο, ἀλλ' ἐπέμενε, τὴν ὁμότητα ἀντὶ εὐ-
10 σεβείας ἐπιτελεῖν σπουδάζων.

5. — Καὶ δὴ τῇ ἐνέδρᾳ αὐτοῦ ὁ συνετὸς νεανίας προσ-
σχῶν, εἰς ἐρήμους ὁρέων τόπους καταφεύγων, ὥς τοῦ
διωγμοῦ τὸ πέρας προσεδέχετο, τὴν ἀνάγκην εἰς προαίρεσιν
μετῆγεν.

15 Καὶ καταβραχὺ προκόπτων, εὗρεν πετρῶδες ὄρος, ἐν ᾧ
σπήλαιον ἦν βραχυτάτῳ λίθῳ περικλειόμενον· ὃν ἀποκυλίσας
κατὰ τὸ περίεργον τῶν ἀνθρώπων ἀκορέστως τὰ ἐνδοτάτω
περιεργάζετο. Καὶ δὴ ὄρῃ ἔνδον πηγὴν καθαρωτάτην
σφύδρα.

2 ὑπῆρχεν post πρῶτος add. RT — ἀγαπῶν τὸν θεὸν RTUV —
3 ἀκμάζοντος UV — οὖν τοῦ R: δὲ τοῦ T — χωρίῳ] χρόνῳ UV —
4 τί om. RT — ἀφελεστέρων post τῶν add. RT — διαπράττην V: καὶ
πράττειν T — 5 ἀθεμίτως UV — οὐκ om. LRT — ἀναγκάζει] παρα-
σκευάζει RT — γὰρ add. post τῆς LRT — 6 βουλούμενος τὴν κληρονο-
μίαν αὐτοῦ κατασχεῖν post ἐσπούδαζεν add. RT — 7 δὴ] γὰρ T:
om. L — θεσμοὺς V — 9 καὶ ἀπανθρωπίαν post ὁμότητα add. T —
ἀντ' εὐς. T — 10 σπουδάζων ἐπιτελεῖν U — 11 τὰ ἔνεδρα L —
τῇ πονηρᾷ αὐτοῦ ἐνέδρᾳ T — προσσχῶν LUV: προσέχων RT; correxi —
12 ἔρημον V: ἐρήμων RTU — καταφυγὼν LRT — ὡς] ὃς UV: om. LRT;
correxi — 13 καὶ ante τὴν add. L — ἀνάγκην] ἀχμὴν U — 14 μετὰ-
γων RT — 16 ὃν om. L — τοίνυν post ἀποκυλίσας add. L —
17 κατὰ] κατὰ τὸ γεγραμμένον ὡς ἐν ἀδύτοις ἦν ἐπαναπαυόμενος καὶ
κατὰ RT — ἀκορέστως T — ἐνδοτάτω L: ἐνδοτάτα T — 18 πε-
ριεργάζετο RU: περιεργάζετο TV — ἔνδον ὄρῃ L

Παῦλος ὡς ἐτῶν δέκα ἕξ, παιδευόμενος Ἑλληνικοῖς τε καὶ Αἰγυπτιακοῖς γράμμασιν, πραῦς ὑπάρχων τῇ ψυχῇ καὶ ἀγαπῶν τὸν θεὸν σφόδρα. Τοῦ δὲ διωγμοῦ ἰσχύσαντος, καταμόνας διέτριβεν ἐν τινι τόπῳ, προσέχων ἑαυτῷ ἐπιμελῶς. 5

Ἡ δὲ πλεονεξία ἐκβιάζεται τὴν διάνοιαν ἀνθρώπων κακοεργεῖν. Ὁ γὰρ ἀνὴρ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ σκέπειν αὐτόν, ἡγωνίζετο τοῦ παραδοῦναι αὐτόν· τῶν δακρύων τῆς γυναικὸς αὐτοῦ μὴ φροντίσας καὶ τὸ κρίμα τοῦ πάντα ἐφορῶντος θεοῦ παραλογισάμενος, οὐκ ἀπέστη τῆς ἀδικίας ταύτης, ἀλλ' ἐπέμενεν τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν διὰ τὴν θεοσέβειαν αὐτοῦ.

Ἰδὼν δὲ ὁ συνेतὸς νεώτερος τὴν ἐνέδραν ἐκείνου, κατέδραμεν εἰς ὄρος ὑψηλόν, τὴν ἐπήρειαν σκοπῶν, ἀντικαταλλάξας τῇ ἰδίᾳ προθέσει τοῦ διωγμοῦ τὴν ἀνάγκην. 15

Κατ' ὀλίγον δὲ προκόψας, εὗρεν πέτραν ἐν τῷ ὄρει ἔχουσαν τρυμαλιὰν πεφραγμένην λίθῳ. Καὶ κυλίσας αὐτόν, ἐνέβλεπεν ἐν ἐπιθυμίᾳ πολλῇ. Καὶ ἐρευνῶν εἶδεν καθαρὸν τὸ ἔδαφος.

1 ὡς om. A, et, ut vid., ΚΣ — 2 πραῦς ... 11, 12 ἐν ἐτέρᾳ ἐρήμῳ deest in K („lacune d'un folio; je crois qu'il y avait plus d'un feuillet" Amélineau) — 3 τοῦ δὲ διωγμοῦ ... 7 κακοεργεῖν] ἐν ταῦτοις οὖν διαιτούμενος ὁ Παῦλος A — 6 ἐκβιάζεται] ἐκάζεται, βι super κά scripto P: cf.: *mais la cupidité, qui force le genre humain à faire le mal, ne le laisse pas tranquille* Σ — 7 ὁ γὰρ ἀνὴρ ... 12 αὐτοῦ] ἡβουλήθη ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἀγάγει αὐτόν εἰς γάμον· τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ παῦλος, μᾶλλον δὲ καὶ φρίξας τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος θεοῦ, παραλογισάμενος τὴν ἀδικίαν ταύτην, ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη ταῦτα A — 10 πάντα ἐφορῶντος deest in Σ — 11 ... 12] *mais il persévéra dans son envie, cherchant à le livrer parce qu'il était chrétien* Σ — 13 ἐκείνης A — 14 ἐπήρειαν P: ἐπήρριαν A; correxi — 14 ... 15] *et il alla à une montagne élevée qu'il trouva contre (ou selon) sa volonté, et il changea de lieu à cause de la nécessité de la persécution* Σ — σκοπῶν conieci — 17 λίθῳ] ἐν λίθῳ A — αὐτὴν ἐνέβλεψεν A — 17 sq.] *et ayant enlevé la pierre, il trouva à l'intérieur une tranquillité grande, et il regarda etc.* Σ

6. — Τοιγαροῦν ἐπιποθήσας τὸν τόπον ὡς ὑπὸ θεοῦ
 δεδομένον αὐτῷ πρὸς κατοίκησιν, πάντα τὸν καιρὸν αὐτοῦ
 τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διήγαγεν, τροφὴν καὶ ἔνδυσιν ἐκ
 τῶν Φοινίκων ἔχων. Ὅπερ ἵνα μηδενὶ ἀδύνατον εἶναι νο-
 5 μισθῇ, Ἰησοῦν διαμαρτύρομαι καὶ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους,
 ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τῆς ἐρήμου τῷ ἐγγύς τῆς Συρίας ὑπάρ-
 χοντι πλησιάζοντί τε τοῖς μέρεσι τῶν Σαρακηνῶν, ἐωρακέ-
 ναι με μοναχοὺς ἐν οἷς εἷς ἐν ὅλοις τριάκοντα ἔτεσι ἐγκα-
 τάκλειστος κριθίνῳ ἄρτῳ καὶ τεθολωμένῳ ὕδατι τρέφεται,
 10 ἕτερος ἐν λάκκῳ τινὶ παλαιῷ, ὅνπερ οἱ Ἕλληνες γουββὰν
 καλοῦσιν, πέντε ἰσχᾶσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν συγκρατεῖται.
 Ταῦτα ἄπιστα φαίνεται τοῖς μὴ πιστεύουσι.

7. — Ἄλλ' ἵνα εἰς αὐτὸ ἀπανέλθω ὅθεν καὶ ἠρξάμην,
 ὡς λοιπὸν ἑκατοστοῦ καὶ τρισκαιδεκάτου ἔτους ὁ μακάριος
 15 ὑπῆρχε Παῦλος οὐράνιον βίον διάγων ἐπὶ γῆς, καὶ ἐνενηκοστού-
 τῃς ἐν ἄλλῃ ἐρήμῳ Ἀντώνιος διέτριβεν, ὡς αὐτὸς διηγέσθαι
 εἰώθει, ἐν τῇ ἐνθυμήσει τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπῆλθεν εἰ οὐ-
 δεῖς ἕτερος ἐνδοτάτῳ τῆς ἐρήμου τῶν μοναχῶν διάγει. Ὡς
 διὰ τῆς νυκτὸς ἡσυχάζοντι ἀπεκαλύφθη εἶναι ἕτερον ἐνδο-

2 δεδομένον R — τὸν καιρὸν om. RTUV — αὐτῷ T — 3 τῆς ζωῆς [τῆς ζωῆς ἔτη V: τῆς ζωῆς τοὺς χρόνους R: τὸν τῆς ζωῆς χρόνον T — διήγεν RTV — ἔνδυμα U: ἔνδημα V — 4 μηδὲν U — 6 alterum τῷ] τοὺς L — ἐπάρχοντι T: ὑπάρχοντας L — 7 πλησιάζοντες L — τε] δὲ RT: om. L — σαρακηνῶν L — 8 με om. R — δύο ante μοναχοὺς add. T — εἷς] εἷς γε L: ὁ μὲν εἷς T — κατάκλειστος RUV: κατὰκλειστος δὲν T — 9 ἐτρέφετο TUV — 10 ὁ ἕτερος δὲ T — γουββαν L: τούμβαν R: τούβαν T — 11 ἰσχάδας T — συνεκρατεῖτο T: συγκρατεῖ με L — 12 φαίνονται T — πιστεύσασιν R: ποιοῦσιν ἢ πιστεύουσιν· τοῖς δὲ πιστεύουσιν ἐν θεῷ καὶ ποιοῦσιν πάντα ἀληθῆ καὶ τίμια T — 13 αὐτῷ] αὐτὸν πάλιν τὸν θεσπέσιον παῦλον T — ἀνέλθω T — 14 ὡς λοιπὸν om. L — ἑκατοστὸν τρισκαιδεκάτου V: ἑκατοστῶν τρισκαιδεκάτου U — καὶ om. RT — 15 ὑπῆρχεν ὁ μακάριος R — παῦλος ὑπῆρχεν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὸν βίον T — τῆς γῆς RTU — ἐνενηκοστούτης LT: ἐνενηκοστούτης RUV: corr. ἐνενηκοστούτης? — 16 ἐρήμου L — καὶ ante ὡς add. L — 17 ὡς ante ἐν add. R — ὑπῆρχεν V: διήλθεν U — εἰ om. V — οὐδεὶς ἕτερος] καὶ ἕτερός τις T — 18 et 19 corrige: ἐνδοτέρῳ? cf. AP

Καὶ ἀγαπήσας τὸν τόπον ἐδόξασεν τὸν θεὸν ὡς χαρισά-
μενον αὐτῷ κατοικητήριον. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐρήμῳ διῆξεν
ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἡ τροφὴ αὐτοῦ καὶ τὸ ἔνδυμα
αὐτοῦ ἐκ τῶν Φοινίκων τῶν ὄντων ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ. Ἵνα δὲ
μή τις εἴπῃ ὡς τούτου ἀδυνάτου ὄντος, μάρτυρα ἔχω τὸν
χριστὸν ἰησοῦν καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ἀγγέλους ὅτι εἶδον
μοναχοὺς ἐν πολλοῖς τόποις οὕτω τελειωθέντας καὶ μὴ δει-
λανδρήσαντας ἀπὸ τοῦ διαβόλου.

Ἵνα οὖν ἐπαναλαβὼν τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου διηγήσω-
μαι, ἐποίησεν ἑκατὸν δεκάτρια ἔτη ὃ Φιλόχριστος ἐκείνος
ἐπὶ τῆς γῆς ζῶν βίον οὐράνιον, τοῦ δὲ ἀββᾶ Ἀντωνίου
οικοῦντος ἐν ἐτέρᾳ ἐρήμῳ ἐνενηκονταετοῦς ὄντος. Ἀπήγγει-
λεν δὲ ἡμῖν ποτε ὅτι ἐλογισάμην ἐν ἑαυτῷ ὅτι οὐδεὶς ἄρα
τῶν μοναχῶν ᾤκησεν ἐσώτερον τῆς ἐρήμου ταύτης. Καὶ
τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, ἔτι αὐτοῦ ἐνθυμουμένου, ἀπεκαλύφθη

1 ἐκείνον post τόπον add. P. — 3 ὅλον ... prius αὐτοῦ] toutes les
années ou tous les jours de sa vie Σ — 4 αὐτοῦ om. A — 5 ἀδυνάτου
ὄντος] ἀδυνατεύοντος A — 6 ἰησοῦν om. A — 8 ὑπὸ P — 9 ... 12 ὕ-
τος laudantur apud Eustr., p. 427 (cf. introd.) — 9 Ἵνα οὖν ἐπ.] ἐπ.
τοῖνον Eustr. — διηγῆσομαι P Eustr.: διηγίσομαι A — 10 δεκάτρια]
δέκα Eustr. — 11 δὲ om. Eustr. — 12 ἐνενηκονταετοῦς ... 18 ἑαυτῷ]
καὶ καθ' ἑαυτὸν λογιζομένου P — ἡμῖν deest in Σ — ποτε] τότε A:
om. ex K: il nous dit une fois; cf. Σ: Antoine racontait que „j'ai peuplé
un jour en moi-même” — ὅτι ... ἄρα] ὡς ὅτι οὐδέποτε τις A — ἄρα
deest in Σ — 14 ἐσώτερον] ἐνδοτερόν μου P: plus à l'intérieur que moi Σ;
cf. K — ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ P: dans le désert Σ — κατ' ἐκείνην δὲ
τὴν νύκτα P

τάτω πολλῶ αὐτοῦ βελτίονα, πρὸς ὃν καὶ ὀφείλει συντυχίας χάριν σπουδάσαι.

Εὐθέως οὖν ἡμέρας ἐπιγενομένης, ὁ μακάριος γέρων βακτηρίᾳ ἑαυτὸν ὑποβαστάζων ἤρξατο τὴν ὁδοποιρίαν δια-
 5 νύειν, ἀγνοῶν τὴν ὁδόν. Ἦδη δὲ μεσημβρίας ἐπιγενομένης, τοῦ ἡλίου ἅπαντα ἐκपुरακτοῦντος, οὐκ ἐπανήγετο ἐκ τῆς προκειμένης ὁδοῦ λέγων· „Πιστεύω τῷ θεῷ μου, ὅτι τὸν δοῦλον αὐτοῦ ὃν μοι ἐπηγγείλατο δεῖξει.”

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶδεν ἄνθρωπον ἵππῳ μεμιγμένον, ὃν ἡ
 10 δόξα τῶν ποιητῶν ἵπποκένταυρον κέκληκεν.

Πρὸς ὃν ἔφη· „Σὺ λέγω, ἐν ποίῳ μέρει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ κατοικεῖ <ᾧδε>;”

Ἀπεκρίνατο κάκεινος βαρβαρικῇ τινι φωνῇ ἐπικλῶν
 μᾶλλον τὰ ῥήματα ἥπερ αὐτὰ σαφηνίζων, ἐκ στόματός τε
 15 Φρικώδους κολακεύειν φαινόμενος ἐπειράτο προσομιλεῖν· καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα προτείνας, τὴν ποδουμένην ἐδείκνυ ὁδόν.

Οὕτω τε τὸ πλατὺ πεδίον διατρέχων, ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν θαυμάζοντος τοῦ Ἀντωνίου ἀφανὴς ἐγένετο.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶτε ὁ διάβολος πρὸς ἐκπληξιν αὐτοῦ ὑπε-
 20 κρίνατο, εἴτε κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ ἔρημος τερατῶδες ζῶον ἐδείκνυ, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν.

1 αὐτοῦ ἐνδοτάτω RT — πολλὰ UV — μοναχὸν πολλὰ μᾶλλον β. αὐ. T — ὀφείλεις R — 2 σπουδάσαι καὶ ἐλθεῖν T — 3 γέρον Ἀντώνιος T — 4 ὑποστηρίζων R: om. T — ἤρξατο τὴν om. T — 5 ἀγνοῶν τὴν ὁδόν om. V — δὲ om. V — 7 προκειμένης R — 8 ὃν ἐπ. μοι δεῖξει ἐν τάχει T — δεῖξαι in δεῖξει corr. L: δεῖξῃ RUV — 9 καὶ ante ἐν add. L — οὖν ante εἶδεν add. RT — 11 ἔφη σὺ λέγω] ἔφησε λέγων V: ἔφησεν λέγων RTU — εἰπέ μοι ante ἐν add. T — μέρει] ὕρει RTU: ὕρη V — 12 ᾧδε supplēvi: cf. AP et Hier. — 13 κάκεινος] οὖν ἐκεῖνος RT — τινι] τῇ sed in marg. add. vi U: τῇ TV: om. L: l. τῷ? — 14 εἰπερ cod.: correxi — αὐτῷ R: om. T — σαφηνιάζων R — τε] γὰρ T — 16 ἐκτείνας L — ἐδείκνυσεν RTUV — 17 οὕτως R: οὕτως LT — τὸ om. RTUV — 18 θαυμάζων UV — 19 ἐπίπληξιν T — 20 ἔθος RT — 21 ἐδείκνυσεν RT

αὐτῷ παρὰ τοῦ θεοῦ ὅτι ἐστὶν τις ἐσώτερός σου καὶ βελτίων σου ὃ ὀφείλεις συντυχεῖν μετὰ πάσης χαρᾶς.

Ἡμέρας δὲ γενομένης, ὁ μακάριος γέρων Ἀντώνιος λαβὼν τὴν βαῖνιν βάβδον, ἐπεστηρίχθη ἐπ' αὐτὴν καὶ ἤρξατο περιπατεῖν τῷ ἰδίῳ λογισμῷ, μὴ εἰδὼς τὴν ὁδόν. Μεσημβρίας δὲ γενομένης, τοῦ ἡλίου ἰσχύσαντος καὶ τὰ πάντα καίοντος, οὐκ ἐξέκλινεν ὁ μακάριος γέρων τῆς ὁδοῦ λέγων· „Πιστεύω τῷ θεῷ ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψει με, ἀλλὰ δείξει μοι τὸν δούλον αὐτοῦ ὃν ἐπηγγείλατο.”

Ἐτι αὐτοῦ λογιζομένου, εἶδεν ἄνθρωπον διφυῆ ἐξ ἵππου καὶ ἀνθρώπου συγκαίμενον, ὃν οἱ ποιεῖται τῶν Ἑλλήνων καλοῦσιν ἵπποκένταυρον.

Ἐκάλεσεν οὖν αὐτὸν ὁ ἅγιος Ἀντώνιος καὶ εἶπεν· „Σὺ λέγω, ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐν ποίῳ μέρει ἐστὶν ὧδε;”

Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ἐκεῖνος ἐν βαρβαρικῇ διαλέκτῳ ἐν λόγοις ἀσήμοις, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ φόβον ἀπέβαλλεν.

Καὶ περιπάτει ὁ μακάριος γέρων ἐξιχνεύων καὶ ζητῶν τὴν ὁδόν. Θαυμάσαντος δὲ τοῦ Ἀντωνίου, ἀπέδρα τὸ θηρίον ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὡς εἰς ἀγρὸν εὐρύχωρον.

Οὕτω δὲ ἐσχημάτισεν ἑαυτὸν ὁ διάβολος καθ' ὑπόκρισιν.

1 αὐτῷ] à moi Σ et, ut vid., K — ἐνδότερόν σου P — 2 μετὰ πάσης χαρᾶς om. A — 3 γέρων] ἀββᾶ P — 4 ἐπεστηρίχθη ... καὶ om. P — 5 ἐν τῇ ἐρήμῳ ante τῷ add. PΣ — τῷ ἰδίῳ λογισμῷ om. P — τὴν ὁδόν] ποῦ ἀπέλθῃ P: ne sachant dans quel endroit il marchait ni quel était le lieu du saint K — 6 γενομένης] καταλαβούσης P — τοῦ ... 7 καίοντος] καὶ τοῦ καύσοντος σφοδροῦ ὄντος P: cf.: lorsqu'il fut midi et que le soleil eut pris de la force, la chaleur devint forte aussi K, et: et après que fut arrivé midi et la chaleur, et que le soleil fut devenu violent et brûlant Σ — 8 τῷ θεῷ om. A — με] μοι P: με ὁ θεὸς πόποτε A — δείξῃ AP — 9 ἐπηγγείλατο] ἐπιποθῶ A — 10 εἶδεν] il vit tout à coup Σ — 13 εἶπεν] λέγει αὐτῷ A — 14 ἐν ποίῳ μέρει ἐστὶν ὁ ἄ. τ. θ. ὧδε P — ἐν λ. ἀ. deest in K — 16 ἀσήμοις] immondes Σ — et sa bouche était remplie de crainte Σ — 17 περιπάτησεν A — ἀνιχνεύον P — 18 Ἀντωνίου] ἀγίου P — 19 ἀ. π. αὐ.] ἀπ' αὐτοῦ P — 20 αὐτὸν A — καθ' ὑπόκρισιν] pour le bienheureux comme pour la terrorisation (= πρὸς ἐκπληξιν?) Σ: en la manière d'un hippocentaure K

8. — "Οθεν θαυμάζων ὁ Ἀντώνιος περὶ τῆς ὀπτασίας ἧς εἶδεν καθ' ἑαυτὸν ἐνθυμούμενος, περαιτέρω προβαίνων ἐν κοιλάδι τινὶ λιθῶδει μικροφυῇ ἀνθρωπίσκον ὄρᾳ ἐπὶ μετώπου κέρατα φέροντα· ᾧ καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ σώματος αἰγὸς πόδας ἀπετέλει.

Καὶ τούτῳ τῷ θεάματι προσσχών, τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως καὶ τὸν θώρακα τῆς ἐλπίδος ὁ καλὸς ἀγωνιστὴς ἀναλαβών, τίς εἶη ὁ βλεπόμενος ἐπηρώτα.

Ὁ δὲ· „Θνητὸς ἐγὼ εἰμι καὶ εἰς τῶν κατοικούντων τὴν 10 ἔρημον, ἔφασκεν, οὗς ἡ πολυποικίλος τῶν ἐθνῶν δεισιδαιμονία ἀπατηθεῖσα σατύρους τε ὀνομάζουσα θρῃσκεύει.

„Πρεσβείαν πρὸς σὲ κομίζω ἐκ τῆς ἀγέλης μου. Δεόμεθα ἵνα ὑπὲρ ἡμῶν τὸν κοινὸν δεσπότην καθικετεύσῃς· τὴν γὰρ σωτηρίαν τοῦ κόσμου πάλαι ἐληλυθέναι ἐμάθομεν, καὶ εἰς 15 πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ Φθόγγος αὐτοῦ.”

Τοιαῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, ὁ γέρων τὴν ὁδοποιρίαν διανύων δάκρυσι τὸ πρόσωπον περιρραϊνόμενος ἐχαίρετο ἐπὶ τῇ τοῦ χριστοῦ δόξῃ καὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σατανᾶ.

Ἄμα θαυμάζων ὅτιπερ ἐδύνατο τούτου τοὺς λόγους νοεῖν,

1 ὁ μέγας Ἀ. T — *lego καὶ περὶ?* — 2 ἦν T — Ἰδεν L: *καθεῖδεν* U: *καθίδεν* RV: *κατεῖδεν* καὶ T — *τί ἂν εἶη* add. ante *περαιτέρω* RT — *περετέρω* τε UV — 3 ὄρᾳ ante ἐν transpon. RT — ἐπὶ τοῦ μετώπου RT — 6 προσέχων RTUV — cf. Ephes. VI 16 — ἀναλαβὼν ante τὸν θυρεὸν transpon. RT — 8 εἴ UV — ἡρώτα RT — 9 ὁ δὲ om. L — ἔφασκεν ante θνητὸς transpon. T — εἰμι ἐγὼ T: ἐγὼ φησιν εἰμι RUV — τοῦτην ante τὴν add. U — 10 οὗς ὡς RTUV — 11 ὑπάτησεν LRU: ὑπάτησε V: ὑπάτῃται T: om. ex AP et Hier.: *deiusa* — σάτυρον T: σατύρους L — τε om. V — θρῃσκεύειν LRUV — 12 καὶ ante *πρεσβείαν* add. RT — μου δεόμενος· ἵνα RTUV — 13 ὑπὲρ] αὐτὸν T — καθικετεύσῃτε LU: καθικετεύσετε V — 14 τῇ κόσμῳ πάλιν L — 15 cf. Ps. XIX 5 et Rom. X 18 — 16 ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα T — ὁ μακάριος γέρων Ἀντώνιος T — 17 δάκρυσί τε T — τὸ πρόσωπον post περιρ. transpon. R — περιρραϊνόμενος RUV: περιρρέόμενος L: περιρρέομενος T; *correxī* — ἔχαιρεν R: ἔχαιρεν καὶ ἡγαλλιάτο T — 18 χριστοῦ] θεοῦ U — μὲν δόξῃ ἀπωλείᾳ δὲ T — 19 ἔμα] ἀλλὰ L: καὶ RT — μεγάλως ante ὅτιπερ add. T — ἡδύνατο RT — τούτου] τούτους V: τούτους καὶ U: ταῦτα καὶ L: τούτων R: om. T qui τοὺς λόγους αὐτῶν habet: *correxī*

Καὶ ἐθαύμαζεν ὁ Ἀντώνιος τὸν τύπον καὶ τὸ σχῆμα ὃ ἐφανερώθη αὐτῷ ἐν τῷ θηρίῳ. Προβεβηκῶς δὲ ὀλίγον, εἶδέν τινα κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ μικροφανῆ ἄνθρωπον ἐστῶτα ἐπὶ τινος λίθου, κέρατα ἔχοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ μετώπου.

Ἐωρακῶς δὲ αὐτὸν ὁ μακάριος Ἀντώνιος, ἐνδυσάμενος τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως καὶ τὴν πανοπλίαν τῆς δικαιοσύνης, ἐπηρώτα αὐτόν· „Τίς εἶ σὺ ὃν ὁρῶ;”

Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος λέγων· „Ἐγὼ νεκρὸς εἰμι καὶ εἰς τῶν κατοικούντων ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗς καλοῦσι τὰ ἔθνη σατύρους, 15 ἀπατηθέντες ὑπ’ αὐτῶν· εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.”

Ἐκείνου δὲ ταῦτα λαλοῦντος, ὁ μακάριος γέρων ἐπορεύθη τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, τῶν δακρύων αὐτοῦ πιπτόντων ἐπὶ τὴν γῆν, χαίρομενος δὲ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ χριστοῦ καὶ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σατανᾶ.

Καὶ ἐθαύμαζεν ὅτι ἡδυνήθη νοῆσαι τοὺς λόγους τῶν θη-

1 ἐθαύμασεν P — Ἀντώνιος] γέρων P — δ] ὁ cod.: correxi — 2 πρ. ... 3] προσβεβηκὸς δὲ ὁ ἄγιος ἶδεν τινα κατὰ τὴν ὁδὸν μικροφανῆ ἄνθρωπον τῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ ἐστῶτα A — 8 μικροφανῆ post ἐστῶτα P — 6 ταῦτα δὲ ἑωρακῶς P — 8 ἐπερώτα A: *P'interrogeait* Σ: ἠρώτησεν P — λέγων τίς ἢ σοὶ P — 9 καὶ ἀπεκρίθη P — 13 καὶ ante τῶν add. A — 14 χαίρων P — δὲ om. A — 16 ἐθαύμασεν P — ὅτι] ὅτι πῶς legisse vid. Σ — *les paroles de la bête* Σ: *le langage de cet animal* K: cf. Hier. eius ... sermonem

τήν τε βακτηρίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κρούων ἔλεγεν· „Οὐαί σοι, Ἀλεξάνδρεια, ἥτις ἀντὶ τοῦ θεοῦ τέρατα προσκυνεῖς· οὐαί σοι, πόλις πόρνη, ἐν ᾗ ὅλου τοῦ κόσμου οἱ δαίμονες συνήχθησαν. Ποίαν ἀπολογίαν ἔχετε, τῶν θηρίων χριστὸν
 5 ὁμολογούντων;”

Καὶ οὕτω τῶν ῥημάτων αὐτοῦ ὑπ’ αὐτοῦ πληρουμένων, ὡς ὑπόπτερον τὸ ζῶον γενόμενον ἀπέφυγεν. Καὶ τοῦτο ἵνα μήτινι ἄπιστον φαίνεται, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου ἀπάσης τῆς οἰκουμένης μαρτυρούσης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοιου-
 10 τότροπον ζῶον κατήχθη, μέγα θέαμα τῷ δήμῳ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθανόντος αὐτοῦ τὸ σκῆνωμα πρὸς τὸ μὴ διαλυθῆναι αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἀέρος σμυρνισθὲν εἰς Ἀντιόχειαν πρὸς τὸν βασιλέα ἱστορίας χάριν ἐκομίσθη.

9. — Ἀλλ’ ἵνα τὸ προκείμενον δηλώσω, Ἀντώνιος ἦν
 15 ἐνῆρξατο ὁδὸν διαπερῶν, τῶν θηρίων τοσοῦτων τὰ ἴχνη καθορῶν ἐν τοσοῦτῳ πλάτει τῆς πανερήμου, τί δεοῖ διαπράξασθαι ἤδη παρῳχηκυίας ἡμέρας ἐτέρας ἐνθυμούμενος, τοῦτο πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ὑπὸ χριστοῦ ἐγκαταλειφθῆναι. Δευτέρᾳ νυκτὶ τῇ προσευχῇ προσκαρτερῶν,
 20 πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, λύκαιναν ὄρᾳ πρὸς αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ ὄρους, μετὰ πολλοῦ τοῦ ἄσθματος ἀνερχομένην.

1 τε] δὲ T — 2 τοῦ om. RTUV — ἀντὶ θεοῦ ζῶντος τέρατα καὶ κίβδηλα προσκυνούσιν T — 4 χριστῷ R — 6 καὶ om. L — ὑπ’ αὐτοῦ om. RT — 7 ὡς om. T — τὸ om. UV — ἀπέφυγεν ἐξ αὐτοῦ T — 8 μήτινας R — φαίνεται L: φανῇ RT — κωνσταντίνου RTUV — 9 ἐν ἀλεξανδρία U — 10 κατινέχθη V — 11 πρὸς ... 12 σμυρνισθῆν] αὐτοῦ σμυρνισθὲν πρὸς τὸ μὴ διαλυθῆναι ὑπὸ τοῦ ἀέρος T — 12 αὐτοῦ U — ἐν ἀντιοχείᾳ L: ἐν ἀντιοχείᾳ V: ἐν ἀντιοχίᾳ U — 15 ἥρξατο RT — διαπερῶν] περαιούν T: περεούν RUV — τῶν ... 16 πανερήμου] ὅσον προβαίνων διήνυσεν τῶν θηρίων τὰ ἴχνη τοσοῦτον ἐν τῷ πλάτει τῆς ἐρήμου θεωρῶν T — legendum τοσοῦτον = *ianium*? — 16 τῆς ἐρήμου LT — ἐλογίζετο ante τί add. T — 17 ἤδη] οὐκ ἦδε L: ἤδη δὲ RT — ἐτέρας ἡμέρας RTUV — 18 αὐτόν ἐστιν L: αὐτὸν post ἐγκαταλειφθῆναι T — 19 δευτέρᾳ νυκτὶ] τῇ (δὲ add. T) ἐξῆς ἡμέρα RT — προσκαρτερῶν ante τῇ transpon. T — τῇ εὐχῇ RT — 20 πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ om. RT — λύκαιναν ὄρᾳ] ὄρᾳ (θηρίον add. T) ὕκαιναν (λεγόμενον add. T) RT — πρὸ U — 21 alterum τοῦ om. T

ρίων ἐκείνων· καὶ κρούσας τῇ ῥάβδῳ ἐπὶ τὴν γῆν εἶπεν·
 „Οὐαὶ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, οὐαὶ τῇ πόλει τῶν ἀσεβῶν, ἐν ᾗ
 συνήχθησαν πάντες οἱ δαίμονες ὄλου τοῦ κόσμου.”

Ὁ οὖν μακάριος Ἀντώνιος ἐπορεύετο θέλων τελειῶσαι τὴν
 ὁδὸν αὐτοῦ, ἐν αὐτῇ ζητῶν τὸν θούλον τοῦ θεοῦ. Καὶ διελο- 5
 γίζετο τί ποιήσῃ καὶ ποῦ πορευθῇ. Ἰδὼν οὖν ἵχνη πολλῶν
 θηρίων κατὰ τὸ πλάτος τῆς ἐρήμου, παρελθούσης τῆς ἡμέ-
 ρας καθ' ἑαυτὸν ἐλογίζετο, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων ὅτι ἀδύνατόν
 ἐστὶν αὐτὸν ἐγκαταλειφθῆναι ὑπὸ τοῦ χριστοῦ. Καὶ ἐπορεύετο
 ἐν τῇ νυκτὶ προσκαρτερῶν τῇ προσευχῇ. Ἡμέρας δὲ γενα- 10
 μένης εἶδεν ὕαιναν μεγάλην τρέχουσαν καὶ πνιγομένην
 σφοδρῶς, ἀνερχομένην ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους.

1 κρούσας δὲ τῇ P — 2 alterum οὐαὶ om. P — 3 πάντες om. P
 — τοῦ κόσμου ὄλου A — 4 ὁ οὖν ... 5 ζητῶν] πορευομένου δὲ αὐ-
 τοῦ καὶ ζητοῦντος P — 6 διαλογιζομένου P — 7 τί ἂν ποιήσῃ A —
 καὶ] ἢ P: om. K, quod praestare vid. — Ἰδὼν οὖν] εἶδεν γὰρ P — πολ-
 λῶν θηρίων] de la bête Σ — 7 καὶ παρελθούσης P — 8 καθ' ἐ. ...
 ἔχων] ἐλογίζετο καθ' ἑαυτὸν P — 9 καταλειφθῆναι A — τοῦ θεοῦ P:
 Dieu K: Notre Seigneur Σ — ἐπορεύετο] περιεπάτη P — 10 τῇ προσευχῇ
 καὶ τῇ πρὸς κύριον δέσῃ τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρα εἶδεν P — 11 οἶναν P:
 οἶαναν A — νιχομένην P: νιχωμένη A: et souffrait K: opprimeus, arctius,
 afflictus Σ; πνιγομένην dubitanter scripsi — 12 ἀνερχομένη A

Ἦπερ ἀκολουθήσας καὶ πλησίον τοῦ σπηλαίου γενόμενος, τοῦ θηρίου εἰσιόντος, προσελθὼν ἤρξατο ἐνοραῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· „ἡ τελειότης τῆς ἀγάπης τὸν φόβον ἀπωθεῖται.” Καὶ μόλις ἐνδοτάτω Φῶς θεασάμενος, ὡς ἀπο-
 3 ρέστως προσήει, προσκρούσας λίθῳ τινί, ἐκ τούτου ψόφον ἀπετέλεσεν· οὗ κτυπηθέντος, ὁ μακάριος Παῦλος τὴν εἰσο-
 δον ἀνεωγμένην οὖσαν ἀπέκλεισεν.

Τότε δὴ Ἀντώνιος πρὸ τῆς θύρας πεσὼν, ἄχρις ἕκτης ἡ πλείονος ὥρας τὴν εἰσοδον ἤξιου, „τίς εἰμι, λέγων, πόθεν
 10 καὶ διὰ τί ἐλήλυθα <οἶδας>. Οἶδα ἐμαυτὸν ἀνάξιον τῆς θείας σου. Ὅμως ἐὰν μὴ ἴδω, οὐ συγχωρῶ. Ὅς τὰ θηρία ὑποδέχει, ἄνθρωπον διὰ τί ἀπωθῇ; Ἐξήγησα καὶ εὖρον· κρούω ἵνα μοι ἀνοιγῇ. Οὐπερ ἐὰν μὴ ἐπιτύχω, ἐνταῦθα ἀποθανοῦμαι πρὸ τῶν θυρῶν σου, ἵνα καὶ τὸ σκῆνωμά μου
 15 θεασάμενος θάψῃς.”

Τοιαῦτα διαβεβαιουμένου, μόλις ἀποκρίσεως τυγχάνει, τοῦ μακαρίου λέγοντος· „Οὐδεὶς οὕτως ζητεῖ ἀπειλῶν· οὐδεὶς μετὰ δακρύων κατηγορεῖ.” Οὕτως χαριεντιζόμενος

1 Ἦπερ R — 2 ἔνδον post εἰσιόντος add. T — ἤρξατο προσελθὼν RTV (προσελθὼν om. U) — καὶ κατὰ RTUV — 3 cf. I Johan. IV 18 — ὅτι ante ἡ add. T — 4 ἀπόρεστος UV — 5 ψόφον] τὸν φόβον V — 6 κτυπέντος T — 7 ἀνεωγμένην οὖσαν om. V — 8 δὴ om. RTUV — ὁ Ἀντώνιος R et (δ add. alia man.) L: ὁ μακάριος Ἀντώνιος T — πρὸς V — ἡ] ἡ καὶ RT: om. L — 9 ἤξιη U: ἤξιοι R: ἤξιοι V — ἀνοίγεσθαι ante τίς add. L — τίς εἰμι] ὁ δὲ τίς εἴη T — καὶ πόθεν LT — 10 ἐλήλυθας ἔφη ὁ Ἀντώνιος, ἄγιοι τοῦ θεοῦ ἐγὼ μὲν ἐμαυτὸν οἶδα ἄν. T — οἶδας supplevi ex A — 11 ἴδω σε T — τὴν εἰσοδον ταύτην post συγχωρῶ add. T — ὁ τὰ θηρία ὑποδεχόμενος διὰ τί ἄνθρωπον ἀπ. L — ὅς ... 12 διὰ τί] τὰ ἄγρια θηρία ὑποδέχῃ, καὶ ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ πλασθέντα διὰ τί T — ἀπωθεῖσαι L: ἀποθῆσαι UV: ἀποθεῖσε R — 12 cf. Matth. VII 7 — 13 Ἦπερ T — τύχω ἀποθανοῦμαι ἐνταῦθα T — 14 τὸ σῶμά μου RT — 15 θάψῃς αὐτὸ T — 16 ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαβεβαιουμένου τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου T — 17 τοῦ ... λέγοντος] λέγοντος ἔνδον τοῦ μακαρίου παύλου T — οὗτος U — 18 καὶ οὐδεὶς T — μετὰ om. U — οὕτως οὖν R: ταῦτα τοῖνυν εἰπὼν δ γέρων T

Καὶ ἠκολούθησεν αὐτήν. Ἐγγύς δὲ γενόμενος τοῦ σπηλαίου, εἶδεν τὸ θηρίον εἰσεληλυθὸς ἐκεῖ· καὶ ἐμβλέψας ἔσω, εἶδεν τὴν τελείαν ἀγάπην, τουτέστιν τὸν μακάριον γέροντα Παῦλον. Καὶ ἀποβαλὼν τὸν φόβον ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀτενίσας εἶδεν ὥς ἐν τῷ σπηλαίῳ. Καὶ προσελθὼν τῇ θύρᾳ μετὰ 5 χαρᾶς, λαβὼν μικρὸν λίθον, ἔκρουσεν εἰς τὴν θύραν. Ἀκούσας δὲ ὁ μακάριος γέρον τὸν ἤχον, ἐπικυλίσας λίθον ἐπὶ τῆς θύρας, ἀπέφραξεν τὴν εἰσόδον.

Τότε ὁ Ἀντώνιος ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἔξω τῆς θύρας, ἀξιῶν ὅπως αὐτὸν εἰσαγάγοι, λέγων ὅτι· „Μόνος εἰμί, καὶ 10 πόθεν ἦλθον καὶ διὰ ποίαν χρεῖαν οἶδας. Οἶδα καὶ γὰρ ὅτι οὐκ εἰμί ἄξιος ἰδεῖν σε. Ὁ ὑποδεχόμενος τὰ θηρία διατρίβει τὸν ἄνθρωπον ἀποτρέπει; Ἐζήτησα καὶ εὔρον· ἔκρουσα θαρρῶν ὅτι ἀνοίξεις μοι. Ἐὰν τοῦτο ἀποτύχω, πρὸ θυρῶν σου ἀποθανοῦμαι, ἵνα κἂν τὸ σῶμά μου ἰδὼν θάψῃς αὐτό.” 15

Ἐμμείναντος δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, μόλις ὁ μακάριος Παῦλος ἀπεκρίθη αὐτῷ λέγων· „Οὐδεὶς ἔρχεται ὀργιζόμενος, καὶ οὐδεὶς κλαίει κατηγορῶν.” Ὁμιλήσας δὲ

1 αὐτῇ· ἐγγίσας δὲ σπηλαίῳ A — 2 εἰσεληλυθὼτα P — ἐμβλέψας A — 3 τὴν ... ἀγάπην] τὸν ἐπιζητούμενον παρ' αὐτοῦ P — τὸν μακάριον καὶ οὐράνιον καὶ ὑσάγγελον γέροντα παῦλον· καὶ λοιπὸν P — 5 μετὰ χαρᾶς deest in KΣ — 6 μικρὸν om. P et K — εἰς τὴν θύραν] αὐτὴν P quod cum Σ consentire vid. — 7 γέρον] παῦλος P — *le brui du coup* Σ: *le brui du coup de pierre* K — ἐπὶ] κατὰ P — 8 ἔφραξεν P — τὴν εἰσόδον] αὐτὴν P — 9 τότε οὖν ὁ μακάριος ἀββᾶ Ἀντώνιος P — τῆς θύρας] τοῦ σπηλαίου P: cf. Σ: *devant la porte de la grotte* — 10 εἰσαγάγει AP — 11 ἦλθεν καὶ δι' ἣν εἴαν· οἶδα γὰρ φησιν ὅτι etc. P; cf. Σ: *et de nouveau il disait: je sais que* etc.: οἶδας deest in KΣ, ut in P — 12 post σε P add.: ἀλλὰ παρακαλῶ σε ἵνα τοῦ θεοῦ ὕπως ἀξιοθῶ τῶν σῶν εὐχῶν καὶ τῶν παρὰ θεοῦ σοι δωρημένων καλῶν ἀπολαύσαι — 13 ἀποτρέπει ante τὸν ἄνθρωπον A — 14 ἀνοίγης P — πρὸ θυρῶν σου] ἐν αὐτῷ Σ — 15 θάψῃς αὐτῷ AP — 16 ἐπιμεινάντος P — 17 ποτὲ post Παῦλος add. P — αὐτῷ om. P

τὴν εἴσοδον αὐτῷ ἀνέφξεν. Καὶ δὴ περιπτυσσάμενοι ἀλλήλους, ἕκαστος τὸν πλησίον τῷ ἰδίῳ ὀνόματι ἡσπάζετο.

10. — Καὶ μετὰ τὸ ἅγιον Φίλημα καθεσθείς ὁ Παῦλος μετὰ τοῦ Ἀντωνίου ἔφη· “Τίνα τοσούτῳ καμάρῳ ἐζήτησας; ἤδη σεσηπότα γέροντα· ὁρᾷς ἄνθρωπον χοῦν μετ’ ὀλίγον γενησόμενον. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη πάντα ὑπομένει, εἰπέ μοι παρακαλῶ, ὅπως ἔχει τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· καὶ εἰ ἐν ταῖς ἀρχαίαις πόλεσι καινότεραι οἰκοδομαὶ ἀνίστανται· ὅπως ὁ κόσμος βασιλεύεται, καὶ εἰ ἔτι οἱ ἄρχοντες τούτου
10 ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης αἰχμαλωτίζονται.”

Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ὄρῳσιν ὄρνεον κόρακα ἐν κλάδῳ φυτοῦ καθεζόμενον. Ὅπερ ἐκεῖθεν ἡρεμαίως διαπτάν, δλόκληρον ἄρτον θαυμαζόντων αὐτῶν πρὸ προσώπου αὐτῶν ἀπέθετο.

Οὗ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν λέγει ὁ Παῦλος· „Ὁ κύριος
15 ἡμῖν τὸ ἄριστον ἀπέστειλεν, ἀληθῶς ἐλεήμων καὶ Φιλάνθρωπος. Ἐξήκοντα λοιπὸν ἔτη εἰσὶν ἐν οἷς ἡμίσεως ἄρτου κλάσματος μετεῖχον. Ἀλλ’ ἐν τῇ παρουσίᾳ σου, τοῖς ἰδίοις στρατιώταις χριστὸς ἐδιπλασίασεν τὸ σιτηρέσιον.”

1 ἡνέφξεν R — καὶ δὴ βαλόντες μετάνοιαν καὶ περιπτ. T — περιπτυσσόμενοι R — ἀλλήλοις L — 3 καὶ μετὰ τὴν προσκύνησιν καὶ τὸ ἄ. T — δ] ὁ μακάριος T — 4 τοῦ om. RTUV — τίνα] conicias ἦν ex Hier.: *en quæst* — πάτερ ante τοσούτῳ add. T — ἐπεζήτησας RUV — 5 ἤδη] ἰδεῖν· πεπαλαιωμένον καὶ T — ὃν post γέροντα add. RTUV; conicias ἦν (en Hier.) — ἄνθρωπον om. UV — ὁρᾷς ... γενησόμενον] καὶ μετ’ ὀλίγον θεάσθαι χοῦν γενησόμενον RT — 6 cf. I Cor. XIII 7 — ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ T — 7 τὸ] τὰ V — γένος post ἀρχαίαις transpon. V — εἰ om. L — 8 καθίστανται T — 9 ἔτι] ἔ sic U — τοῦ αἰῶνος τοῦτου RT — 11 ἐν τούτοις οὖν τοῖς λόγοις οὕτως ὄρῳσιν T — λεγόμενον post κόρακα add. T — 12 καὶ ἄρτον ἐπὶ στόματος φέροντα ante ὕπερ add. T — ἡρέμα T — 13 ἀπέθετο ante πρὸ transpon. T — 14 ὁ μέγας Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ· ἀδελφε· Ἀντώνιος ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς τὸ ἄριστον ἀπέστειλεν ἡμῖν T — 15 ἡμῶν RUV — 16 ἐξήκοντα] ἐστὶν· ἐξ γὰρ T — 17 ἐν] ἐπὶ RTUV — 18 ὁ χριστὸς T

αὐτῷ χαριεστέροις λόγοις, ἤνοιξε αὐτῷ τὴν θύραν. Καὶ περιπτυσσάμενοι ἡσπάσαντο ἀλλήλους ἐν Φιλήματι ἀγίῳ. Καὶ ἀπήγγειλεν ἕκαστος τὸ ὄνομα τοῦ πλησίον.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μακάριος γέρων Παῦλος ἐκάθισεν μετὰ Ἀντωνίου καὶ εἶπεν· „Ἰνα τί ἐν τῇ τοσαύτῃ ὁδῷ σεαυτῷ 5 κάματον τοσοῦτον παρέσχεις, ζητῶν γέροντα ἰδεῖν λελυμένον, ὃν καὶ μετ' ὀλίγον ὄψει γενόμενον χοῦν. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη πάντα ὑπομένει, παρακαλῶ σε, εἰπέ μοι πῶς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἄρτι, καὶ εἰ οἰκοδομοῦσιν πάλιν οἰκοδομὰς ἐν ταῖς ἀρχαίαις πόλεσιν· εἰ ἐστὶν βασιλεὺς ἐν 10 τῷ κόσμῳ· εἰ αἰχμαλωτίζονται πάλιν οἱ ἄρχοντες διὰ τῆς ἀπάτης τῶν δαιμόνων.”

Ἔτι δὲ λαλοῦντος αὐτοῦ τῷ Ἀντωνίῳ, ἀτενίσαντες εἶδον κόρακα καθήμενον ἐπὶ κλάδον ξύλου. Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατήλθεν τὸ πετεινὸν μεθ' ἡσυχίας, ὁλόκληρον ἄρτον ἔχον 15 ἐπὶ τοῦ στόματος, καὶ ἐλθὼν ἀπέθετο ἐν τῷ μέσῳ βλεπόντων τῶν δύο.

Καὶ ἐθαύμασαν τοῦ πετεινοῦ ἀναχωρήσαντος. Εἶπεν δὲ ὁ μακάριος Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ ὅτι· „Ἐπ' ἀληθείας ὁ κύριος ἡμῶν ὁ ἐλεῆμων καὶ Φιλάνθρωπος ἀπέστειλεν ἡμῖν τὸ ἄριστον. 20 Ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν τοῦτο ἐξηκοστὸν ἔτος παρὰ τοῦ ὀρνέου τούτου δέχομαι ἡμῖς ἄρτου. Ἐν δὲ τῷ ἐλθεῖν σε πρὸς

1 prius αὐτῷ ... θύραν] αὐτὸν τοῖς χαριεντοῖς ῥήμασι ἤνοιξεν αὐτὸν P — 2 περιπτυσσάμενοι om. P — ἀλλήλοις P — 3 τοῦ] τῷ P; quod consentire vid. cum K, et Σ: *et ils indiquèrent chacun son nom à son compagnon* — αὐτοῦ post πλησίον add. A — 4 μετὰ δὲ τὸ καθῆσθαι αὐτοὺς λέγει ὁ μακάριος Παῦλος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ P — 5 τῇ om. P — 6 τοσοῦτον om. A — 7 γενόμενον om. A et, ut vid., K: *γινόμενον* legisse vid. Σ — ἀλλ' P — 8 εἰπεῖν μοι P — 9 ἄρτι: *maintenant* KΣ: om. A — καὶ om. A et K(P) — εἶ] ἡ A — πάλιν om. P et Σ — 10 ἀρχαίαις om. P — εἶ] ἡ A — 11 οἱ ἄρχοντες πάλιν P — πάλιν deest in Σ — 18 λαλοῦντος ... 15 ἡσυχίας] αὐτοῦ λαλοῦντος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ ἦλθεν κόραξ P — 15 ἔχον] βαστάζων P — 16 ἐλθὼν ... μέσῳ] ἔθηκεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον P — 18 πετεινοῦ P (πετινοῦ scriptum) et, ut vid., KΣ: κόρακος A — εἶπεν δὲ ἀββᾶ παῦλος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ ὅτι P — 19 ἐπ' ἀλ. ... 21 τοῦτο om. P — 21 ἔχω σήμερον δεχόμενος post ἔτος add. P — ὀρνέου P et, ut vid., KΣ: κόρακος A — 22 δέχομαι om. P

11. — Τοιγαροῦν τῷ κυρίῳ εὐχαριστήσαντες, πλησίον
 τῆς πηγῆς ἀμφοτέροι ἐκαθέσθισαν. Ἐνταῦθα τίς πρῶτος
 κλάσει τὸν ἄρτον ἐφιλονείκουν. Κατείληφεν δὲ σχεδὸν ἓκ
 τῆς φιλονεικίας αὐτῶν ἡ νύξ. Καὶ μόλις σκεψάμενοι, ἀμ-
 5 φότεροί τε τοῦ ἄρτου ἐπιλαβόμενοι, τοῦτον ἐν ὀνόματι κυ-
 ρίου ἔκλασαν. Καὶ τῷ κυρίῳ εὐχαριστήσαντες παννύχιον
 ἠγρύπνουν.

Ἡμέρας τε γενομένης, ὁ μακάριος Παῦλος οὕτω προσεῖπεν
 τῷ Ἀντωνίῳ· „Πάλαι σε, ἀδελφέ, ἐν ταύτῃ τῇ περιχώρῳ
 10 κατοικεῖν ἤδειν· πάλαι τὸν σύνδουλόν μου ἐπηγγείλατό μοι
 ὁ χριστός. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς κοιμησεώς μου ὁ καιρὸς πάρεστιν,
 καὶ ὅπερ πάντοτε ἐπεπόθουν, ἀναλῦσαι καὶ εἶναι σὺν
 χριστῷ, πληρωθέντος τοῦ χρόνου, ὑπολείπεται μοι ὁ τῆς
 δικαιοσύνης στέφανος, σὺ ἀπεστάλης παρὰ τοῦ κυρίου ἐπὶ
 15 τῆς γῆς τὸ σῶμά μου καλύψαι, μᾶλλον δὲ ἵνα τὴν γῆν
 τῇ γῇ ἀποδώς.”

12. — Τούτων λεχθέντων, ὁ Ἀντώνιος δακρύων καὶ
 στενάζων μὴ ἐγκαταλειφθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἀλλὰ σύνοδον
 εἶναι τῆς ὁδοῦ ἰκέτευεν.

2 καὶ ante ἐνταῦθα add. T — πρῶτως L: πρῶτως V — 3 καὶ
 κατ. RUV: καὶ λοιπὸν κατ. T — σχεδὸν om. T — 4 καὶ] τότε T —
 μόλιςσκεψάμενοι V — 5 τοῦ κυρίου T — 6 παννύκτιον V — 8 τε] δὲ
 LT — ὁ μακάριος παῦλος] ὁ Παῦλος R: om. LUV — οὕτω προσεῖπεν]
 λέγει RT — 10 ἴδειν L: ἰδεῖν U: ἠδεῖν V: ἔδει R: ἔδει T; correxi —
 11 ὁ om. RTU — post χριστός add.: εἰδεῖν· ἔτι ὢν ἐν σαρκί· ὃ δὴ
 καὶ γεγέννηται T — πάρεστην LU: πάρεστη V — 12 ἰδεῖν ante ἐπεπό-
 θουν add. RTUV — ἐπεθύμουν RT — 12 cf. Philipp. 1 23 — ἀνα-
 λῦσαι ἐκ τοῦδε τοῦ σαρκίου T — σὺν χριστῷ εἶναι RT — 13 cf. II
 Timoth. IV 8 — 14 τοῦ om. TUV — ἐπὶ: corrigendum ἐπὶ τὸ τῇ γῇ
 vel τοῦ ὑπὸ τὴν γῆν? — 17 τούτων δὲ λ. R: τούτων καὶ ἐτέρων πλειόνων
 λεχθέντων ὑπὸ τοῦ μακαρίου παύλου T — δακρύσας L — 18 ὑπ' αὐτοῦ
 ἤλεγεν RT — 19 εἶναι om. V

με, ἀπέστειλεν ἡμῖν ὁ χριστὸς διπλὴν τροφήν, ὅτι αὐτοῦ στρατιῶται ἐσμεν.”

Καὶ εὐχαριστήσαντες τῷ θεῷ, ἐκάθισαν οἱ δύο ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐφιλονείκουν μετ’ ἀλλήλων τίς πρῶτος κλάσει τὸν ἄρτον. Καὶ ἡ νύξ λοιπὸν παρήρχετο φι- 5 λονεϊκούντων αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκτείναντες ἀμφότεροι τὰς χεῖρας, ἔκλασαν τὸν ἄρτον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. Καὶ φαγόντες διετέλεσαν ὅλην τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦντες.

Πρωῖας δὲ γενομένης, εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ ὅτι· „ἤδειν, ὦ ἀδελφε Ἀντώνιε, ὅτι πρὸ τούτου τοῦ 10 καιροῦ ἐν τῇ περιχώρῳ ταύτῃ ᾧ κεί, καὶ ὁ χριστὸς ἐπηγγειλατό μοί σε σύνδουλον. Ἄλλ’ ἐπειδὴ ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς κοιμήσεώς μου, καὶ ὁ ἐζήτουν κατέλαβέν με, τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν χριστῷ εἶναι (ὁ γὰρ χρόνος πεπλήρωται καὶ λοιπὸν ὡς πιστεύω ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος), καὶ 15 σὺ ἀπεστάλης ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ καλύψαι τὸ σῶμά μου ὑπὸ τὴν γῆν, μᾶλλον δὲ ἵνα ἀποδῶς τῇ γῇ τὴν γῆν.”

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ μακαρίου γέροντος Παύλου, ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἔκλαυσεν σφόδρα· καὶ στενάξας ἐδέετο αὐτοῦ λέγων· „Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὦ ἀγαπητέ, ἀλλὰ λαβέ 20 με μετὰ σεαυτοῦ εἰς ἣν πορεύεις ὁδόν.”

1 με] ἡμᾶς Α (πρὸς με deest in Σ) — ἰδοὺ ἀπ. Ρ, quod cum Σ consentire vid. — ἡμῖν ... διπλὴν] ὁ θεὸς διπλὴν τὴν Ρ — 2 στρατιῶ-
ται] δοῦλοι Ρ — 3 καὶ εὐχ.] εὐχ. δὲ Α — τῷ θεῷ τῷ διδοῦντι τροφήν
πάσι σαρκεί Ρ — οἱ δύο om. Ρ — 4 ἐπὶ τὸ αὐτὸ Ρ: deesse vid. in ΚΣ
— ἐπὶ τῆς γῆς om. Ρ: *près de la source* Κ — καὶ ... πρῶτος] φιλονει-
κοῦντες πρὸς ἀλλήλους τὸ τίς ἕρα Ρ — ἐφιλονείκων Α — 5 καὶ ...
6 αὐτῶν deest in Κ — 5 καὶ ... 6 ταῦτα] ὡς δὲ λοιπὸν παρήρχετο ἡ
ἡμέρα Ρ — 7 τὰς χεῖρας ἀμφότεροι Ρ — ἐν] ἐπὶ Ρ — 8 ὅλην om. Α
— 9 εἶπεν ἀββᾶ π. τῷ ἀββᾶ Ἀντ. Ρ et Κ — μακάριος deest in Σ —
10 ἰδὼν Α — ἤδειν ... 11 καιροῦ] εἰδοὺ ἔγνωσαν σε τρὸ τούτου τοῦ χρόνου
οἰκοῦντα Ρ — ἡ κεί om. Ρ — χριστὸς] θεὸς Ρ: *Notre Seigneur* Σ —
13 τῷ] ὁ ἐστὶν τὸ Α — 14 με ante prius καὶ add. Α — μου post χρόνος
add. Α et, ut vid., ΚΣ — 16 τοῦ ante κυρίου om. Ρ — 17 ὑπὸ] ἐπὶ Α:
dans Σ — μᾶλλον δὲ ... γῆν om. Σ — ἀποδώσις Ρ — 18 ταῦτα ...
ἅγιος] ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος ὁ μακάριος Ρ — γέροντος deesse vid. in ΚΣ
— 20 ὦ om. Ρ — 21 μετὰ σοῦ εἰς τὴν ὁδὸν ἣν πορεύει Ρ — ἣν] ἂν Α

Κἀκεῖνος· „Οὐκ ὀφείλεις, Φησίν, ζητεῖν τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον. Συμφέρει γάρ σοι τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι· ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς οὐ συμφέρει ἀδελφοῖς, ἵνα σου μιμηταὶ γένωνται. Διόπερ ἐπείχθητι, παρακαλῶ, εἰ 5 τοῦτο ἀνεπαχθές, καὶ τὴν στολὴν ἣν σοι Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐδωρῆσατο, πρὸς ἐντυλιγμὸν τοῦ σώματός μου ἐπικρέμεισαι.”

Τοῦτο δὲ ὁ μακάριος Παῦλος ἡξίου οὐ τὸ ἔνδυμα ἐπιποθῶν, ὅπερ ἤδει ἐν τῇ γῇ Φθαρησόμενον, ἀλλ' ἵνα μετὰ 10 ἀνέσεως ἐξέλθοι τοῦ βίου.

Θαυμάσας τοιγαροῦν ὁ Ἀντώνιος ὃ τι περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς αὐτοῦ ἤκουσεν, ὡς χριστὸν ἐν αὐτῷ ὄρων, καὶ ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ τὸν κύριον προσκυνῶν, ἐπὶ πολὺ ἀποκρίνεσθαι οὐδὲν ἐτόλμησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡσυχίας δακρύων, 15 Φιλήσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας, ἐπὶ τὸ μοναστήριον ἠπείχθη, ὅπερ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν διηρπάσθη.

13. — Καὶ δὴ παραγενομένου αὐτοῦ, οἱ δύο μαθηταί, οἱ ἡδὴ ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐξυπηρετούμενοι αὐτῷ ἀπαντήσαντες 20 ἔφασκον· „Ποῦ τοσοῦτον χρόνον διῆγες, πάτερ;” Ἀπεκρί-

1 κἀκεῖνος ἔφη T — cf. I Cor. X 24 — ὀφείλεις L: ὀφείλει U — φησίν om. T — τὰ σαυτοῦ ζητεῖν ἀδελφέ T — 2 οὐ συμφέρει RT — ἀποθέσθαι τῆς σαρκὸς L — 3 τοῖς... μιμηταί] συμφέρει σοι ἵνα οἱ λοιποὶ (σου add. T) ἀδελφοὶ μιμηταί σου RT — λοιποῖς σου U (cf. T): forsan recte — ἵνα... γένωνται: cf. I Cor. X 38 — 4 διότι R — εἰ] εἰς RT — 5 ἀνεπαχθές V: ἀνεπαχθῆς T — ὁ ἐπίσκοπος Ἀθ. σοι T — 6 ἀρχιεπίσκοπος UV — μοι T — 8 τοῦτο δὲ] οὐ τοῦτο γὰρ RUV: δι' οὗ τοῦτο δὲ T — ὁ μ. καὶ μέγας Π. T — ἡξίει L: om. RT: ἐξηγούμενος UV: correxi — οὐ om. RTUV — ἐπιποθῶν τὸ ἔνδυμα T — 9 ἔλεγεν ante ὅπερ add. RTUV — ἔδῃ L: ἔδῃ U: ἡδὴ R: ἔδει T — διαφθαρησόμενον RTUV — ἵνα καὶ μετὰ RUV — ἵνα μὴ μετ' αὐτοῦ ᾖν ἐξ. T — 10 ἀνέσεως] ἄν R — ἐξέλθῃ LRUV — 12 χριστῷ R — 13 σπλάγχνοις L — ἐπὶ πολὺ: ultra Hier.: l. ἐπὶ πλείον; — 14 ἀποκρίνασθαι T — ἐτόλμα T — μετήσυχίας L — 15 δακρύων post χεῖρας iter. T — 16 ἠπήχθη U: ἐπήχθη LR: ἀπήχθη V: ἐπείχθη σπουδῇ T — ὅπερ... διηρπάσθη om. T — τοῦτο L: τὰ εἰς V — σαρακινῶν LR — 18 αὐτοῦ post μαθηταί add. L — 19 ἐν om. T — ἐξυπηρετοῦντες R — 20 τὸν post ποῦ add L — αὐτὸς δὲ ante ἀπ. add. RT

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ μακάριος Παῦλος εἶπεν ὅτι· „Οὐ χρεῖα
ἐστὶν τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον.

Διὰ τοῦτο, ἀγαπητέ, παρακαλῶ σε, εἰ οὐκ ἔστιν σοι βαρύν,
ἄπελθε ταχὺ εἰς τὴν μονὴν σου καὶ ἄγαγέ μοι τὴν στολὴν
ἣν ἔδωκέν σοι ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, ἵνα μου περιβάλλῃς 5
τὸ σῶμα.”

Οὐκ εἶπεν δὲ τοῦτο ἐσθῆτα ἐπιζητῶν, ἀλλ’ ἵνα ἀπόντος
αὐτοῦ ἀποθῇται τὸ σῶμα.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ἀντώνιος περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς
αὐτοῦ, ἐθαύμασεν βλέπων ἐν αὐτῷ τὸν χριστὸν ἰησοῦν, καὶ 10
προσεκύνησεν αὐτῷ, μὴ τολμῶν ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, ἀλλὰ
κλαίων σφόδρα κατεφίλει τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ δραμεῖν εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ.

Φθάσαντος δὲ αὐτοῦ, οἱ δύο αὐτοῦ μαθηταί, οἱ πολὺν
χρόνον ὑπηρετήσαντες αὐτῷ, ὑπῆντησαν αὐτῷ λέγοντες· 15
„ὦ πάτερ, ποῦ ἦς τὰς τοσαύτας ἡμέρας;” Καὶ αὐτὸς

1 Ἀπ. ... 3 βαρύν] ἀπεκρίθη δ. μ. Π. λέγων· ἄφες τίως ταῦτα· καὶ ἡ
οὐκ ἐστὶ σὺ βαρὺ παρακαλῶ σε P — 3 l. βαρύ? — 4 ταχὺ post σου
transpon. P — 8 τὸ ἅγιον σῶμα A — 9 δ] ἀββᾶ PK — 10 ἐθαύμαζεν P
— ἐν ἑαυτῷ A — 11 alterum αὐτῷ] ὅπως P — 12 κατεφίλει ...
13 prius αὐτοῦ] et il baissait ses yeux et ses mains Σ — αὐτοῦ ante τὰς
transpon. P — τοῦ δραμεῖν] ἐκδραμὴν A — 14 post αὐτοῦ add. εἰς τὴν
μονὴν A — οἱ δύο ... 15 ὑπ. αὐτῷ] ὑπῆντησαν αὐτῷ οἱ δύο μαθηταὶ αὐ-
τοῦ P — 16 ὦ πάτερ om. P — εἰς AP: correxi

Κἀκεῖνος· „Οὐκ ὀφείλεις, Φησίν, ζητεῖν τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον. Συμφέρει γάρ σοι τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι· ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς οὐ συμφέρει ἀδελφοῖς, ἵνα σου μιμηταὶ γένωνται. Διόπερ ἐπείχθητι, παρακαλῶ, εἰ 5 τοῦτο ἀνεπαχθές, καὶ τὴν στολὴν ἣν σοι Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐδωρήσατο, πρὸς ἐντυλιγμὸν τοῦ σώματός μου ἐπικόμισαι.”

Τοῦτο δὲ ὁ μακάριος Παῦλος ἡξίου οὐ τὸ ἔνδυμα ἐπιποθῶν, ὅπερ ἤδει ἐν τῇ γῇ φθαρησόμενον, ἀλλ’ ἵνα μετὰ 10 ἀνέσεως ἐξέλθοι τοῦ βίου.

Θαυμάσας τοιγαροῦν ὁ Ἀντώνιος ὃ τι περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς αὐτοῦ ἤκουσεν, ὡς χριστὸν ἐν αὐτῷ ὄρῶν, καὶ ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ τὸν κύριον προσκυνῶν, ἐπὶ πολὺ ἀποκρίνεσθαι οὐδὲν ἐτόλμησεν, ἀλλὰ μεθ’ ἡσυχίας δακρύων, 15 Φιλήσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας, ἐπὶ τὸ μοναστήριον ἠπέιχθη, ὅπερ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν διηρπάσθη.

13. — Καὶ δὴ παραγενομένου αὐτοῦ, οἱ δύο μαθηταί, οἱ ἤδη ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐξυπηρετούμενοι αὐτῷ ἀπαντήσαντες 20 ἔφασκον· „Ποῦ τοσοῦτον χρόνον διῆγες, πατέρε;” Ἀπεκρί-

1 κἀκεῖνος ἔφη T — cf. I Cor. X 24 — ὀφείλεις L: ὀφείλεις U — φησίν om. T — τὰ σαυτοῦ ζητεῖν ἀδελφέ T — 2 οὐ συμφέρει RT — ἀποθέσθαι τῆς σαρκὸς L — 3 τοῖς... μιμηταί] συμφέρει σοι ἵνα οἱ λοιποὶ (σου add. T) ἀδελφοὶ μιμηταὶ σου RT — λοιποῖς σου U (cf. T): forsan recte — ἵνα... γένωνται: cf. I Cor. X 38 — 4 διότι R — εἰ] εἰς RT — 5 ἀνεπαχθὲς V: ἀνεπαχθὲς T — ὁ ἐπίσκοπος Ἀθ. σοι T — 6 ἀρχιεπίσκοπος UV — μοι T — 8 τοῦτο δὲ] οὐ τοῦτο γὰρ RUV: δι’ οὗ τοῦτο δὲ T — ὁ μ. καὶ μέγας Π. T — ἡξίῳ L: om. RT: ἐξηγούμενος UV: correxi — οὐ om. RTUV — ἐπιποθῶν τὸ ἔνδυμα T — 9 ἔλεγεν ante ὅπερ add. RTUV — ἦδη L: ἦδη U: ἦδη R: ἔδει T — διαφθαρησόμενον RTUV — ἵνα καὶ μετὰ RUV — ἵνα μὴ μετ’ αὐτοῦ ὦν ἐξ. T — 10 ἀνέσεως] ἄν R — ἐξέλθῃ LRUV — 12 χριστὸς R — 13 σπλάγχνοις L — ἐπὶ πολὺ: ultra Hier.: 1. ἐπὶ πλείον; — 14 ἀποκρίνασθαι T — ἐτόλμα T — μετήσυχίας L — 15 δακρύων post χεῖρας iter. T — 16 ἠπήχθη U: ἐπήχθη LR: ἀπήχθη V: ἐπείχθη σπουδῇ T — ὅπερ... διηρπάσθη om. T — τοῦτο L: τὰ sic V — σαρακινῶν LR — 18 αὐτοῦ post μαθηταὶ add. L — 19 ἐν om. T — ἐξυπηρετοῦντες R — 20 τὸν post ποῦ add L — αὐτὸς δὲ ante ἀπ. add. P

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ μακάριος Παῦλος εἶπεν ὅτι· „Οὐ χρεία
ἐστὶν τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον.

Διὰ τοῦτο, ἀγαπητέ, παρακαλῶ σε, εἰ οὐκ ἔστιν σοι βαρύν,
ἄπελθε ταχὺ εἰς τὴν μονὴν σου καὶ ἄγαγέ μοι τὴν στολὴν
ἣν ἔδωκέν σοι ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, ἵνα μου περιβάλλῃς 5
τὸ σῶμα.”

Οὐκ εἶπεν δὲ τοῦτο ἐσθῆτα ἐπιζητῶν, ἀλλ’ ἵνα ἀπόντος
αὐτοῦ ἀποθῆται τὸ σῶμα.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ἀντώνιος περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς
αὐτοῦ, ἐθαύμασεν βλέπων ἐν αὐτῷ τὸν χριστὸν ἰησοῦν, καὶ 10
προσεκύνησεν αὐτῷ, μὴ τολμῶν ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, ἀλλὰ
κλαίῳ σφόδρα κατεφίλει τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ δραμεῖν εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ.

Φθάσαντος δὲ αὐτοῦ, οἱ δύο αὐτοῦ μαθηταί, οἱ πολὺν
χρόνον ὑπηρετήσαντες αὐτῷ, ὑπήντησαν αὐτῷ λέγοντες· 15
„ὦ πάτερ, ποῦ ἦς τὰς τοσαύτας ἡμέρας;” Καὶ αὐτὸς

1 Ἀπ. ... 3 βαρύν] ἀπεκρίθη δ. μ. Π. λέγων· ἄφες τέως ταῦτα· καὶ ἡ
οὐκ ἐστὶ σὺ βαρὺ παρακαλῶ σε P — 3 l. βαρὺ? — 4 ταχὺ post σου
transpon. P — 8 τὸ ἕγιον σῶμα A — 9 δ] ἀββᾶ PK — 10 ἐθαύμαζεν P
— ἐν ἑαυτῷ A — 11 alterum αὐτῷ] ὅπως P — 12 κατεφίλει ...
13 prius αὐτοῦ] et il baisait ses yeux et ses mains Σ — αὐτοῦ ante τὰς
transpon. P — τοῦ δραμεῖν] ἐκδραμὴν A — 14 post αὐτοῦ add. εἰς τὴν
μονὴν A — οἱ δύο ... 15 ὑπ. αὐτῷ] ὑπήντησαν αὐτῷ οἱ δύο μαθηταί αὐ-
τοῦ P — 16 ὦ πάτερ om. P — εἰς AP: correxi

8. — Ὅθεν θαυμάζων ὁ Ἀντώνιος περὶ τῆς ὀπτασίας
ἧς εἶδεν καθ' ἑαυτὸν ἐνθυμούμενος, περαιτέρω προβαίνων
ἐν κοιλάδι τινὶ λιθῶδει μικροφυῇ ἀνθρωπίσκον ὁρᾷ ἐπὶ με-
τώπου κέρατα φέροντα· ὧ καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ σώματος
αἰγὸς πόδας ἀπετέλει.

Καὶ τούτῳ τῷ θεάματι προσσχών, τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως
καὶ τὸν θώρακα τῆς ἐλπίδος ὁ καλὸς ἀγωνιστὴς ἀναλαβών,
τίς εἶη ὁ βλεπόμενος ἐπηρώτα.

Ὁ δὲ· „Θνητὸς ἐγὼ εἰμι καὶ εἷς τῶν κατοικούντων τὴν
10 ἔρημον, ἔφασκεν, οὗς ἡ πολυποίκιλος τῶν ἐθνῶν δεισιδαιμονία
ἀπατηθεῖσα σατύρους τε ὀνομάζουσα θρῃσκεύει.

„Προσβείαν πρὸς σέ κομίζω ἐκ τῆς ἀγέλης μου. Δεόμεθα
ἵνα ὑπὲρ ἡμῶν τὸν κοινὸν δεσπότην καθικετεύσης· τὴν γὰρ
σωτηρίαν τοῦ κόσμου πάλαι ἐληλυθέναι ἐμάθομεν, καὶ εἷς
15 πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ Φθόγγος αὐτοῦ.”

Τοιαῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, ὁ γέρων τὴν ὁδοιπορίαν δια-
νύων δάκρυσι τὸ πρόσωπον περιρραϊνόμενος ἐχαίρετο ἐπὶ τῇ
τοῦ χριστοῦ δόξῃ καὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σατανᾶ.

Ἄμα θαυμάζων ὅτι περ ἐδύνατο τούτου τοὺς λόγους νοεῖν,

1 ὁ μέγας Ἀ. T — logo καὶ περὶ? — 2 ἦν T — ὕδεν L: καθεῖδεν U: καθίδεν RV: κατέιδεν καὶ T — τί ἂν εἶη add. ante περαιτέρω RT — περετέρω τε UV — 3 ὁρᾷ ante ἐν transpon. RT — ἐπὶ τοῦ μετώπου RT — 6 προσέχων RTUV — cf. Ephes. VI 16 — ἀναλαβὼν ante τὸν θυρεὸν transpon. RT — 8 εἶ UV — ἡρώτα RT — 9 ὁ δὲ om. L — ἔφασκεν ante θνητὸς transpon. T — εἰμι ἐγὼ T: ἐγὼ φησιν εἰμι RUV — τούτῳ ante τὴν add. U — 10 οὗς] ὡς RTUV — 11 ἠπάτησεν LRU: ἠπάτησε V: ἠπάτηται T: em. ex AP et Hier.: delusa — σάτυρον T: σατύρους L — τε om. V — θρῃσκεύει LRUV — 12 καὶ ante προσβείαν add. RT — μου δεόμενος· ἵνα RTUV — 13 ὑπὲρ] αὐτὸν T — καθικετεύσητε LU: καθικετεύσετε V — 14 τῇ κόσμῳ πάλιν L — 15 cf. Ps. XIX 5 et Rom. X 18 — 16 ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα T — ὁ μακάριος γέρων Ἀντώνιος T — 17 δάκρυς τε T — τὸ πρόσωπον post περιρ. transpon. R — περιρραϊνόμενος RUV: περιρρόμενος L: περιρρεόμενος T; correcti — ἔχαιρεν R: ἔχαιρεν καὶ ἡγαλλιᾶτο T — 18 χριστοῦ] θεοῦ U — μὲν δόξῃ ἀπωλείᾳ δὲ T — 19 ἄμα] ἀλλὰ L: καὶ RT — μεγάλως ante ὅτι περ add. T — ἡδύνατο RT — τούτου] τούτου V: τούτου καὶ U: ταῦτα καὶ L: τούτων R: om. T qui τοὺς λόγους αὐτῶν habet: correcti

Καὶ ἐθαύμαζεν ὁ Ἀντώνιος τὸν τύπον καὶ τὸ σχῆμα ὃ ἐφανερώθη αὐτῷ ἐν τῷ θηρίῳ. Προβεβηκῶς δὲ ὀλίγον, εἶδέν τινα κατὰ τὴν ἡλικίαν ἑαυτοῦ μικροφανῆ ἄνθρωπον ἐστῶτα ἐπὶ τινος λίθου, κέρατα ἔχοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ μετώπου.

Ἐωρακῶς δὲ αὐτὸν ὁ μακάριος Ἀντώνιος, ἐνδυσάμενος τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως καὶ τὴν πανοπλίαν τῆς δικαιοσύνης, ἐπηρώτα αὐτόν· „Τίς εἶ σὺ ὃν ὁρῶ;”

Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος λέγων· „Ἐγὼ νεκρὸς εἰμι καὶ εἷς τῶν κατοικούντων ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗς καλοῦσι τὰ ἔθνη σατύρους, 10 ἀπατηθέντες ὑπ’ αὐτῶν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.”

Ἐκείνου δὲ ταῦτα λαλοῦντος, ὁ μακάριος γέρων ἐπορεύθη τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, τῶν δακρύων αὐτοῦ πιπτόντων ἐπὶ τὴν γῆν, χαίρομενος δὲ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ χριστοῦ καὶ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σατανᾶ.

Καὶ ἐθαύμαζεν ὅτι ἡδυνήθη νοῆσαι τοὺς λόγους τῶν θη-

1 ἐθαύμασεν P — Ἀντώνιος] γέρων P — δ] ὁ cod.: correxi — 2 πρ. ... 3] προσβεβηκῶς δὲ ὁ ἅγιος ἴδεν τινα κατὰ τὴν ὁδὸν μικροφανῆ ἄνθρωπον τῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ ἐστῶτα A — 3 μικροφανῆ post ἐστῶτα P — 6 ταῦτα δὲ ἑωρακῶς P — 8 ἐπερώτα A: *l'interrogeait* Σ: ἠρώτησεν P — λέγων τίς ἡ σοὶ P — 9 καὶ ἀπεκρίθη P — 13 καὶ ante τῶν add. A — 14 χαίρων P — δὲ om. A — 16 ἐθαύμασεν P — ὅτι] ὅτι πᾶς legisse vid. Σ — *les paroles de la bête* Σ: *le langage de cet animal* K: cf. Hier. eius ... sermonem

τὴν τε βακτηρίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κρούων ἔλεγεν· „Οὐαί σοι, Ἀλεξάνδρεια, ἣτις ἀντὶ τοῦ θεοῦ τέρατα προσκυνεῖς· οὐαί σοι, πόλις πόρνη, ἐν ᾗ ὄλου τοῦ κόσμου οἱ δαίμονες συνήχθησαν. Ποίαν ἀπολογίαν ἔχετε, τῶν θηρίων χριστὸν
 5 ὁμολογούντων;”

Καὶ οὕτω τῶν ῥημάτων αὐτοῦ ὑπ’ αὐτοῦ πληρουμένων, ὥς ὑπόπτερον τὸ ζῶον γενόμενον ἀπέφυγεν. Καὶ τοῦτο ἵνα μήτινι ἄπιστον φαίνεται, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου ἀπάσης τῆς οἰκουμένης μαρτυρούσης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοιού-
 10 ττρόπον ζῶον κατήχθη, μέγα θέαμα τῷ δήμῳ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθανόντος αὐτοῦ τὸ σκῆνωμα πρὸς τὸ μὴ διαλυθῆναι αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἀέρος συμυρισθὲν εἰς Ἀντιόχειαν πρὸς τὸν βασιλέα ἱστορίας χάριν ἐκομίσθη.

9. — Ἀλλ’ ἵνα τὸ προκείμενον δηλώσω, Ἀντώνιος ἦν
 15 ἐνῆρξατο ὁδὸν διαπερῶν, τῶν θηρίων τοσούτων τὰ ἴχνη καθορῶν ἐν τοσούτῳ πλάτει τῆς πανερήμου, τί θεοὶ διαπράξασθαι ἤδη παρφοκηκίας ἡμέρας ἐτέρας ἐνθυμούμενος, τοῦτο πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ὑπὸ χριστοῦ ἐγκαταλειφθῆναι. Δευτέρᾳ νυκτὶ τῇ προσευχῇ προσκαρτερῶν,
 20 πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, λύκαιναν ὄρᾳ πρὸς αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ ὄρους, μετὰ πολλοῦ τοῦ ἄσθματος ἀνερχομένην.

1 τε] δὲ T — 2 τοῦ om. RTUV — ἀντὶ θεοῦ ζῶντος τέρατα καὶ κίβδηλα προσκυνοῦσιν T — 4 χριστῷ R — 6 καὶ om. L — ὑπ’ αὐτοῦ om. RT — 7 ὥς om. T — τὸ om. UV — ἀπέφυγεν ἐξ αὐτοῦ T — 8 μήτινας R — φαίνεται L: φανῇ RT — κωνσταντίνου RTUV — 9 ἐν ἀλεξανδρίᾳ U — 10 κατινέχθη V — 11 πρὸς ... 12 συμυρισθῆν] αὐτοῦ συμυρισθὲν πρὸς τὸ μὴ διαλυθῆναι ὑπὸ τοῦ ἀέρος T — 12 αὐτοῦ U — ἐν ἀντιοχείᾳ L: ἐν ἀντιοχείᾳ V: ἐν ἀντιοχίᾳ U — 15 ἥρξατο RT — διαπερῶν] περαιούσιν T: περσοῦν RUV — τῶν ... 16 πανερήμου] ὅσον προβαίνων διήνυσεν τῶν θηρίων τὰ ἴχνη τοσούτον ἐν τῷ πλάτει τῆς ἐρήμου θεωρῶν T — legendum τοσούτον = *tantum*? — 16 τῆς ἐρήμου LT — ἐλογίζετο ante τί add. T — 17 ἤδη] οὐκ ἔδει L: ἤδη δὲ RT — ἐτέρας ἡμέρας RTUV — 18 αὐτόν ἐστιν L: αὐτὸν post ἐγκαταλειφθῆναι T — 19 δευτέρᾳ νυκτὶ] τῇ (δὲ add. T) ἐξῆς ἡμέρᾳ RT — προσκαρτερῶν ante τῇ transpon. T — τῇ εὐχῇ RT — 20 πρὸς αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ om. RT — λύκαιναν ὄρᾳ] ὄρᾳ (θηρίον add. T) ὕαιναν (λεγόμενον add. T) RT — πρὸ U — 21 alterum τοῦ om. T

ρίων ἐκείνων· καὶ κρούσας τῇ ῥάβδῳ ἐπὶ τὴν γῆν εἶπεν·
 „Οὐαὶ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, οὐαὶ τῇ πόλει τῶν ἀσεβῶν, ἐν ᾗ
 συνήχθησαν πάντες οἱ δαίμονες ὅλου τοῦ κόσμου.”

Ὁ οὖν μακάριος Ἀντώνιος ἐπορεύετο θέλων τελειῶσαι τὴν
 ὁδὸν αὐτοῦ, ἐν αὐτῇ ζητῶν τὸν θούλον τοῦ θεοῦ. Καὶ διελο- 5
 γίζετο τί ποιήσῃ καὶ ποῦ πορευθῇ. Ἰδὼν οὖν ἴχνη πολλῶν
 θηρίων κατὰ τὸ πλάτος τῆς ἐρήμου, παρελθούσης τῆς ἡμέ-
 ρας καθ' ἑαυτὸν ἐλογίζετο, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων ὅτι ἀδύνατόν
 ἐστὶν αὐτὸν ἐγκαταλελειφθῆναι ὑπὸ τοῦ χριστοῦ. Καὶ ἐπορεύετο
 ἐν τῇ νυκτὶ προσκαρτερῶν τῇ προσευχῇ. Ἡμέρας δὲ γενα- 10
 μένης εἶδεν ὕαιναν μεγάλην τρέχουσαν καὶ πνιγομένην
 σφοδρῶς, ἀνερχομένην ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους.

1 κρούσας δὲ τῇ P — 2 alterum οὐαὶ om. P — 3 πάντες om. P
 — τοῦ κόσμου ὅλου A — 4 ὁ οὖν ... 5 ζητῶν] πορευομένου δὲ αὐ-
 τοῦ καὶ ζητοῦντος P — 5 διαλογιζομένου P — 6 τί ἂν ποιήσῃ A —
 καὶ] ἢ P: om. K, quod praestare vid. — ἰδὼν οὖν] εἶδεν γὰρ P — πολ-
 λῶν θηρίων] de la bête Σ — 7 καὶ παρελθούσης P — 8 καθ' ἑ. ...
 ἔχων] ἐλογίζετο καθ' ἑαυτὸν P — 9 καταλελειφθῆναι A — τοῦ θεοῦ P:
 Dieu K: Notre Seigneur Σ — ἐπορεύετο] περιεπάτη P — 10 τῇ προσευχῇ
 καὶ τῇ πρὸς κύριον δεήσῃ τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρα εἶδεν P — 11 οἶοναν P:
 οἶοναν A — νιχομένην P: νιχωμένη A: et soufflait K: oppressus, arctus,
 afflictus Σ; πνιγομένην dubitanter scripsi — 12 ἀνερχομένη A

Ἦν περ ἀκολουθήσας καὶ πλησίον τοῦ σπηλαίου γενόμενος, τοῦ θηρίου εἰσιόντος, προσελθὼν ἤρξατο ἐνορᾶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· „ἡ τελειότης τῆς ἀγάπης τὸν φόβον ἀπωθεῖται.” Καὶ μόλις ἐνδοτάτω Φῶς θεασάμενος, ὡς ἀκο-
 5 ρέστως προσήει, προσκρούσας λίθῳ τινί, ἐκ τούτου φόβον ἀπετέλεσεν· οὗ κτυπηθέντος, ὁ μακάριος Παῦλος τὴν εἰσο-
 δον ἀνεωγμένην οὔσαν ἀπέκλεισεν.

Τότε δὴ Ἀντώνιος πρὸς τῆς θύρας πεσὼν, ἄχρις ἑκτῆς ἢ
 πλείονος ὥρας τὴν εἰσοδον ἤξιον, „τίς εἰμι, λέγων, πόθεν
 10 καὶ διὰ τί ἐλήλυθα <οἶδας>. Οἶδα ἐμαυτὸν ἀνάξιον τῆς
 θέας σου. Ὅμως ἐὰν μὴ ἴδω, οὐ συγχωρῶ. Ὅς τὰ θηρία
 ὑποδέχεται, ἄνθρωπον διὰ τί ἀπωθῇ; Ἐζήτησα καὶ εὖρον·
 κρούω ἵνα μοι ἀνοιγῇ. Οὐ περ ἐὰν μὴ ἐπιτύχω, ἐνταῦθα
 ἀποθανοῦμαι πρὸ τῶν θυρῶν σου, ἵνα καὶ τὸ σκῆνωμά μου
 15 θεασάμενος θάψῃς.”

Τοιαῦτα διαβεβαιουμένου, μόλις ἀποκρίσεως τυγχάνει,
 τοῦ μακαρίου λέγοντος· „Οὐδεὶς οὕτως ζητεῖ ἀπειλῶν·
 οὐδεὶς μετὰ δακρύων κατηγορεῖ.” Οὕτως χαριεντιζόμενος

1 Ἦπερ R — 2 ἔνδον post εἰσιόντος add. T — ἤρξατο προσελθὼν RTV (προσελθὼν om. U) — καὶ κατὰ RTUV — 3 cf. I Johan. IV 18 — ὅτι ante ἡ add. T — 4 ἀκόρεστος UV — 5 φόβον] τὸν φόβον V — 6 κτυπέντος T — 7 ἀνεωγμένην οὔσαν om. V — 8 δὴ om. RTUV — 8 Ἀντώνιος R et (δ add. alia man.) L: ὁ μακάριος Ἀντώνιος T — πρὸς V — 9] ἢ καὶ RT: om. L — 9 ἤξιον U: ἤξιοι R: ἤξιοι V — ἀνοίγεσθαι ante τίς add. L — τίς εἰμί] δ δὲ τίς εἴη T — καὶ πόθεν LT — 10 ἐλήλυθας ἔφη ὁ Ἀντώνιος, ἄγχι τοῦ θεοῦ ἐγὼ μὲν ἐμαυτὸν οἶδα ἄν. T — οἶδας supplevi ex A — 11 ἴδω σε T — τὴν εἰσοδον ταύτην post συγχωρῶ add. T — 12 τὰ θηρία ὑποδεχόμενος διὰ τί ἄνθρωπον ἀπ. L — 12 διὰ τί] τὰ ἄγρια θηρία ὑποδέχεται, καὶ ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ πλασθέντα διὰ τί T — ἀπωθεῖσθαι L: ἀποθεῖσθαι UV: ἀποθεῖσε R — 12 cf. Matth. VII 7 — 13 ἔπερ T — τύχω ἀποθανοῦμαι ἐνταῦθα T — 14 τὸ σῶμά μου RT — 15 θάψης αὐτὸν T — 16 ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαβεβαιουμένου τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου T — 17 τοῦ ... λέγοντος] ἔνδον τοῦ μακαρίου παύλου T — οὕτως U — 18 καὶ οὐδεὶς T — μετὰ om. U — οὕτως οὖν R: ταῦτα τοῖνον εἰπὼν δ γέγων T

Καὶ ἠκολούθησεν αὐτήν. Ἐγγὺς δὲ γενόμενος τοῦ σπηλαίου, εἶδεν τὸ θηρίον εἰσεληλυθὸς ἐκεῖ· καὶ ἐμβλέψας ἔσω, εἶδεν τὴν τελείαν ἀγάπην, τουτέστιν τὸν μακάριον γέροντα Παῦλον. Καὶ ἀποβαλὼν τὸν φόβον ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀτενίσας εἶδεν Φῶς ἐν τῷ σπηλαίῳ. Καὶ προσελθὼν τῇ θύρᾳ μετὰ 5 χαρᾶς, λαβὼν μικρὸν λίθον, ἐκρουσεν εἰς τὴν θύραν. Ἀκούσας δὲ ὁ μακάριος γέρον τὸν ἤχον, ἐπικυλίσας λίθον ἐπὶ τῆς θύρας, ἀπέφραξεν τὴν εἴσοδον.

Τότε δ' Ἀντώνιος ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἔξω τῆς θύρας, ἀξιῶν ὅπως αὐτὸν εἰσαγάγοι, λέγων ὅτι· „Μόνος εἰμί, καὶ 10 πόνθεν ἦλθον καὶ διὰ ποίαν χρεῖαν οἶδας. Οἶδα καὶ γὰρ ὅτι οὐκ εἰμί ἄξιος ἰδεῖν σε. Ὁ ὑποδεχόμενος τὰ θηρία διατὶ τὸν ἄνθρωπον ἀποτρέπει; Ἐζήτησα καὶ εὗρον· ἔκρουσα θαρρῶν ὅτι ἀνοίξεις μοι. Ἐὰν τοῦτο ἀποτύχω, πρὸ θυρῶν σου ἀποθανοῦμαι, ἵνα κἂν τὸ σῶμά μου ἰδὼν θάψῃς αὐτό.” 15

Ἐμμείναντος δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, μόλις ὁ μακάριος Παῦλος ἀπεκρίθη αὐτῷ λέγων· „Οὐδεὶς ἔρχεται ὀργιζόμενος, καὶ οὐδεὶς κλαίει κατηγορῶν.” Ὁμιλήσας δὲ

1 αὐτῇ· ἐγγίσας δὲ σπηλαίῳ A — 2 εἰσεληλυθὸς P — ἐμβλέψας A — 3 τὴν ... ἀγάπην] τὸν ἐπιζητούμενον παρ' αὐτοῦ P — τὸν μακάριον καὶ οὐράνιον καὶ ἡσαγγελον γέροντα παῦλον· καὶ λοιπὸν P — 5 μετὰ χαρᾶς deest in KE — 6 μικρὸν om. P et K — εἰς τὴν θύραν] αὐτὴν P quod cum Σ consentire vid. — 7 γέρον] παῦλος P — *le bruié du coup* Σ: *le bruié du coup de pierre* K — ἐπὶ] κατὰ P — 8 ἔφραξεν P — τὴν εἴσοδον] αὐτὴν P — 9 τότε οὖν ὁ μακάριος ἀββᾶ Ἀντώνιος P — τῆς θύρας] τοῦ σπηλαίου P: cf. Σ: *devant la porte de la grotte* — 10 εἰσαγάγει AP — 11 ἦλθεν καὶ δι' ἣν εἴτιαν· οἶδα γὰρ φησιν ὅτι etc. P; cf. Σ: *et de nouveau il disait: je sais que* etc.: οἶδας deest in KE, ut in P — 12 post σε P add.: ἀλλὰ παρακαλῶ σε ἕγχε τοῦ θεοῦ ὅπως ἀξιοθῶ τῶν σῶν εὐχῶν καὶ τῶν παρὰ θεοῦ σοι δεδορημένων καλῶν ἀπολαῦσαι — 13 ἀποτρέπει ante τὸν ἄνθρωπον A — 14 ἀνοίγης P — πρὸ θυρῶν σου] ἰσὶ (= ἐνταῦθα) Σ — 15 θάψεις αὐτῷ AP — 16 ἐπιμείναντος P — 17 ποτε post Παῦλος add. P — αὐτῷ om. P

τὴν εἴσοδον αὐτῷ ἀνέφξεν. Καὶ δὴ περιπτυσσάμενοι ἀλλήλους, ἕκαστος τὸν πλησίον τῷ ἰδίῳ ὀνόματι ἡσπάζετο.

10. — Καὶ μετὰ τὸ ἄγιον Φίλημα καθεσθεις ὁ Παῦλος μετὰ τοῦ Ἀντωνίου ἔφη· “Τίνα τοσοῦτῳ καμάτων ἐζήτησας; ἤδη σεσηπότα γέροντα· ὁρᾷς ἄνθρωπον χοῦν μετ’ ὀλίγον γεννησόμενον. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη πάντα ὑπομένει, εἰπέ μοι παρακαλῶ, ὅπως ἔχει τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· καὶ εἰ ἐν ταῖς ἀρχαίαις πόλεσι καινότεραι οἰκοδομαὶ ἀνίστανται· ὅπως ὁ κόσμος βασιλεύεται, καὶ εἰ ἔτι οἱ ἄρχοντες τούτου ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης αἰχμαλωτίζονται.”

Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ὁρῶσιν ὄρνεον κόρακα ἐν κλάδῳ φυτοῦ καθεζόμενον. Ὅπερ ἐκεῖθεν ἡρεμαίως διαπτάν, δλόκληρον ἄρτον θαυμαζόντων αὐτῶν πρὸ προσώπου αὐτῶν ἀπέθετο.

Οὗ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν λέγει ὁ Παῦλος· „Ὁ κύριος 15 ἡμῖν τὸ ἄριστον ἀπέστειλεν, ἀληθῶς ἐλεήμων καὶ Φιλάνθρωπος. Ἐξήκοντα λοιπὸν ἔτη εἰσὶν ἐν οἷς ἡμίσεως ἄρτου κλάσματος μετεῖχον. Ἀλλ’ ἐν τῇ παρουσίᾳ σου, τοῖς ἰδίοις στρατιώταις χριστὸς ἐδιπλασίασεν τὸ σιτηρέσιον.”

1 ἡνέφξεν R — καὶ δὴ βαλόντες μετάνοιαν καὶ περιπτ. T — περιπτυσσόμενοι R — ἀλλήλοις L — 3 καὶ μετὰ τὴν προσκύνησιν καὶ τὸ ἄ. T — δ] ὁ μακάριος T — 4 τοῦ om. RTUV — τίνα] conicias ἦν ex Hier.: en quet — πάτερ ante τοσοῦτῳ add. T — ἐπεζήτησας RUV — 5 ἤδη] ἰδεῖν· πεπαλαιωμένον καὶ T — ὃν post γέροντα add. RTUV; conicias ἦν (en Hier.) — ἄνθρωπον om. UV — ὁρᾷς ... γεννησόμενον] καὶ μετ’ ὀλίγον θεάση χοῦν γεννησόμενον RT — 6 cf. I Cor. XIII 7 — ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ T — 7 τὸ] τὰ V — γένος post ἀρχαίαις transpon. V — εἰ om. L — 8 καθίστανται T — 9 ἔτι] ἔ sic U — τοῦ αἰῶνος τούτου RT — 11 ἐν τούτοις οὖν τοῖς λόγοις οὕτως ὁρῶσιν T — λεγόμενον post κόρακα add. T — 12 καὶ ἄρτον ἐπὶ στόματος φέροντα ante ὕπερ add. T — ἡρέμα T — 13 ἀπέθετο ante πρὸ transpon. T — 14 ὁ μέγας Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ· ἀδελφε· Ἀντώνις ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς τὸ ἄριστον ἀπέστειλεν ἡμῖν T — 15 ἡμῶν RUV — 16 ἐξήκοντα] ἐστὶν· ἐξ. γὰρ T — 17 ἐν] ἐπὶ RTUV — 18 ὁ χριστὸς T

αὐτῷ χαριεστέροις λόγοις, ἤνοιξε αὐτῷ τὴν θύραν. Καὶ περιπτυσσάμενοι ἡσπάσαντο ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Καὶ ἀπήγγειλεν ἕκαστος τὸ ὄνομα τοῦ πλησίον.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μακάριος γέρων Παῦλος ἐκάθισεν μετὰ Ἀντωνίου καὶ εἶπεν· „Ἰνα τί ἐν τῇ τοσαύτῃ ὁδῷ σεαυτῷ 5 κάματον τοσοῦτον παρέσχες, ζητῶν γέροντα ἰδεῖν λελυμένον, ὃν καὶ μετ' ὀλίγον ὄψει γενόμενον χοῦν. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη πάντα ὑπομένει, παρακαλῶ σε, εἰπέ μοι πῶς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἄρτι, καὶ εἰ οἰκοδομοῦσιν πάλιν οἰκοδομᾶς ἐν ταῖς ἀρχαίαις πόλεσιν· εἴ ἐστιν βασιλεὺς ἐν 10 τῷ κόσμῳ· εἴ αἰχμαλωτίζονται πάλιν οἱ ἄρχοντες διὰ τῆς ἀπάτης τῶν δαιμόνων.”

Ἔτι δὲ λαλοῦντος αὐτοῦ τῷ Ἀντωνίῳ, ἀτενίσαντες εἶδον κόρακα καθήμενον ἐπὶ κλάδον ξύλου. Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατήλθεν τὸ πετεινὸν μεθ' ἡσυχίας, ὁλόκληρον ἄρτον ἔχον 15 ἐπὶ τοῦ στόματος, καὶ ἐλθὼν ἀπέθετο ἐν τῷ μέσῳ βλεπόντων τῶν δύο.

Καὶ ἐθαύμασαν τοῦ πετεινοῦ ἀναχωρήσαντος. Εἶπεν δὲ ὁ μακάριος Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ ὅτι· „Ἐπ' ἀληθείας ὁ κύριος ἡμῶν ὁ ἐλεήμων καὶ Φιλάνθρωπος ἀπέστειλεν ἡμῖν τὸ ἄριστον. 20 Ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν τοῦτο ἐξηκοστὸν ἔτος παρὰ τοῦ ὀρνέου τούτου δέχομαι ἡμῖσι ἄρτου. Ἐν δὲ τῷ ἐλθεῖν σε πρὸς

1 prius αὐτῷ... θύραν] αὐτὸν τοῖς χαριεντοῖς ῥήμασι ἤνοιξεν αὐτὸν P — 2 περιπτυσσάμενοι om. P — ἀλλήλοις P — 3 τοῦ] τῷ P; quod consentire vid. cum K, et Σ: *et ils indiquèrent chacun son nom à son compagnon* — αὐτοῦ post πλησίον add. A — 4 μετὰ δὲ τὸ καθῆσθαι αὐτοὺς λέγει ὁ μακάριος Παῦλος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ P — 5 τῇ om. P — 6 τοσοῦτον om. A — 7 γενόμενον om. A et, ut vid., K: *γινόμενον* legisse vid. Σ — ἀλλ' P — 8 εἰπεῖν μοι P — 9 ἄρτι: *maintenant* KΣ: om. A — καὶ om. A et K(P) — εἶ] ἡ A — πάλιν om. P et Σ — 10 ἀρχαίαις om. P — εἶ] ἡ A — 11 οἱ ἄρχοντες πάλιν P — πάλιν deest in Σ — 13 λαλοῦντος ... 15 ἡσυχίας] αὐτοῦ λαλοῦντος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ ἦλθεν κόραξ P — 15 ἔχον] βαστάζων P — 16 ἐλθὼν ... μέσῳ] ἔθηκεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον P — 18 πετεινοῦ P (πετινοῦ scriptum) et, ut vid., KΣ: κόρακος A — εἶπεν δὲ ἀββᾶ παῦλος τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ ὅτι P — 19 ἐπ' ἀλ. ... 21 τοῦτο om. P — 21 ἔχω σήμερον δεχόμενος post ἔτος add. P — ὀρνέου P et, ut vid., KΣ: κόρακος A — 22 δέχομαι om. P

11. — Τοιγαροῦν τῷ κυρίῳ εὐχαριστήσαντες, πλησίον
 τῆς πηγῆς ἀμφοτέροι ἐκαθέσθισαν. Ἐνταῦθα τίς πρῶτος
 κλάσει τὸν ἄρτον ἐφιλονείκουν. Κατείληφεν δὲ σχεδὸν ἐκ
 τῆς φιλονεικίας αὐτῶν ἡ νύξ. Καὶ μόλις σκεψάμενοι, ἀμ-
 5 φότεροί τε τοῦ ἄρτου ἐπιλαβόμενοι, τοῦτον ἐν ὀνόματι κυ-
 ρίου ἔκλασαν. Καὶ τῷ κυρίῳ εὐχαριστήσαντες παννύχιον
 ἠγρύπνουσαν.

Ἡμέρας τε γενομένης, ὁ μακάριος Παῦλος οὕτω προσεῖπεν
 τῷ Ἀντανίῳ· „Πάλαι σε, ἀδελφέ, ἐν ταύτῃ τῇ περιχώρῳ
 10 κατοικεῖν ἤδειν· πάλαι τὸν σύνδουλόν μου ἐπηγγείλατό μοι
 ὁ χριστός. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς κοιμήσεώς μου ὁ καιρὸς πάρεστιν,
 καὶ ὅπερ πάντοτε ἐπεπόθουν, ἀναλῦσαι καὶ εἶναι σὺν
 χριστῷ, πληρωθέντος τοῦ χρόνου, ὑπολείπεται μοι ὁ τῆς
 δικαιοσύνης στέφανος, σὺ ἀπεστάλης παρὰ τοῦ κυρίου ἐπὶ
 15 τῆς γῆς τὸ σῶμά μου καλύψαι, μᾶλλον δὲ ἵνα τὴν γῆν
 τῇ γῇ ἀποδῶς.”

12. — Τούτων λεχθέντων, ὁ Ἀντώνιος δακρύων καὶ
 στενάζων μὴ ἐγκαταλειφθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἀλλὰ σύνοδον
 εἶναι τῆς ὁδοῦ ἰκέτευεν.

2 καὶ ante ἐνταῦθα add. T — πρώτως L: πρότως V — 3 καὶ
 κατ. RUV: καὶ λοιπὸν κατ. T — σχεδὸν om. T — 4 καὶ] τότε T —
 μόλιςσκεψάμενοι V — 5 τοῦ κυρίου T — 6 παννύχιον V — 8 τε] δὲ
 LT — ὁ μακάριος παῦλος] ὁ Παῦλος R: om. LUV — οὕτω προσεῖπεν]
 λέγει RT — 10 ἴδειν L: ἰδεῖν U: ἡδεῖν V: ἔδει R: ἔδει T; correxi —
 11 ὁ om. RTU — post χριστός add.: εἰδεῖν· ἔτι ὡν ἐν σαρκί· ὃ δὲ
 καὶ γεγένηται T — πάρεστην LU: πάρεστη V — 12 ἰδεῖν ante ἐπεπό-
 θουν add. RTUV — ἐπεθύμουν RT — 12 cf. Philipp. 1 23 — ἀνα-
 λῦσαι ἐκ τοῦδε τοῦ σαρκίου T — σὺν χριστῷ εἶναι RT — 13 cf. Π
 Timoth. IV 8 — 14 τοῦ om. TUV — ἐπὶ: corrigendum ἐπὶ τὸ τῇ γῇ
 vel τοῦ ὑπὸ τὴν γῆν? — 17 τούτων δὲ λ. R: τούτων καὶ ἐτέρων πλειόνων
 λεχθέντων ὑπὸ τοῦ μακαρίου παύλου T — δακρύσας L — 18 ὑπ' αὐτοῦ
 ἔλεγεν RT — 19 εἶναι om. V

με, ἀπέστειλεν ἡμῖν ὁ χριστὸς διπλὴν τροφήν, ὅτι αὐτοῦ στρατιῶται ἐσμεν.”

Καὶ εὐχαριστήσαντες τῷ θεῷ, ἐκάθισαν οἱ δύο ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐφιλονέικουν μετ’ ἀλλήλων τίς πρῶτος κλάσει τὸν ἄρτον. Καὶ ἡ νύξ λοιπὸν παρήρχετο φι- 5 λονεϊκούντων αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκτείναντες ἀμφοῖτεροι τὰς χεῖρας, ἔκλασαν τὸν ἄρτον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. Καὶ Φαγόντες διετέλεσαν ὅλην τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦντες.

Πρωῖας δὲ γενομένης, εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος τῷ Ἀντωνίῳ ὅτι· „ἤδειν, ὦ ἀδελφὲ Ἀντώνιε, ὅτι πρὸ τούτου τοῦ 10 καιροῦ ἐν τῇ περιχώρῳ ταύτῃ ὥκεις, καὶ ὁ χριστὸς ἐπηγγείλατό μοι σε σύνδουλον. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς κοιμήσεώς μου, καὶ ὁ ἐζήτουν κατέλαβέν με, τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν χριστῷ εἶναι (ὁ γὰρ χρόνος πεπλήρωται καὶ λοιπὸν ὡς πιστεύω ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος), καὶ 15 σὺ ἀπεστάλης ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ καλύψαι τὸ σῶμά μου ὑπὸ τὴν γῆν, μᾶλλον δὲ ἵνα ἀποδώς τῇ γῇ τὴν γῆν.”

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ μακαρίου γέροντος Παύλου, ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἔκλαυσεν σφόδρα· καὶ στενάξας ἐδέετο αὐτοῦ λέγων· „Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὦ ἀγαπητέ, ἀλλὰ λαβέ 20 με μετὰ σεαυτοῦ εἰς ἣν πορεύεις ὁδόν.”

1 με] ἡμᾶς A (πρὸς με deest in Σ) — ἰδοὺ ἀπ. P, quod cum Σ consentire vid. — ἡμῖν ... διπλὴν] ὁ θεὸς διπλὴν τὴν P — 2 στρατιῶ-ται] δοῦλοι P — 3 καὶ εὐχ.] εὐχ. δὲ A — τῷ θεῷ τῷ διδούντι τροφήν πάσι σαρκεῖ P — οἱ δύο om. P — 4 ἐπὶ τὸ αὐτὸ P: deesse vid. in KΣ — ἐπὶ τῆς γῆς om. P: *près de la source* K — καὶ ... πρῶτος] φιλονει-κούντες πρὸς ἀλλήλους τὸ τίς ἔρα P — ἐφιλονέικουν A — 5 καὶ ... 6 αὐτῶν deest in K — 5 καὶ ... 6 ταῦτα] ὡς δὲ λοιπὸν παρήρχετο ἡ ἡμέρα P — 7 τὰς χεῖρας ἀμφοῖτεροι P — ἐν] ἐπὶ P — 8 ὅλην om. A — 9 εἶπεν ἀββᾶ π. τῷ ἀββᾶ Ἀντ. P et K — μακάριος deest in Σ — 10 ἴδῃν A — ἤδειν ... 11 καιροῦ] εἰδοὺ ἔγνωσαν σε πρὸ τούτου τοῦ χρόνου οἰκοῦντα P — ὥκεις om. P — χριστὸς] θεὸς P: *Notre Seigneur* Σ — 13 τὸ] ὃ ἐστὶν τὸ A — 14 με ante prius καὶ add. A — μου post χρόνος add. A et, ut vid., KΣ — 16 τοῦ ante κυρίου om. P — 17 ὑπὸ] ἐπὶ A: *dans* Σ — μᾶλλον δὲ ... γῆν om. Σ — ἀποδώσις P — 18 ταῦτα ... ἅγιος] ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος ὁ μακάριος P — γέροντος deesse vid. in KΣ — 20 ὦ om. P — 21 μετὰ σοῦ εἰς τὴν ὁδὸν ἣν πορεύει P — ἦν] ἂν A

Κἀκεῖνος· „Οὐκ ὀφείλεις, Φησίν, ζητεῖν τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον. Συμφέρει γάρ σοι τὸ ἄχθος τῆς σαρκὸς ἀποθέσθαι· ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς οὐ συμφέρει ἀδελφοῖς, ἵνα σου μιμηταὶ γένωνται. Διόπερ ἐπείχθητι, παρακαλῶ, εἰ
5 τοῦτο ἀνεπαχθές, καὶ τὴν στολὴν ἣν σοι Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐδωρήσατο, πρὸς ἐντυλιγμὸν τοῦ σώματός μου ἐπικόμισαι.”

Τοῦτο δὲ ὁ μακάριος Παῦλος ἡξίου οὐ τὸ ἔνδυμα ἐπιπο-
θῶν, ὅπερ ἤδει ἐν τῇ γῇ φθαρησόμενον, ἀλλ' ἵνα μετὰ
10 ἀνέσεως ἐξέλθοι τοῦ βίου.

Θαυμάσας τοιγαροῦν ὁ Ἀντώνιος ὃ τι περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς αὐτοῦ ἤκουσεν, ὡς χριστὸν ἐν αὐτῷ ὄρων, καὶ ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ τὸν κύριον προσκυνῶν, ἐπὶ πολὺ ἀποκρίνεσθαι οὐδὲν ἐτόλμησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡσυχίας δακρύων,
15 Φιλήσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας, ἐπὶ τὸ μοναστήριον ἠπείχθη, ὅπερ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν διηρπάσθη.

13. — Καὶ δὴ παραγενομένου αὐτοῦ, οἱ δύο μαθηταί, οἱ ἤδη ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐξυπηρετούμενοι αὐτῷ ἀπαντήσαντες
20 ἔφασκον· „Ποῦ τοσοῦτον χρόνον διῆγες, πάτερ;” Ἀπεκρί-

1 κἀκεῖνος ὅφη T — cf. I Cor. X 24 — ὀφείλεις L: ὀφείλεις U — φησίν om. T — τὰ σαυτοῦ ζητεῖν ἀδελφέ T — 2 οὐ συμφέρει RT — ἀποθέσθαι τῆς σαρκὸς L — 3 τοῖς... μιμηταὶ] συμφέρει σοι ἵνα οἱ λοιποὶ (σου add. T) ἀδελφοὶ μιμηταὶ σου RT — λοιποῖς σου U (cf. T): forsan recte — ἵνα... γένωνται: cf. I Cor. X 38 — 4 διότι R — εἰ] εἰς RT — 5 ἀνεπαχθές V: ἀνεπα-
χθές T — 6 ἐπίσκοπος Ἀθ. σοι T — 6 ἀρχιεπίσκοπος UV — μοι T — 8 τοῦτο δὲ] οὐ τοῦτο γὰρ RUV: δι' οὗ τοῦτο δὲ T — 8 μ. καὶ μέγας Π. T — ἡξίῳ L: om. RT: ἐξηγούμενος UV: correxi — οὐ om. RTUV — ἐπι-
ποθῶν τὸ ἔνδυμα T — 9 ἔλεγεν ante ὅπερ add. RTUV — ἴδῃ L: ἴδῃ U: ἴδῃ R: ἴδει T — διαφθαρησόμενον RTUV — ἵνα καὶ μετὰ RUV — ἵνα μὴ μετ' αὐτοῦ ἦν ἐξ. T — 10 ἀνέσεως] ἦν R — ἐξέλθῃ LRUV — 12 χριστῷ R — 13 σπλάγχνοις L — ἐπὶ πολὺ: ultra Hier.: 1. ἐπὶ πλείων? — 14 ἀποκρίνασθαι T — ἐτόλμα T — μετήσυχίας L — 15 δακρύων post χεῖρας iter. T — 16 ἠπείχθη U: ἐπείχθη LR: ἀπείχθη V: ἐπείχθη σπουδῇ T — ὅπερ... διηρπάσθη om. T — τοῦτο L: τὰ sic V — σαρα-
κινῶν LR — 18 αὐτοῦ post μαθηταὶ add. L — 19 ἐν om. T — ἐξυπη-
ρετοῦντες R — 20 τὸν post τοῦ add L — αὐτὸς δὲ ante ἀπ. add. RT

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ μακάριος Παῦλος εἶπεν ὅτι· „Οὐ χρεία
ἔστιν τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον.

Διὰ τοῦτο, ἀγαπητέ, παρακαλῶ σε, εἰ οὐκ ἔστιν σοι βαρύν,
ἄπελθε ταχὺ εἰς τὴν μονὴν σου καὶ ἄγαγέ μοι τὴν στολὴν
ἣν ἔδωκέν σοι ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, ἵνα μου περιβάλλῃς 5
τὸ σῶμα.”

Οὐκ εἶπεν δὲ τοῦτο ἐσθῆτα ἐπιζητῶν, ἀλλ’ ἵνα ἀπόντος
αὐτοῦ ἀποθῇται τὸ σῶμα.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ἀντώνιος περὶ Ἀθανασίου καὶ τῆς στολῆς
αὐτοῦ, ἐθαύμασεν βλέπων ἐν αὐτῷ τὸν χριστὸν ἰησοῦν, καὶ 10
προσεκύνησεν αὐτῷ, μὴ τολμῶν ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, ἀλλὰ
κλαίων σφόδρα κατεφίλει τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ δραμεῖν εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ.

Φθάσαντος δὲ αὐτοῦ, οἱ δύο αὐτοῦ μαθηταί, οἱ πολὺν
χρόνον ὑπηρετήσαντες αὐτῷ, ὑπήντησαν αὐτῷ λέγοντες· 15
„ὦ πάτερ, ποῦ ἦς τὰς τοσαύτας ἡμέρας;” Καὶ αὐτὸς

1 Ἀπ. ... 3 βαρύν] ἀπεκρίθη δ. μ. Π. λέγων· ἄφες τίως ταῦτα· καὶ ἡ
οὐκ ἔστι σὺ βαρὺ παρακαλῶ σε P — 3 l. βαρύ? — 4 ταχὺ post σου
transpon. P — 8 τὸ ἔγιον σῶμα A — 9 δ] ἀββᾶ PK — 10 ἐθαύμαζεν P
— ἐν ἑαυτῷ A — 11 alterum αὐτῷ] ὅπως P — 12 κατεφίλει ...
13 prius αὐτοῦ] et il baissait ses yeux et ses mains Σ — αὐτοῦ ante τὰς
transpon. P — τοῦ δραμεῖν] ἐκδραμὴν A — 14 post αὐτοῦ add. εἰς τὴν
μονὴν A — οἱ δύο ... 15 ὑπ. αὐτῷ] ὑπήντησαν αὐτῷ οἱ δύο μαθηταί αὐ-
τοῦ P — 16 ὦ πάτερ om. P — εἰς AP: correxi

νατο· „Οὐαί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, τῷ ἐπίπλαστον μοναχοῦ
ὄνομα ἐπικομιζομένῳ. Εἶδον Ἠλίαν, εἶδον Ἰωάννην ἐν τῇ
ἐρήμῳ, καὶ ἀληθῶς ἐν τῷ παραδείσῳ Παῦλον εἶδον.”

Καὶ οὕτω τῷ στόματι μεμυκότε, τῇ χειρὶ τὸ στήθος
5 πλήττων, ἐκ τοῦ μοναστηρίου τὴν στολὴν προεκτόμιζεν.
Παρακαλούντων τε τῶν μαθητῶν ἐντελέστερον περὶ τοῦ
πράγματος ἀναδιδασχθῆναι, ἔφη· „Καιρὸς τοῦ λέγειν, καὶ
καιρὸς τοῦ σιωπᾶν.”

14. — Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, καὶ οὔτε τὸ βραχύτατον τροφῆς
10 μεταλαβὼν, ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἐξ ἧς καὶ παρεγένετο ἠπείγετο,
ἐκείνον διψῶν, ἐκείνον κατιδεῖν ἐπιθυμῶν, ἐκείνον ὀφθαλμοῖς
καὶ διανοίᾳ ἀσπαζόμενος· ὤφωρᾶτο γὰρ μὴ ἀπόντος αὐτοῦ
τὴν ὀφειλὴν ἀποδοῦν τῷ κυρίῳ τοῦ πνεύματος.

Ἐτέρας οὖν ἡμέρας ἐπιγενομένης περὶ τρίτην ὥραν εἶδεν
15 κατὰ τὴν ὁδὸν ἀγγέλων τάγματα, καὶ προφητῶν καὶ ἀπο-
στόλων χορούς· ἐν οἷς χιόνος λαμπρότητι Παῦλον στίλβοντα
καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς ἀνερχόμενον. Εὐθέως ἐπ’ ὄψιν πεσὼν,
ψάμμον τε περὶ τὴν κεφαλὴν πασάμενος, κλαίων καὶ στε-
νων ἔλεγεν· „Διατί με, Παῦλε, κατέλιπες; διατί ἀπέρχῃ
20 μὴ ὑπ’ ἐμοῦ τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν δεξάμενος;”

1 τῷ] τὸ LRU — τῷ ... 2 ἐπικ.] τέκνα, τῷ ἐπικομιζομένῳ ἐπίπλαστον
μοναχοῦ ὄνομα T — 2 ἐπικομιζομένου L — Ἠλίαν RT — 3 Παῦλον ante ἐν
transpon. TUV — εἶδον om. UV — 4 τῷ om. RTUV — τῇ χειρὶ post πλήττων
transpon. R — 5 προσεκτόμιζεν T — 6 τε] δὲ LT — 7 ἀναδιδασχθῆναι U
et in marg. R: om. V — ἔφη δ’ Ἀντώνιος L: ἔφη αὐτοῖς τέκνια T —
cf. Eccles. III 7 — ἐστίν ante τοῦ add. T — 9 καὶ ἐξελθὼν ἐν σπουδῇ
ἔξω· οὔτε T — 1. οὐδὲ? — τὸ] καὶ T: om. RUV — 10 ἐξ ἧς] ἔξουσιν L
— καὶ om. T — παρεγένετο om. L — ἠπήγει L: ἠπήγεν R —
11 καὶ post ἐκείνον add. UR — καθιδεῖν LV: καθήθηδεῖν U — ἐπιθυμῶν]
ἐπείγετο U — 14 περὶ τὴν πρ. T — 17 οὐρανοῖς V: οὐρανοῖς T —
post εὐθέως add. οὖν T: οὖν δ’ Ἀντώνιος L — 18 τε om. U — 19 ἐγ-
κατέλιπες T

ἀπεκρίθη αὐτοῖς λέγων· „Οἱμοι τῷ ἁμαρτωλῷ, ὅτι ἐπί-
πλαστον ἐπέθηκα ἐμαυτῷ ὄνομα τοῦ μονάζοντος. Εἶδον γὰρ
σήμερον Ἡλίαν καὶ Ἰωάννην ἐν τῇ ἐρήμῳ· εἶδον ἀληθῶς
Παῦλον ἐν τῷ παραδείσῳ.”

Καὶ ἐλάλει πρὸς αὐτοὺς κρούων τὸ στήθος ταῖς χερσὶν 5
αὐτοῦ. Καὶ λαβὼν τὴν στολὴν ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ. Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν τοῦ δηλῶσαι αὐτοῖς πάντα.
Καὶ λέγει αὐτοῖς· „Καιρὸς ἐστὶν τοῦ λαλεῖν, καὶ καιρὸς
τοῦ σιωπᾶν.”

Καὶ ἐπορεύθη τὴν ὁδὸν αὐτοῦ μὴ λαβὼν τροφὴν μεθ’ 10
ἑαυτοῦ παντελῶς. Καὶ ἐτάχυνεν τοῦ δραμεῖν ἐπὶ τὸν μα-
κάριον Παῦλον, ἐπιποθῶν ἰδεῖν αὐτὸν πάλιν· ἐφοβεῖτο γὰρ
μήπως ἀπόντος αὐτοῦ παραδῶ τὸ πνεῦμα τῷ κυρίῳ.

Ὁδοιπορήσας δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὡς ἐγένετο ἐπὶ
τῇ ἐξῆς, τρίτῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας, εἶδεν τάγματα ἀγγέ- 15
λων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν χορὸν τῶν προφητῶν καὶ τῶν
ἀποστόλων, καὶ τὸν ἀββᾶν Παῦλον ἀστράπτοντα ἐν μέσῳ
αὐτῶν ὥσπερ χιόνα, καὶ ἀνερχόμενον μετ’ αὐτῶν εἰς τὸν
οὐρανόν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ,
καὶ ἔλεγεν κλαίων καὶ στενάζων· „Διατί, θεοσεβέστατε 20
πάτερ, ἐγκατέλιπές με, καὶ διατί οὐ προσεδέξω τὸν
ἀσπασμόν μου μετὰ τοσοῦτον δρόμον ὃν ἐποίησα ὡς πετεινόν;”

1 αὐτοῦς P — 2 ἐμαυτὸν τὸ ὄνομα P — 3 σήμερον post ἐρήμῳ
transpon. A — 5 μετ’ αὐτῶν P — ἐν ταῖς A — 6 ἐξῆλθεν ἀπ’ αὐτῶν
παρεκάλουν δὲ αὐτὸν τοῦ ἀναγγεῖλαι αὐτοὺς πάντα P — 8 αὐτοῦς P —
8 ... 9 λαλεῖν et σιωπᾶν transpon. Σ — 9 σηγᾶν P — 10 καὶ ... 21 με
laudantur apud Eustr. p. 427 sq. (cf. introd.) — Ἀντώνιος post αὐτοῦ add.
Eustr. — 11 ταχύνας Eustr. — ἐπὶ] πρὸς P — 12 ἐπιποθῶν ... πάλιν
om. A — πάλιν deest in Σ — αὐτὸν πάλιν] πάλιν τοῦτον Eustr. —
13 μήπω A — 14 δὲ om. Eustr. — τῇ] τὴν Eustr. — 15 ἡμέρα post ἐξῆς
add. A — τῇ τρίτῃ Eustr. — 16 alterum τῶν om. Eustr. — 17 τὸν om. P —
τῷ μέσῳ A — 18 ὥσπερ χιόνα Eustr.: ὡς ἀστραπὴν P: om. A — 19 πε-
σὼν P — 19 ... 20 αὐτοῦ καὶ om. P — δ Ἀντώνιος post αὐτοῦ add. Eustr. —
κλαίων ante ἔλεγεν transpon. P: πενθῶν Eustr. — καὶ στενάζων om. P —
20-21 διὰ τί με ἐγκατέλειπας ὦ πάτερ Eustr. — ἐγκατέλειπές P: ἐγκατέλειπες A
— ἵνατί P — 22 μετὰ τοσοῦτον] καὶ τὸν P — ὡς πετεινόν] πρὸς σὲ P

15. — Διηγείτο γὰρ μετὰ ταῦτα ὁ μακάριος Ἀντώνιος τὸσαύτη ταχυτῆτι τὸ ὑπόλοιπον τῆς ὁδοῦ διηनुκέναι, ὥς μὴ συγκρίνεσθαι πτήσει ὀρνέων τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ὁδοιπορίαν.

5 Καὶ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὸ σπήλαιον, ὁρᾷ ἐπὶ γόνατα τὸν μακάριον, ἄνω τε ἔχοντα τὸν αὐχένα, καὶ τὰς χεῖρας ἀνιπταμένας. Καὶ πρῶτον καὶ αὐτὸς προσεδόκα αὐτὸν ἔτι ζῆν, δι' ὃ καὶ σὺν αὐτῷ ἠύχετο. Ἐξ οὗ δὲ οὐδὲ στεναγμὸν κατὰ τὸ εἰωθὸς τοῦ ἱκετεύοντος ἤκουεν, συνῆκεν ὅτι καὶ τὸ
10 σῶμα τῷ θεῷ τὴν προσκύνησιν προσῆγεν ὥς πάντα ζῆ.

16. — Ὅθεν ἐντυλίξας αὐτὸν καὶ προκομίσας τὸ σκήνωμα κατὰ τὸ εἰωθὸς μετὰ ὕμνων καὶ ψαλμῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, περίλυπος ὑπῆρχεν ὁ Ἀντώνιος ὅτι οὐκ ἦν ἐπικομισάμενος σκαλίδιον ἐν ᾧ
15 οἶόν τε ἦν τὴν γῆν δρύξαντα κατὰθέσθαι.

Ἀγωνιῶν οὖν καὶ πλέον διαλογιζόμενος Φάσκων τε πρὸς ἐαυτὸν εἰ βουληθεῖν αὐθις ἐπὶ τὸ μοναστήριον ἐπειχθῆναι, μὴ ἐπαρκεῖν τεσσάρων ἡμερῶν δρόμον πρὸς τὴν ὁδόν, ἔλεγεν·
„Ἀποθανοῦμαι κἀγὼ ὥς ἔστιν δίκαιον ἐγγυὲς τοῦ οἰκέτου
20 σου, χριστέ.”

Τοιαῦτα αὐτοῦ διαλογιζομένου, ἰδοὺ δύο λέοντες ἐκ τῆς

1 γὰρ delendum? — μεταῦτα L et, τα superser., V — 2 ὥς ante τὸσαύτη add. RTUV — ταχύτητι cod. — 3 συγκριθῆναι RT — πτήσιν ... τῇ ... γενομένη ὁδοιπορία RTUV — ὀρνέου U — 6 ἄνωθεν τε ἔχων L — τε om. RT — καὶ om. RTUV — 7 ἀνιπταμένας cod. — πρῶτος RUV — καὶ om. L — 8 οὔτε V: οὔτεσ sic U: om. T — 9 οὐκ ἤκουεν T — καὶ om. L — 11 αὐτὸν in αὐτὸ corr. L: αὐτῷ V — προσκομίσας UV — 12 κατὰ τὸ εἰωθὸς delendum? — 13 περίλυπος τε V — 14 ὑτιπερ RTUV — ἐν ᾧ om. RT — 15 ἦν ante οἶόν τε UV: om. RT — δρύξαντα τὴν γῆν L — 16 πλείων L — 17 εἰ βουληθεῖν] ἢ βουληθεῖν V: ἢβουλήθει U: ἢβουλήθη L — αὐθις] αὐτὸς RTUV — τὸ om. T — 19 ἀποθάνω RTUV — 21 καὶ ante τοιαῦτα add. L

Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ σπήλαιον, εἶδεν τὸν μακάριον ἀββᾶν Παῦλον ἐπὶ τὰ γόνατα· καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ διανεστηκυῖα εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἠπλωμέναι. Καὶ πρῶτον μὲν ἐλογίζετο· ἴσως ζῇ καὶ εὐχεται. Καὶ συστὰς καὶ αὐτὸς συνήχετο αὐτῷ. Προκοψάσης δὲ τῆς ὥρας, καὶ μὴ ἀκούσας φωνῆς μηδὲ στεναγμοῦ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν προσευχομένων, τότε ἔγνω ὅτι τὸ σῶμα μόνον ἐστὶν τὸ προσευχόμενον. Καὶ προσκυνήσας τῷ θεῷ παρ' ᾧ ζῶντά ἐστιν τὰ πάντα,

περιελίξας αὐτῷ τὴν στολὴν, ἔγαγεν ἐν τῷ μέσῳ βαστά- 10
ζων καὶ ψάλλων κατὰ τὴν τῶν χριστιανῶν παράδοσιν.
Ἐλυπεῖτο δὲ ὁ μακάριος Ἀντώνιος ὅτι οὐκ ἐμνήσθη ἐνέγκαι δίκελλαν ἢ πέλεκυν, ἵνα ὀρύξας θάψω τὸ σῶμα.

Καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων· „Τί ποιήσω; εἰ ἀνὰ πᾶσι εἰς τὴν μονὴν μου ἐνεγκεῖν, μόλις ἡμερῶν τεσσάρων ἀπαντῶ.” 15
Καὶ εἶπεν ἐν ἑαυτῷ· „Αποθανοῦμαι νῦν κἀγώ, κύριε ἰησοῦ χριστέ, μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ σου ὑπηρέτου.”

Καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, ἰδοὺ δύο λέοντες ἦλθον ἐπὶ

1 εἰσελθὼν δὲ P — μακάριον om. P et, ut vid., ΚΣ — ἀββᾶ P — 8 αἱ] ἡ A — 7 τότε ... προσευχόμενον om. A — 8 παρ' ᾧ ... πάντα om. A — 10 περιελίξας αὐτῷ] καὶ περιβαλὼν τὸ σῶμα P — εἰς τὸ μέσον P — 11 τὴν om. A — 12 λέγων ante ὅτι add. P — ἐμνήσθην ἐνεγκεῖν P — 13 πελέκειαν P — 17 ὑπηρέτου] δούλου P

ἑσωτάτης ἐρήμου ἐπὶ τῷ αὐτῷ τρέχοντες. Οὓς θεασάμενος,
 πρῶτον μὲν ἔΦριξεν· μετὰ ταῦτα δὲ πρὸς τὸν θεὸν τὴν
 διάνοιαν ἐπανάγων, ὡς περιστερὰς αὐτοὺς ὄρων, ἀτρεμῆς
 διέμεινεν. Κάκεινοι τὴν εὐθείαν διανύοντες πρὸς τὸ σκή-
 5 νωμα τοῦ μακαρίου γέροντος ἔστησαν, ταῖς τε οὐραῖς
 κολακεύοντες περὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀνέπεσαν βρυγμῶ
 μεγίστῳ ὠρυόμενοι, ὡς ἔννοεῖν τὸν μακάριον Ἀντώνιον ἀπο-
 δύρεσθαι τοὺς θῆρας ἐπὶ τῇ ἀναλύσει τοῦ μακαρίου Παύλου.

Ἐπειτα ἤρξαντο τὴν γῆν τοῖς ποσὶ σπαράττειν, τὴν τε
 10 ψάμμον ἀπωθούμενοι, ἐνδὸς ἀνθρώπου τόπον κατάρυξαν. Καὶ
 εὐθέως τοῦ κόπου αὐτῶν τὸν μισθὸν ἀπολαβεῖν βουλόμενοι,
 κινήσει τῶν ὧτων τὴν κεφαλὴν κάτω νεύσαντες, πρὸς τὸν
 Ἀντώνιον παρεγένοντο, τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας
 τῇ γλώσσῃ καταλαεΐνοντες, ὡς κάκεινον νοῆσαι τοὺς θῆρας
 15 τὴν εὐλογίαν παρ' αὐτοῦ ζητεῖν.

Διὸ καὶ ἀναμφιβόλως πρὸς δόξαν θεοῦ συγχυθεὶς ὅτιπερ
 καὶ ἡ ἄλλαλος φύσις τὰ βέλτιστα ἔννοεῖ, ἔφη·

„Κύριε, οὗ τῆς βουλῆς ἄνευ οὔτε φύλλον ἀπὸ δένδρου
 πίπτει, οὔτε ἐν τῶν πετεινῶν εἰς γῆν καταφέρεται, δὸς
 20 αὐτοῖς ὡς σὺ οἶδας.”

1 ἑσωτάτου L: ἑσωτέρας R; 1. ἑσωτάτω? — ἐπὶ τὸ αὐτὸ RTUV —
 2 ante πρῶτον add. ὁ Ἀντώνιος L — 3 ἐπαναγαγὼν L: ἐπαγαγὼν T —
 ὡς περιστερὰς] ὡσπερ ἕρνας UV — αὐτοὺς om. V — ἀτρεμῆς RTUV
 — 4 τὴν ὁδὸν εὐθείαν R: τὴν ὁδὸν τὴν εὐθείαν T: τὴν εὐθείαν τῆς ὁδοῦ
 LU et V qui post ὁδοῦ spatium vacuum VII fere litt. habet; correxi —
 5 ἔστησαν ante τοῦ transpon. L — τε superscr. V: om. R — 6 αὐτῶν U
 — ἀνέπεσον T: ἐνέπεσαν V — 7 ὠρυόμενοι cod.: correxi — ἀποδύ-
 ρασθαι RTUV — 8 ἀναπαύσει L — 10 ἀποθέμενοι U — τὸν τόπον
 (τόπον V) κατάρυξαν UV — 12 νώτων TUV — νεύοντες T — 14 τῇ
 γλώσσῃ om. T — 16 ἀνεμφιβόλως V — συγχυθεὶς] κινήσει RT —
 ὅτι RTUV — 17 ἔφη] ἤύξατο λέγων L — 18 οὐδὲ R — 19 cf. Matth.
 X 29 — ἐν] ἐκ L — 20 σὺ om. LRT

τὸ αὐτὸ τρέχοντες. Καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ἐνάρκησεν. Καὶ μετὰ ταῦτα τὸν λογισμὸν αὐτοῦ ὕψωσεν πρὸς τὸν θεόν· καὶ ἡσύχως αὐτοὺς ἐώρα ὡς περιστερὰς καθιπταμένας. Καὶ ἐλθόντες παρέστησαν τῷ σώματι τοῦ μακαρίου Παύλου. Καὶ ἔσειον ταῖς οὐραῖς αὐτῶν κολακευτικῶς τῷ Ἀντωνίῳ, καὶ 5 προσέπεσαν τοῖς ποσὶν αὐτοῦ ἐν ἡμερότητι, τρίζοντες τοὺς δδόντας αὐτῶν ἐν βρυγμῷ μεγάλῳ ὥστε τὸν Ἀντώνιον γνῶναι ὅτι εὐλογηθῆναι ζητοῦσιν καὶ ἐκλαίον ἐπὶ τῇ ἀναλύσει τοῦ μακαρίου Παύλου.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρξαντο ὀρύττειν οἱ λέοντες καὶ διαρ- 10 ρίπτειν τὴν γῆν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ βαθύνειν ὅσον διάστημα ἀνθρώπου.

Καὶ ἔσειον τὰ ὦτα καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἐκκλινον τῷ Ἀντωνίῳ καὶ ἔλειχον τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τὰς χεῖρας 15 αὐτοῦ ταῖς γλώσσαις αὐτῶν, ὥστε νοῆσαι αὐτὸν ὅτι εὐλογηθῆναι ζητοῦσιν.

Καὶ θαυμάσας ἐθροήθη τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ ὅτι πῶς καὶ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις νοεῖ τοὺς καλοὺς καὶ ἐκλεγητοὺς τοῦ θεοῦ. Καὶ εἶπεν· 20

„Κύριε, οὐ χωρὶς οὐδὲ Φύλλον πεσεῖται ἄνευ τῆς βουλῆς οὐδὲ πετεινὸν πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τῆς ἐπιτροπῆς σου, σὺ ἡμᾶς πάντα εὐλόγησον.”

1 καὶ μετὰ ταῦτα] εἶτα P: ensuite K: et de nouveau Σ: rursusque Hier.
— 2 ὕψωσας P — λοιπὸν post καὶ add. A — εἰσύχος A: τὸν φόβον ἀποσισάμενος P: sans crainte K: οὕτως legisse vid. Σ — 3 αὐτοὺς post ἐώρα P — καθιπταμένους A: ἡπταμένους P — ἡσυχίως post καὶ add. P — 4 τὸ AP — σώμα P — 6 προσέπεσαν P — 7 ὥστε γνῶναι τὸν γέροντα P: le bienheureux connu qu'ils cherchaient à être dévot et aidé Σ — 8 ἐξή- τοῦσαν A — 10 ὠρύσσιν P — διαρίπτειν A: διαρρίπτειν, σ superscr., P — 14 ἔσειον δὲ P — ἐκκλιναν P — 15 ses mains et ses pieds Σ — αὐτοῦ om. P — 16 ἐνοῆσαι ἐν ἑαυτῷ ὅτι A — 18 καὶ ἐθαύμασεν ἐπὶ τῇ δόξῃ P — ὅτι om. P — ἡ τῶν ἀλόγων φύσις P — 19 τοὺς ... θεοῦ] τοὺς γνισίους δούλους τοῦ θεοῦ P — 21 χωρὶς] ἄνευ τῆς σῆς προ- νοίας P — ἄνευ ... 22 πεσεῖται om. P — 22 ἄνευ ... 23 σου om. P — 22 ἅπαντας P

Καὶ τῇ χειρὶ ἐπινεύων ἀπελθεῖν προσέταττεν. Καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι αὐτούς, τὸ ἅγιον σῶμα βαστάξας κατέθετο κατὰ τὸ εἰωθός.

Εἶτα μεθ' ἡμέραν ὡς νόμιμος κληρονόμος τὸ στιχάριον αὐτοῦ ἐπικομίζεται ὅπερ ὁ μακάριος Παῦλος ἐαυτῷ ἦν ἐκ βαΐων Φοινίκων κατασκευάσας. Καὶ παραγενόμενος ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἅπαντα κατὰ ἀκολουθίαν τοῖς ἰδίῳις διηγῆσατο μαθηταῖς. Καὶ καθ' ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἀεὶ τὸν Παύλου χιτῶνα ἐνεδιδύσκετο.

10 18. — Ἰκετεύω τοιγαροῦν ἅπαντα τὸν ἀναγινώσκοντα Ἱερώνυμον τὸν ἁμαρτωλὸν ἐν μνήμαις ἔχειν, ὃς θεοῦ βουλήσει βούλομαι τὸν χιτῶνα Παύλου μετὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ ἥπερ τῶν βασιλέων τὴν πορφύραν μετὰ τῆς ἀξίας αὐτῶν.

2 βαστάσας RTUV — κατέθετο om. T — 3 τὸ om. R — 5 ἦν ἐαυτῷ U — 6 παραγενόμενος LR — ἰδίῳ post τῷ add. L — 7 ἀκολουθεῖαν UV — 8 prius καὶ om. RTUV — κατ' L — τοῦ] τοῦ τε U: τε τοῦ τε R: δὲ τοῦ T — 9 ἀεὶ om. U — ἐνδιδυσκόμενος RUV et, ὕχαιρεν addito, T — 11 μνείαις RT — 12 τῆς om. R — 13 εἴπερ RTUV — 14 post αὐτῶν add. ὧ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν U: τῷ δὲ θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν R

Καὶ ἀψάμενος αὐτῶν τῇ χειρὶ προσέταξεν αὐτοῖς ἀπελθεῖν.
 Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν λεόντων, ἐπάρας ὁ Ἀντώνιος τὸ
 σῶμα τοῦ μακαρίου Παύλου ἔθαψεν κατὰ τὸ εἰωθός.

Μετὰ δὲ μίαν ἡμέραν, ὡς κληρονόμος ἀληθῶς, λαβὼν τὸ
 στιχάριον τοῦ μακαρίου γέροντος, ὃ ἐποίησεν ἀπὸ σεβενίων, 5
 ὑπέστρεψεν εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ. Ἐφάνερωσεν δὲ πάντα
 τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐδήλωσεν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν
 τοῦ πράγματος. Καὶ λοιπὸν κατὰ ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ
 κατὰ Πεντηκοστήν, ὁ μακάριος Ἀντώνιος ἐνεδύετο τὸ ἱμά-
 τιον τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Παύλου, καὶ προσηύχετο ἅει 10
 Φορῶν αὐτό.

18. — Ἐγὼ Ἱερώνυμος ἁμαρτωλὸς δέομαι πάντων τῶν
 ἀναγινωσκόντων ἵνα μου μνημονεύετε. Θέλω οὖν τὸ ἱμάτιον
 τοῦ μακαρίου Παύλου καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν πορ-
 φυρίδα τῶν βασιλέων καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτῶν. 15

1 αὐτοῖς] αὐτοὺς P — εἰς τὸν ἴδιον τόπον post ἀπελθεῖν add. A; cf. K :
et il leur commanda en disant: allez votre chemin — 2 ἐπάρας ὁ Ἀντώ-
 νιος] λαβὼν P — 3 ἐπὶ τὴν γῆν post ἔθαψεν add. A — ἔθος P —
 4 ὡς ἀληθῶς κληρονόμος P: *comme héritier vrai et selon la loi* Σ — ἐπὶ
 τὸν ὅμον ante λαβὼν add. A — 6 τὸ κελλίον] τὸν τόπον A: *dans son*
couvent Σ: *à sa cellule* K — ἐφάνερωσεν ... 8 πράγματος] φανερωποιεί-
 σας καὶ διηγησάμενος πάντα τοῖς ἀδελφοῖς P — 8 καὶ ... τοῦ] κατὰ
 δὲ P — 12 ἐγὼ ... 13 μνημονεύετε om. P — 13 μνημονεύεται A: *de*
prier pour moi Σ, qui reliqua om. — οὖν] δὲ καὶ Ἱερώνυμος ἁμαρτωλὸς
 ὁ ταῦτα γράψας P — 14 ἔχειν post αὐτοῦ add. A — ἀλουργίδα P —
 15 τῶν ... καὶ] τοῦ βασιλέως καὶ τὸν ἐπαινων αὐτῶν A — αὐτοῦ A —
 post l. 15 add.: ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν ᾧ δόξα καὶ τὸ κράτος
 σὺν τῷ ἀνάρχῳ πατρὶ καὶ τῷ ζωοποιῷ αὐτοῦ πνεύματι, νῦν καὶ ἅει καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν A

RECUEIL DE TRAVAUX

PUBLIÉS PAR

LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE ET LETTRES DE L'UNIVERSITÉ DE GAND

EN VENTE :

- 1re Fascicule : *P. Thomas*. Lucubrationes Manilianae. 1888. — Prix : 2 francs.
2e Fascicule : *H. Pirenne*. Histoire de la Constitution de la ville de Dinant. 1889. — Prix : 4 francs.
3e Fascicule : *F. Cumont*. Sur l'authenticité de quelques lettres de Julien. 1889. — Prix : 2 francs.
4e Fascicule : *F. Cumont*. Notes sur un temple mithriaque d'Ostie. 1891. — Prix : 2 francs.
5e Fascicule : *H. Logeman*. Elckerlyk, a Fifteenth Century Dutch morality, and Everyman, a nearly contemporary translation. 1892. — Prix : 4 francs.
6e Fascicule : *J. Frederichs*. Robert le Bougre, premier inquisiteur général en France. 1892. — Prix : 2 francs.
7e Fascicule : *H. Van der Linden*. Histoire de la Constitution de la ville de Louvain au Moyen-Age. 1892. — Prix : 4 francs.
8e Fascicule : *J. J. Van Biervliet*. La mémoire. 1893. — Prix : 2 francs.
9e Fascicule : *L. de la Vallée Poussin*. Srayambhûpûrâna, dixième chapitre. 1893. — Prix : 1 franc.
10e Fascicule : *F. Cumont*. Anecdota Bruxellensia I : Chroniques byzantines du manuscrit 11376. 1894. — Prix : 2 fr. 50.
11e Fascicule : *L. Parmentier*. Anecdota Bruxellensia II : Les extraits de Platon et de Plutarque du manuscrit 11360-63. 1894. — Prix : 2 fr. 50.
12e Fascicule : *J. Bidez*. La biographie d'Empédocle. 1894. — Prix : 5 francs.
13e Fascicule : *L. Willems*. Étude sur l'Ysengrinus. 1895. — Prix : 5 francs.
14e Fascicule : *M. Basse*. De Stijlaffectatie in Shakespeare, vooral uit het oogpunt van het Euphuisme. 1895. — Prix : 5 francs.
15e Fascicule : *H. Van der Linden*. Les Gildes marchandes dans les Pays-Bas au Moyen-Age. 1896. — Prix : 4 francs.
16e Fascicule : *L. de la Vallée Poussin*. Textes et études tantriques I. Pancakrama. 1896. — Prix : 4 francs.
17e Fascicule : *Ch. Justice*. Anecdota Bruxellensia III : Le « Codex Schottanus » des extraits « de Legationibus ». 1896. — Prix : 4 francs.
18e Fascicule : *P. Thomot*. Catalogue des manuscrits de classiques latins de la bibliothèque royale de Bruxelles. 1896. — Prix : 4 francs.
19e Fascicule : *L. Willems*. L'Élément historique dans le Coronement Loois. 1896. Prix : 3 francs.
20e Fascicule : *Guillaume Des Marez*. Étude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen-Age et spécialement en Flandre, avec plans et tables. justificatives. 1898. — Prix : 13 francs.
21e Fascicule : *H. Logeman*. Faustus-Notes. A supplement to the Commentaries on Marlowe's « Tragical History of D. Faustus ». 1898. — Prix : 5 francs.
22e Fascicule : *Alfred Hansay*. Étude sur la formation et l'organisation économique du domaine de l'abbaye de Saint-Trond depuis les origines jusqu'à la fin du XIIe siècle. 1899. — Prix : 4 francs.
23e Fascicule : *E. Rolland*. Une copie de la vie de Saint Théodose par Théodore, conservée dans le Baroccianus 183. 1899. — Prix : 1 fr. 50.
24e Fascicule : *H. Logeman*. The English Faust-Book of 1592. 1900. — Prix : 5 francs.

YC 9982H

GR
1720
P28B5

Bidee

191372

